

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra primární pedagogiky

Rozsah a příčiny doučování v české primární škole

Extent and Cause of Private Tutoring at Czech Primary School

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jana Stará, PhD.

Autorka diplomové práce: Blanka Chramostová

Studijní obor: Učitelství pro 1. st. ZŠ

Forma studia: Kombinovaná

Diplomová práce dokončena: únor 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Rozsah a příčiny doučování v české primární škole vypracovala samostatně pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně za použití v práci uvedené literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Dolní Lomnici dne 26. února 2014

Podpis:_____

Poděkování

Děkuji PhDr. Janě Staré, Ph.D. za milé vedení a konstruktivní připomínky k mé práci.
Dále můj dík patří mé rodině a přátelům za pomoc a podporu.

Název: Rozsah a příčiny doučování v české primární škole

Abstrakt:

Diplomová práce se zabývá fenoménem doučování (shadow education) a jeho formami. Představený výzkum se snaží zmapovat rozsah a příčiny doučování v české primární škole. Formou dotazníku, určeného rodičům dětí 1. st. ZŠ, hledá odpovědi na otázky týkající se vztahu mezi věkem, pohlavím, socioekonomickým statusem rodiny a mezi volenou formou doučování. Práce vychází z výsledků výzkumu M. Höschlové a navazuje na něj. Výzkumný vzorek byl rozšířen o oblast mimo hlavní město. Pozornost je také věnována srovnání situace v České republice a v zahraničí.

Klíčová slova: doučování – formy, rozsah, příčiny, doučování sociokulturně znevýhodněných dětí

Title: Extent and Cause of Private Tutoring at Czech Primary School

Summary:

This dissertation explores the catch-up classes (shadow education) phenomenon and its forms. Presented research aims to map the scope and root causes of shadow education in the Czech primary/elementary school. Using a questionnaire for parents of primary school students, the research seeks answers how age, gender and social-economic family status relates to preferred form of this education type. The dissertation is based on the results of Mrs. M. Höschl's research and develops it further. Research sample has been expanded to the area outside of the capital city. Attention has also been paid to comparison between the situation in the Czech Republic and foreign countries.

Key words:

shadow education – forms, scope, root-cause, shadow education of socially and/or culturally handicapped children

Obsah

ÚVOD	4
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 Doučování žáků v českém primárním školství	7
1.1 Vymezení pojmu	7
1.2 Důvody doučování	7
1.3 Vliv rodiny	9
1.4 Tendence v proměnách současné rodiny	9
2 Formy doučování	11
2.1 Individuální forma doučování	11
2.2 Doučování v malých skupinkách	12
2.3 Hromadné doučování	12
2.4 On-line doučování	14
2.5 Shrnutí	16
3 Doučování žáků ve světě	18
3.1 Definice	18
3.2 Soukromé doučování a jeho dopady	18
3.3 Shrnutí	21
4 Vzdělávání sociokulturně znevýhodněných žáků	23
4.1 Vývoj problematiky	24
4.2 Současné poznatky o vlivu sociálního znevýhodnění na edukaci	26
4.3 Současná školská legislativa	27
4.4 Sociokulturní handicap	29
4.5 Shrnutí	30

5	Programy podpory vzdělávání sociokulturně znevýhodněných žáků v ČR	32
5.1	Člověk v tísní, o.p.s.	32
5.1.1	Program podpory vzdělávání Člověk v tísní, o.p.s.....	33
5.1.2	Cíle programu podpora vzdělávání v rodinách.....	33
5.1.3	Priority Programu podpora vzdělávání.....	34
5.1.4	Práce s rodinou	35
5.1.5	Práce se školou a dalšími vzdělávacími institucemi	36
5.1.6	Dobrovolnická činnost	36
5.1.7	Práce dobrovolníka.....	37
5.1.8	Skupinové doučování – nástroj Programu podpory vzdělávání.....	38
6	Projekty organizace Člověk v tísní, o.p.s. zaměřené na problematiku vzdělávání v kontextu sociálního vyloučení	40
6.1	Projekt Systémová podpora inkluzivního vzdělávání.....	40
6.2	Projekt Daruj 2 hodiny týdně	40
6.3	Projekt Do lavic! - podpora a poradenství.....	41
6.4	Projekt Skupinové doučování na základních školách v Praze	42
7	Sdružení META o. s.....	44
7.1.1	Dobrovolnická činnost ve sdružení META.....	44
7.1.2	Služby pro pedagogy.....	46
7.1.3	Projekty sdružení META.....	47
7.2	Shrnutí	49
	EMPIRICKÁ ČÁST	50
8	Výzkum doučování na prvním stupni ZŠ	50
8.1	Cíl výzkumu.....	50
8.2	Metody výzkumu.....	51

8.2.1	Sběr dat.....	52
8.2.2	Vzorek.....	52
8.3	Výzkumné otázky	54
8.3.1	Výzkumné otázky deskriptivní	54
8.3.2	Výzkumné otázky vztahové	56
8.3.3	Výzkumné otázky kauzální.....	57
9	Hypotézy	58
10	Výsledky výzkumu	60
10.1	Výzkumné otázky.....	60
10.1.1	Deskriptivní otázky.....	60
10.1.2	Otázky vztahové	73
10.1.3	Otázky kauzální	78
10.2	Hypotézy	79
10.3	Shrnutí	85
11	ZÁVĚR	89
12	Seznam grafů a tabulek.....	92
13	Seznam použité literatury.....	94

Příloha č.1 – Motivační hra Žetonek

Příloha č.2 – Dotazník

Příloha č. 3 – Vyplněný dotazník

ÚVOD

Tato práce se zabývá rozsahem a příčinami doučování žáků české primární školy a svým zaměřením navazuje na řešení diplomové práce Marie Höschlové (2012). Situace doučování není v České republice doposud podrobně analyzována a tato skutečnost mě ovlivnila při výběru tématu k sepsání této práce. První data, jež přinesl realizovaný výzkum výše jmenované studentky, přinesla zásadní zjištění o situaci doučování ve městech s více jak 500 000 obyvateli. Po přečtení zmiňované diplomové práce jsem se začala doučováním zabývat hlouběji. Zajímalo mne, jaká je situace doučování žáků na prvním stupni základní školy mimo velká města a zároveň jaká je situace doučování žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Mezinárodní výzkumy opakovaně upozornily na negativní vztah českých žáků ke škole a k výuce (např. Straková, Tomášek, Palečková, 1996). Znamenalo by to tedy nízkou důvěru k veřejnému systému školství, stejně jak to bylo prokázáno Dr. Sílovou (2011) v zemích bývalého Sovětského svazu nebo v zemích střední Asie. Ve světovém kontextu se o doučování hovoří jako o „stínovém doučování“ (shadow education), jehož všudypřítomnost vytváří sociální nerovnosti. Cílem této práce je rozšířit výzkumný vzorek a aktualizovat údaje, jež přinesl již zmíněný výzkum M Höschlové.

Teoretická část je opřena o zahraniční zdroje a o diplomovou práci Marie Höschlové. V zahraničí se tímto fenoménem úžeji zabývá profesor Mark Bray z Hongkongské univerzity a Dr. Iveta Sílová z Lehigh Univerzity. Profesor Bray vnímá soukromé doučování jako globální problém. Prosazuje rovné a kvalitní vzdělávání pro všechny děti na celém světě a apeluje na rodiče, aby nezanedbávali osobnostní rozvoj svých dětí. Snaží se přesvědčit představitele vládnoucích politických seskupení o nutnosti regulace „shadow education.“ Na příkladu finského školského systému dokládá vysokou vzdělanostní úroveň žáků bez nutnosti soukromého doučování. Studie doktorky Sílové (2011) se týkají rozsahu, povahy a důsledků soukromého doučování v postsocialistických státech střední Evropy a střední Asie. M. Bray a I. Sílová

dokládají na konkrétních příkladech negativních dopady stínového vzdělávání na veřejný školský systém a prohlubující se sociální nerovnosti.

Dále jsem vycházela z diplomová práce M. Höschlové, která jako první nastínila situaci doučování žáků české primární školy. Díky jejímu výzkumu jsem měla k dispozici první fakta týkající se tohoto fenoménu. Pozornost jsem proto zaměřila na rozšíření výzkumného vzorku o respondenty z menších obcí a vesnic a na situaci doučování sociokulturně znevýhodněných žáků.

Jako výzkumná metodologie pro účely této práce byl použit již vytvořený dotazník M. Höschlovou. Jednalo se o rodičovský dotazník, jehož původní verze byla pro účely mého výzkumu mírně upravena.

Teoretická část této práce je rozdělena do sedmi kapitol. V první kapitole je vymezen pojem doučování a jsou zde uvedeny možné příčiny doučování žáků v české primární škole. Pozornost je zde věnována i vlivu rodiny na školní úspěšnost dítěte.

Druhá kapitola charakterizuje formy doučování, jež jsou v České republice rozšířené. Dále jsou zde popsány možné formy doučování sociálně znevýhodněných dětí. U jednotlivých forem doučování jsou uvedeny jejich přednosti a nedostatky.

Ve třetí kapitole je věnovaná pozornost fenoménu doučování ve světě. Na konkrétních příkladech z mezinárodních výzkumů jsou zde uvedeny možné negativní dopady rozmachu soukromého doučování.

Čtvrtá kapitola úžeji popisuje vzdělávání a doučování sociokulturně znevýhodněných žáků, přímé či nepřímé faktory ovlivňující školní úspěšnost. Prostor je zde věnován i současné školské legislativě zabývající se vzděláváním této cílové skupiny.

Pátá kapitola je zaměřena na činnost organizace Člověk v tísni, o.p.s., která působí v České republice v roce 1992 a od roku 2006 má ve svém programu zařazen program podpory vzdělávání. V této části jsou detailněji popsány cíle a priority výše zmíněného programu. Popisuje se zde také dobrovolnická činnost a skupinové doučování jako nástroj Programu podpory vzdělávání.

V šesté kapitole jsou blíže charakterizovány všechny projekty organizace Člověk v tísni, o.p.s., jež byly zaměřeny na problematiku vzdělávání v kontextu sociálního vyloučení.

Obsahem sedmé kapitoly je charakteristika programu a služeb sdružení Meta o.s., které poskytuje v České republice poradenství a vzdělávací aktivity migrantům, azylantům a pedagogům, kteří pracují s žáky s odlišným mateřským jazykem.

Empirická část – osmá kapitola – popisuje cíle výzkumu, výzkumnou metodologii a charakteristiku otázek. Devátá kapitola obsahuje hypotézy, v desáté jsou uvedeny výsledky výzkumného šetření. Přínos a naplnění cílů je obsahem závěru této diplomové práce.

Přílohy obsahují motivační hru Žetonek, a webový dotazník.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Doučování žáků v českém primárním školství

1.1 Vymezení pojmu

Podle J. Průchy, J. Mareše a E. Walterové je doučování „forma pomoci žákům, kteří mají z různých důvodů učební problémy, nestačí tempu školního vyučování nebo dosahují slabších studijních výsledků. V ČR dnes zpravidla není organizováno školou, probíhá mimo ni z iniciativy rodičů (zejména doučování soukromými učiteli).“ (Průcha, Mareš, Walterová, 2009, str. 59). Vzhledem k tomu, že tato práce navazuje na diplomovou práci M. Höschlové, budu se i já držet definice uvedené v této práci a zároveň dodržím rozšíření o přípravu na víceletá gymnázia. Dále se zaměřím na řešení školní neúspěšnosti dětí 1. - 5. ročníku ze sociálně znevýhodněného prostředí. Doučováním rozumím, jakoukoli formu individuálního či skupinového učení mimo běžnou výuku za účelem zvládnutí požadavků kladených školou na jednotlivce či přípravu na přijímací zkoušky na víceletá gymnázia. Doučování probíhá zpravidla za úplatu, v některých školách je ale nabízeno zdarma v rámci dobrovolné činnosti pedagogů. Školní neúspěšnost prožívají žáci nejčastěji v akademických a exaktních předmětech. Podstatou této práce je navázat a zaktualizovat informace z DP M. Höschlové a rozšířit ji o oblast doučování dětí ze znevýhodněného prostředí. Podle Höschlové je vnímání pojmu doučování ve světě dvojí - náprava nebo nadstavba (Höschlová, 2011, str. 21).

1.2 Důvody doučování

Žáci musí v rámci své školní docházky řešit různorodé úkoly, které jim škola ukládá, a kvalita řešení do jisté míry ovlivňuje jejich další životní dráhu. Ne vždy a ne každý jedinec je schopen školním požadavkům dostát. Míra komplikací roste, pokud žák trpí specifickou poruchou učení, hyperaktivitou, poruchou pozornosti, či pochází

ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, z minority, z etnika odlišujícího se od majority nebo pokud je mentálně či zdravotně znevýhodněn. Příčinou školního neúspěchu může být podle Vágnerové (2005) i odchylka v celkové úrovni inteligence, nedostatek motivace a negativní postoj ke škole. Adaptaci na školu a úspěšnost dítěte mohou nepříznivě ovlivňovat i další možná znevýhodnění. Vágnerová např. zmiňuje nepřímou zátěž, která omezuje dítě především v sociální oblasti, kdy se dítěti nedaří zcela těžit ze vzdělávací a socializační nabídky školského zařízení. Mezi další faktory školní neúspěšnosti zahrnujeme neporozumění probíranému učivu, klima třídy, nároky interakce učitel- žák, žák – žák, motivace a hodnocení (Průcha 2009).

Školní neúspěšnost je tedy faktorem, který vyvolává u rodičů obavy ze selhání jejich dítěte ve škole. Rodiče by měli vždy pečlivě zvážit zahájení doučování. Pokud i dítě samo nebude odhodlané vynaložit určité úsilí nad rámec svých školních povinností, vyčlenit část svého volného času na práci navíc, doučování bude mít spíše demotivující účinky a očekávané zlepšení nenastane. V případě, že se u dítěte vyskytnou mezery ve znalostech určité učební látky, doporučuje Helus (1996), pohovořit s příslušným učitelem, sdělit mu i názor dítěte na příčinu nedostatků a požádat ho o jeho stanovisko k příčinám neúspěchu dítěte. Na základě podnětů rodičů může vyučující zaměřit více pozornosti na dítě a identifikovat příčiny jeho školní neúspěšnosti. Ty mohou pramenit ze strachu ze školy, ze záškoláctví, ze změny školy či bydliště, z dlouhodobé nemoci, ze závažných osobních problémů (úmrtí v rodině, rozvod). Podle Průchy, Mareše, Walterové školní neúspěšnost zahrnuje i případy, kdy žák systematicky pracuje pod své možnosti (Průcha, Mareš, Walterová 2009). Campbell (2001) uvádí, že by rodiče měli zajistit domácího učitele ihned, jakmile se objeví první problémy. Nedoporučuje čekat, až dítě bude „na dně.“ Zmiňuje, že nevelká pomoc, kdy se problém zrodil, je víc účinná, než velká pomoc, když už obtíže narostou do nezvladatelných rozměrů. Z výše uvedeného je zřejmý vliv rodinného zázemí na školní úspěšnost dítěte, proto se tímto fenoménem v následujícím textu zabývám podrobněji.

1.3 Vliv rodiny

V odborných publikacích je uváděno, že rodina a škola zaujímají v oblasti edukace doplňující role. Rabušicová (2004) zmiňuje významnou roli socioekonomické situace rodiny, která je zpravidla konstruována na základě vzdělanostní úrovně rodičů a jejich profesního statusu. Zjednodušeně řečeno čím vzdělanější jsou rodiče, tím vzdělanější budou pravděpodobně jejich děti. Za zmínku také stojí zjištění, že dosaženou vzdělanostní úroveň dítěte zásadně ovlivňuje vzdělání matky (Rabušicová 2004). Campbell (2001) se ve svém výzkumu zabýval úsilím rodičů směřujícím k stimulování rozvoje intelektu jejich dítěte. Výsledky jednoznačně prokázaly, že pro rozvoj intelektu jsou podstatné dvě skutečnosti:

- Rodinné prostředí
- Intenzivní a co nejčastější verbální komunikace.

Opět se tedy potvrdilo, že rodinné prostředí, v němž dítě vyrůstá, má rozhodující vliv na jeho dlouhodobý rozvoj.

1.4 Tendence v proměnách současné rodiny

Podle Průchy (2009) dochází v současné rodině k proměnám, jež vedou ke ztrátě tradičních pojítek mezi společností a rodinou. Složitě a neustále se vyvíjející podmínky života společnosti jsou zároveň podmínkami pro život rodiny a naopak. Vzájemné propojení existenčních vazeb mezi rodinou a společností vede společnost ke snahám o udržení určité míry soudržnosti mezi rodinnými a společenskými zájmy. Průcha uvádí: „ Za nejdůležitější odkaz rodičů dětem nebývá již považován majetek ani společenské postavení, ale vzdělání.“ Průcha dále poukazuje na proces socializace dítěte, kdy rozlišuje:

- primární socializaci dítěte - probíhá v rodině
- sekundární socializaci dítěte – ta je spojena více se školou.

Důležitou roli však zde hraje rodinné prostředí, zejména v oblasti motivace dítěte k učení a utváření podmínek ke školní edukaci. Höschlová (2012) ve své diplomové práci zmiňuje ještě další faktor – kulturní kapitál, který ovlivňuje úspěch dětí ve škole. Rodiče vysokoškolsky vzdělaní mají větší zájem o školní zážitky svého dítěte, intenzivněji ho podporují ve školních aktivitách, častěji navštěvují školu. Na druhé straně rodiče s nižším vzděláním vykazují „volný“ vztah ke škole, s dětmi se do školy nepřipravují, školu sami od sebe nenavštěvují, přípravu do školy a zodpovědnost za výsledky nechávají na dítěti. Tyto děti jsou oproti dětem, které pocházejí z rodin s vysokým kulturním kapitálem, v nevýhodě a lze o nich hovořit jako o dětech ze znevýhodněného prostředí. V jedné z následujících kapitol se budu této problematice věnovat podrobněji.

2 Formy doučování

Obecně se uvádí dvě základní formy doučování rozšířené zejména v zahraničí – individuální forma doučování a organizované skupinové doučování. Zajímavý je také rozbor výsledků PISA 2003, podle něhož se prokázala jistá spojitost mezi individuální formou doučování a nápravou školní neúspěšnosti. Skupinové doučování je vyhledáváno jak z důvodů nápravy tak i nadstavby. Pro účely této práce rozšířím původní škálu forem doučování (individuální doučování soukromým učitelem, doučování v malých skupinách, kurzy větších skupin a on-line doučování) o způsoby doučování dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, mezi které se řadí individuální doučování v rodinách a skupinové doučování.

2.1 Individuální forma doučování

Přestože individuální forma výuky, kdy učitel pracuje s jednotlivcem nebo jen s malou skupinou žáků, náleží podle Průchy (2009, s. 203) k nejstarším organizačním formám výuky, je zarážející, že ve standardní škole je ojedinelou formou. Narazit na ni můžeme při edukaci v uměleckých školách, jazykových školách, autoškolách, ale i v případě, kdy pedagog pracuje s nadanými, nebo naopak pomaleji se učícími. V současnosti se můžeme setkat s individuální organizační formou i v domácím vzdělávání, kdy vzdělavatelem je rodič. Lukášová (2010, s. 144) píše o individuální formě výuky, která probíhá při hromadném vyučování například v alternativních koncepcích výuky. Tento způsob výuky vyhovuje nejen talentovaným žákům, ale i žákům se specifickými potřebami, neboť respektuje individuální vzdělávací potřeby a možnosti dětí.

Individuální podpora dítěte ve formě doučování může přinést očekávané zlepšení studijních výsledků již v krátké době po několika prvních lekcích, neboť se doučující může plně věnovat doučovanému, může přizpůsobit metody a formy výuky jeho potřebám. Individuální bývá i průběh nápravy specifických poruch učení (dále SPU) (Pokorná, 1997, s. 213). Pro SPU je charakteristická jejich značná pestrost a k jejich

odstraňování je nutné zvolit co nejefektivnější způsob nápravy. Höschlová (2012, s. 38) píše o výhodách a nevýhodách individuálního doučování. Za výhodu považuje efektivnost této formy spočívající v intenzivní péči doučujícího o doučovaného. Problém může nastat v případě, kdy si doučující a doučovaný nevyhovují, nerozumí si. Cena za soukromé doučování může být další nevýhodou.

2.2 Doučování v malých skupinkách

Doučování je v malých skupinkách levnější varianta individuálních lekcí se zřetelným individuálním přístupem doučujícího k jednotlivým žákům. Přidanou hodnotu zde vnímám v podobě sociální dimenze, kdy se vedle intelektuálních schopností rozvíjí i sociální vztahy. Určitou roli zde jistě sehrává motivace žáků k nápravě školní neúspěšnosti. „Spoludoučované“ děti si mohou vzájemně pomáhat, podporovat se a tím se cítit jistější, získávat větší sebedůvěru a svou školní neúspěšnost pravděpodobně budou chtít napravit. Nicméně nejen pozitivní dopady s sebou nese tento způsob doučování, mohou se vyskytnout i nežádoucí faktory. Höschlová uvádí: „Nebezpečí by nastalo ve chvíli, kdy by se několik doučovaných žáků spojilo proti jinému, pro kterého by pak doučování nebylo pomocí ale trápením.“

2.3 Hromadné doučování

Hromadná (frontální) forma výuky, kde převládající jednosměrná komunikace od pedagoga směrem k žákům, byla zavedena z důvodu nutnosti rozšiřovat vzdělanost mezi více žáky najednou. Se zavedením této formy výuky je spojeno jméno německého reformního pedagoga Johana Sturma a Jana Ámose Komenského. Zavedení hromadného vyučování mělo za cíl zefektivnit výuku. Takto vedená výuka má především transmisivní charakter (Lukášová, 2010, s. 143). Učitel pracuje se všemi žáky najednou, udržet pozornost a motivovat větší počet žáků stojí vyučujícího značné úsilí. V tradiční vyučující jednotce, jež zpravidla trvá 45 minut, bývají žáci odkázáni na pasivní příjem informací, není v možnostech učitele vyvolat

každého žáka, kontrolovat individuální kvality při plnění zadaných úkolů. Zvláště pro žáky, kteří mají s pochopením učební látky potíže, potřebují více času na zažití učiva, případně pomalejší pracovní tempo, je tato forma výuky méně vhodná. Pro žáky s SPU nebo jiným znevýhodněním je také spíše nevyhovující. Podle Pettyho (1996, s. 114) nejméně 60% většiny hodin stojí učitel před všemi žáky a něco jim slovně sděluje. Žáci, kteří při vyučování nepochytí podstatu učiva, jsou následně vystaveni školnímu neúspěchu a je třeba, aby jim učební látka byla opakovaně vysvětlena a dostali možnost ji dostatečně procvičit. Mnohdy právě tyto školní neúspěchy vedou rodiče dětí k vyhledání pomoci ve formě doučování. Pokud neuspějí přímo u vyučujícího daného předmětu, hledají jiné možnosti a těmi mohou být soukromí doučovatelé. Hromadné doučování v české primární škole je nejvíce rozšířeno v 5. ročníku, kdy se žáci připravují na přijímací řízení na víceletá gymnázia. Höschlová (2012, s. 40) uvádí tyto výhody hromadné přípravy na přijímací zkoušky na víceletá gymnázia:

- organizuje je škola, na kterou se žáci později hlásí
- seznámí se s novým prostředím
- poznají nové učitele
- procvičí si látku, která se objeví v přijímacím testu

Za další přidanou hodnotu ještě považuji možnost setkat se s vrstevníky z jiných škol a poměřit s nimi své schopnosti. V některých případech si uchazeč o sobě myslí, že je vynikající žák, úspěch je samozřejmostí, v domácím prostředí je považován za premianta. Na přípravném kurzu se takových talentovaných žáků sejde větší množství a může zde nastat okamžik překvapení. Žák, který neměl vhodného soupeře v domovské třídě, se zde setká s neúspěchem a dojde k poznání, že není jediný, kdo dokáže řešit náročnější úlohy.

Firma Zkoušky nanečisto nabízí žákům 5., 7., 9. tříd a maturantům přípravné kurzy na přijímací zkoušky. Cílovou skupinou jsou žáci prvního stupně, budou se tedy dále věnovat věkové kategorii, která splňuje tuto podmínku. Pro školní rok 2013/2014 tato firma nabízí přípravné kurzy z matematiky, českého jazyka a všeobecných

studijních předpokladů, které se konají pravidelně každou sobotu od 14:00 do 17:30 hodin. Zahájení kurzů je stanoveno na 5. 10. 2013 a bude se konat až do dubnových přijímacích zkoušek. Organizace těchto kurzů má výborné reference. Všichni zájemci, kteří se dostaví ve stanovený termín na přípravu, jsou zapsáni, nemusí se předem přihlašovat, platba za lekci se hradí v hotovosti při příchodu na kurz. Zájemci mohou využít výhodnějšího předplatného na 5 kol, 10, kol nebo 20 kol zkoušek nanečisto. Během každého setkání se řeší testy, vše se vysvětluje, diskutuje. Na vyžádání opravené testy z matematiky a českého jazyka žák obdrží poštou, test všeobecných znalostí je vždy opraven na místě. Kromě přípravných kurzů dále firma nabízí učebnice a brožury, on - line testy, dlouhodobé kurzy z matematiky a českého jazyka pro 5. ročník a řadu dalších doplňujících služeb. Řada rodičů tuto formu pomoci s přípravou na přijímací řízení na víceletá gymnázia vítá, neboť takto organizované kurzy běžné základní školy nejsou vzhledem k svým technickým a organizačním možnostem schopny pro žáky zařídit. Za jedno kolo zkoušek nanečisto, které se skládá z matematiky, českého jazyka a testu znalostních předpokladů, rodiče zaplatí 400,-Kč. Jako výhodnější se jeví předplatné na 20 kol, při této variantě rodiče ušetří 1700,-Kč. Pro některé rodiče však tyto možnosti nejsou přijatelné, neboť vyžadují značné finanční náklady a na určitou dobu i změnu organizace sobotního rodinného programu (<http://www.zkousky-nanecisto.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=42&menuzvol=pata&ak=23>).

2.4 On-line doučování

Další možností je stále populárnější doučování přes internet. K jeho výhodám se řadí časová úspornost, široký výběr webových aplikací, vytvořených tak, aby děti bavily a doučování probíhalo formou hry, časové rozvržení si může žák sám uspořádat podle svých potřeb. Dalšími výhodami je možnost elektronických výkazů z doučování, kde rodič může posoudit, jak doučování probíhalo. U starších studentů je možné doučování pomocí internetových videohovorů a formou chatu, kdy si učitel a doučování vzájemně píšou. Zastávám shodný názor s M. Höschlovou, která

upozorňuje na možná rizika doučování přes internet. Rodiče by měli pečlivě zvážit a vybrat takovou formu doučování, aby dítě nemohlo být přes internet někým zneužito.

Obdoby doučování přes internet v České republice fungují na jiném principu než například v USA, kde od roku 2005 působí na trhu firma Tutor Vista (<http://www.tutorvista.com>), která nabízí své doučovací služby. Studenty, pocházející většinou z USA, doučují lektoři nejčastěji z Indie, Jižní Koreje, Číny, Thajska a Malajsie. Dítě potřebuje k doučování počítač s širokopásmovým internetovým připojením, sluchátka s mikrofonom a zajímavým doplňkem je elektronická tabule, na kterou žák i učitel píše digitální tužkou a mohou vše napsané sledovat na svých monitorech. Profesor K. Hartman z Drexlerovy univerzity ve Filadelfii říká: „Doučování on-line je nejrychleji se rozvíjející oblastí ve vzdělávací branži.“ Stále vzrůstající trend doučování přes internet připisuje dnešním trvale rostoucím požadavkům na školáky. Příkladem doučování přes internet v České republice může být projekt Doučování.cz, který vznikl přeměnou tehdejšího největšího studentského spolku lektorů v ČR (<http://www.doucovani.cz/index.php>). Doučování.cz s.r.o. zajišťuje výuku všech běžně vyučovaných předmětů základní školy, střední školy i vysoké školy. Díky systému řízení s využitím internetu mohou zajistit výuku v celé ČR. Zájemce o doučování se s lektorem domluví na místě doučování, frekvenci a času výuky, platba za doučování se provádí přímo lektorovi. V široké nabídce on-line doučování mne zaujal portál *videodoucování.cz*. Vzdělávací agentura Komenia s.r.o. nabízí prostřednictvím video přednášek zprostředkování učiva pro domácí přípravu. Doučování je možné bez nutnosti stahování do vlastního počítače, okamžité zhlédnutí video přednášky je možno díky SMS nebo PayPal platbě – záruka levnějšího a bezpečného nakupování zboží po celém světě (<https://www.paypal-europe.com/cesky/?kw=paypal&mpch=ads&mplx=3484-129730-12439-249>). Každé video lze zhlédnout 24 hodin po jeho prvním spuštění. Ceny za video doučování se liší podle počtu objednaných lekcí, lze využít speciální nabídky – tzv. balíčky (např. za 30,- Kč lze získat tři výuková videa dle vlastního výběru apod.).

Nabídka doučování přes internet je velmi bohatá a pestrá. Tato forma doučování bude mezi žáky podle mého názoru velmi atraktivní, nicméně se domnívám, že osobní kontakt s doučujícím on-line doučování není schopné nahradit. Pro mnohé rodiče je zajištění kvalitního doučování velmi náročné, měli by i přes nejrůznější úskalí pečlivě zvážit, jakou formu doučování pro své dítě zvolí a pravidelně kontrolovat průběh a náplň lekcí.

2.5 Shrnutí

V této části práce jsem vycházela z forem doučování a jejich dopadů, které uvedla ve své diplomové práci Marie Höschlová (2012). Snažila jsem se každou z uvedených forem ještě více přiblížit a rozvinout. Doučování má v současné době několik forem. Individuální lekce, které považuji za nejúčinnější, bohužel ale patří mezi dražší služby. Doučování v malých skupinkách obvyklé například u jazykových kurzů, hromadné doučování - nejobvyklejší u příprav na přijímací zkoušky na víceletá gymnázia, případně on-line doučovací kurzy, nevyžadující dojíždění a mnohdy i cenově přijatelnější. Nutností a možnou překážkou je však internetové připojení a vlastní počítač. Mezi on-line formy doučování lze zahrnout videokonference a video přednášky, které se začaly objevovat v již tak široké nabídce na internetu. Vhodnost či nevhodnost nějaké z uvedených forem doučování pro doučované dítě závisí na individuálním posouzení důvodů a příčin, na základě kterých rodič doučování vybírá. Rodič by měl vycházet z individuality dítěte a z příčin, jež způsobují jeho školní neúspěšnost. Individuální formy doučování se jeví jako vhodnější pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami. Dětem s nedostatečnou motivací by naopak doučování ve skupince mohlo, prostřednictvím vrstevníků, nabídnout vhodné řešení jejich školní neúspěšnosti. Pro uchazeče o studium na víceletých gymnáziích se jako vhodnější jeví hromadná setkání, kde probíhá prohlubování učiva a edukátoři se zde cíleně zaměřují na zvládnutí přijímacích testů. Přidanou hodnotou jim může být vzájemné poměření jejich výsledků s ostatními, stejně jako kontakt s vyučujícími a seznámení se s novým prostředím. Doučování on-line začíná být velmi populární, podle mého názoru již v pátém ročníku základní

školy si žáci tuto formu oblíbili, a ve vyšších ročnících bude nejspíše patřit k těm nejvyhledávanějším. Rodiče s dětmi si na internetu mohou vybrat ze široké nabídky kurzů od nejrůznějších firem až po doučování od jednotlivců, mezi nimiž jsou nejčastěji vysokoškolští studenti. Tato forma doučování však, jak již bylo zmíněno, vyžaduje vlastnit počítač a připojení k internetu, v některých případech i další technické vybavení jako sluchátka, mikrofon, webkameru apod. Výhodou je časová nenáročnost, žádné dojíždění a tedy žádné další výdaje. Na základě velmi bohaté nabídky lze soudit, že doučování v České republice je žádanou a vyhledávanou službou, na kterou téměř každý dosáhne. Nevýhodu však spatřuji v tom, že tyto služby jsou placené, tudíž pro finančně znevýhodněné rodiny, pro děti za socio-kulturně znevýhodněného prostředí, jsou tyto způsoby doučování nedostupné a na základě svých zkušeností vím, že právě jakkoli znevýhodněné děti potřebují doučování nejvíce. Doučováním znevýhodněných dětí se budu podrobně zabývat v jedné z následujících částí této práce.

3 Doučování žáků ve světě

3.1 Definice

Doučování, známé také jako stínové vzdělávání (shadow education), se díky svému neformálnímu charakteru rozmáhá po celém světě. Je to stabilně rostoucí jev. V mnoha zemích se soukromé doučování rozšířilo jako paralela veřejného vzdělávacího systému. Ve zprávě z Centra vzdělávací politiky v Sarajevu v Bosně a Hercegovině (<http://www.promente.org/NEPC-PT2-bih-report-b.pdf>) se píše o výzkumu z února 2011. Zde je doučování definováno jako dodatečná výuka jednotlivých vyučovacích předmětů probíhající mimo pravidelnou výuku mimo třídu za poplatek. V Policy Brief č. 26 z června 2011 se doučování definuje jako: „Extra kaučování akademických a exaktních předmětů, které probíhá mimo vyučování za úplatu (Fonndum, 2002), nezahrnuje výuku hudby, sportu nebo jiné mimoškolní činnosti.“ (Policy Brief je dokument, jenž poskytuje zprávy o aktuálních problémech z nejrůznějších oblastí. Záměrem je přesvědčit cílové publikum o naléhavosti současného problému, přijmout určitá přednostní opatření a může sloužit jako podnět k jednání). V exaktních předmětech nejde pouze o to, naučit se předepsané pojmy a postupy řešení, kde v centru pozornosti je rozvoj schopnosti pochopit různé struktury, rozvoj logického myšlení, argumentace, vzájemná komunikace a kritické myšlení. Höschlová (2012) uvádí termín „private tutoring“, který podle zahraniční literatury definuje jako: „Doučování v akademických předmětech (jako například matematika, dějepis nebo angličtina) prováděné nad rámec školního vzdělávání za účelem finančního zisku. Tato definice zahrnuje jak soukromé hodiny (nabízené jednotlivci), tak přípravné kurzy (nabízené institucemi).

3.2 Soukromé doučování a jeho dopady

Ve zprávě zveřejněné Asijskou rozvojovou bankou (dále ADB) a Univerzitou v Hongkongu, se podle Braye a Lykinse píše o doučování jako o stínovém vzdělávání,

jehož dopady jsou vnímány spíše negativně, neboť na základě zjištění z výzkumu lze spíše hovořit o vzniklých rozdílech mezi žáky, než o podpoře nápravných opatření. V Asii soukromé doučování v současné době vytváří zhoršuje sociální nerovnosti (Bray, Lykins, 2012). Vedoucí pro vzdělávání a udržitelný rozvoj v ADB J. Sarvi řekl: „Stínové vzdělávání se rozšiřuje alarmujícím tempem v celém asijském regionu. Náklady, které vynakládají rodiče za doučování svých dětí, dosahují astronomických částek.“ (<http://www.periglobal.org/role-state/news/private-tutoring-rising-shadows>) Poptávka po soukromém doučování je částečně determinována negativním vnímáním tradičního školství a přesvědčením o pozitivních důsledcích mimoškolního vzdělávání. Ve zprávě se dále píše o možných negativních důsledcích, jež mohou nastat právě díky doučování. Extrémní zátěž může způsobit narušení zdravého životního stylu žáků, varuje Bray (<http://www.periglobal.org/role-state/news/private-tutoring-rising-shadows>). U pedagogů bylo zjištěno výraznější zaměření právě na doučovací hodiny než na výuku v běžných třídách, neboť za poskytování soukromých lekcí si učitelé berou finanční odměnu. Iveta Sílová z Lehigh Univerzity (<http://www.periglobal.org/role-state/news/private-tutoring-rising-shadows>) upozorňuje na to, jak může doučování ovlivnit veřejné školství. Zmiňuje například Azerbájdžán a Kambodžu, kde není možné bez doučování úspěšně zvládnout učební osnovy střední školy a kde pouze část státního vzdělávacího programu je žákům předkládána ve škole a část pouze v soukromých doučovacích lekcích. Sílová potvrdila, že při studiu v Azerbájdžánu viděla prázdné učebny v době vyučování, neboť jak učitelé, tak i studenti hromadně odcházeli na soukromé lekce. V okamžiku, kdy učitel bude upřednostňovat soukromé hodiny, vědomě se méně věnovat výuce na běžné škole a tím podporovat trh pro soukromé lekce, mohlo by být doučování vnímáno jako možný nástroj ke vzniku korupce. Nejen v postkomunistických ale i v asijských státech se doučování rozšiřuje a je vyhledávané stále častěji. Z hlediska Evropy lze s jistotou tvrdit (www.tyzden.sk/casopis/2013/.../8/doucovanie-za-miliardu.html), že na evropském kontinentu je doučování nejrozšířenější v Řecku a na Kypru a Maltě, ani střední a východní Evropě se nevyhýbá. V důsledku značného počtu studentů a rodičů, kteří využívají služeb doučování mimo oficiální výuku, byl tento

fenomén na počátku 21. století označen termínem „trend“ (Baker, Letendre, 2005). V Bosně a Hercegovině považují doučování za pozitivní formu pomoci studentům k rozvoji vlastní osobnosti, doučování vnímají jako investici v oblasti lidských zdrojů. Podle zprávy Marka Braye (2011) z Univerzity v Hongkongu je patrné, že doučování stále častěji vyhledávají pro své děti úspěšní a finančně dobře zajištění rodiče, spíše než rodiče, jejichž děti doučování objektivně potřebují, ale ve škole se jim ho nedostává. Dále poukazuje na nárůst firem, které nabízí doučování a reagují tím na poptávku po těchto službách ze strany rodičů. Na základě faktů o neustálém rozmáhání soukromého doučování vychází školský systém jako nedostačující, s malou důvěrou rodičů. Mark Bray na příkladu Skandinávských zemí dokazuje obdivuhodnou rovnost mezi školami, zmiňuje vysoce profesionální pedagogické sbory a velkou podporu a důvěru rodičů. Tyto faktory stojí proti rozmachu soukromého doučování. V Hongkongu je naopak doučování silně podporováno, nábor žáků do soukromých lekcí tam probíhá za podpory populárních osobností, odehrává se ve velkých přednáškových sálech, kde se promítají videoprojekce. Tato forma doučování se liší od evropského způsobu, v němž je preferováno spíše doučování individuální, nanejvýše v malých skupinkách, pod vedením učitele či studenta vysoké školy nebo učitelů – důchodců. Ve svých rozsáhlých studiích o soukromém doučování Bray (2007, 2009) tvrdí, že je velmi obtížné hodnotit či měřit jeho úspěšnost, neboť má mnoho podob, které blíže rozebírá M. Höschlová ve své diplomové práci. Mezi faktory, které působí na úspěšnost či neúspěšnost, řadí obsah a způsob doučování, motivaci žáka i učitele, délku trvání a intenzitu kurzu a typ žáka. V deníku Dubai School of Government z června 2011 se deklaruje neexistence přesvědčivého důkazu mezi mírou doučování a zvyšující se úrovní studijních výsledků (Dang 2008, Bray 2007, Mori a Baker 2010). Spojené arabské emiráty patří také k zemím, kde je doučování značně rozšířeno. Uvedu jen krátce výsledky tamního průzkumu realizovaného na vzorku 180 studentů vysoké školy. Mezi negativními důsledky stínového vzdělávání na studenty a jejich rodiny se objevily i případy, kdy rodiče zrušili letní dovolenou nebo si vzali od banky úvěr, aby mohli zajistit svému dítěti soukromé lekce. Dokonce byl uveden i důvod vydírání, kdy učitel záměrně vynechával některé úseky učiva z osnov a přesvědčoval studenty,

aby si u něj zaplatili doučovací lekce, 73% studentů uvedlo, že navštěvovali soukromé doučování pravidelně po celý rok ve skupinkách 2 – 5 studentů, pouze 18% mělo individuální soukromé lekce. Bez ohledu na typ a četnost výuky, více než 80% studentů prohlásilo, že doučování mělo smysl. Pro tuto práci není doučování na vysokých školách tím hlavním tématem, přesto jsem si dovolila chvilkové odklonění od tématu, neboť výsledky tohoto průzkumu považuji za vhodné k zamyšlení. Jaké by bylo zjištění podobného průzkumu v České republice? Jaké závěry přinese dotazníkové šetření mezi rodiči žáků na české primární škole?

3.3 Shrnutí

Tato část práce byla zaměřena na problematiku doučování ve světě. Na základě získaných podkladů lze usuzovat, že v zahraničí je tato oblast edukace více prozkoumána, je jí věnována větší pozornost než u nás. Cesty vedoucí k podrobnějšímu průzkumu nepatří mezi ty snadné, neboť získat dostatek informací o této problematice není zcela bez obtíží - jen málokdo ochotně přizná, že jeho dítě nezvládá své školní povinnosti. Doučování je velmi rozšířené v asijských státech, kde je vnímáno spíše negativně. Podle Marka Braye vytváří a zhoršuje sociální nerovnosti, jeho rozšiřování je progresivní, což je důsledkem negativního vnímání tradičního školství. Iveta Silová (2006) taktéž dokladuje, na příkladu Kambodži a Azerbajdžánu, rozšiřování soukromého doučování. Upozorňuje na riziko nezvládnutí učebních osnov, neboť učitelé záměrně některé učivo vypouštějí a očekávají, že studenti k nim přijdou na soukromé, placené doučování. Postkomunistické země se také řadí k zemím s neustále se rozšiřující tendencí doučování. Důkazem toho může být např. Bosna a Hercegovina, kde je doučování vnímáno jako investice do vlastních zdrojů. Rozmach doučování je ve světě silně ovlivněn nejen nedůvěrou v tradiční školství, mnohdy oprávněně, zvláště pokud učitelé záměrně nedodržují osnovy. Svým dílem k tomu přispívají rodičů, kteří chtějí investovat finanční prostředky do vzdělání svých dětí, neboť vzdělání považují za ceněnou hodnotu.

Neexistují výzkumy, jež by spolehlivě prokázaly míru doučování a zvyšující se úroveň studijních výsledků. V praxi můžeme narazit i na případy, kdy doučování má spíše negativní a demotivující vliv na žákovy školní výsledky. Efektivně řízené doučování bude jistě prospěšné a nejvíce ceněné žáky, kteří z jakýchkoli důvodů své školní povinnosti nemohou zvládat. V případě, že bude tento nástroj využíván převážně pro edukaci nadaných dětí a dětí materiálně zajištěných rodičů, povede spíše ke zvyšování vzdělanostních nerovností ve společnosti. Detailněji se fenoménem doučování na prvním stupni základních škol v České republice věnovala Marie Höschlová, a ačkoliv výzkumný vzorek nebyl příliš rozsáhlý, nastínila důvody doučování, formy doučování i charakteristiky doučujících osob. Zůstávají nezodpovězené mnohé další otázky, které by mohly posloužit k přesnějšímu zmapování této problematiky. V návaznosti na již zjištěná data bych se ráda zaměřila na děti ze znevýhodněného prostředí a získala bližší informace o možnostech pomoci těmto dětem při odstraňování příčin školní neúspěšnosti, o formách doučování pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Jakým způsobem probíhá doučování sociokulturně znevýhodněných žáků? Kde, jak často a za jakých podmínek se doučování uskutečňuje? Kdo děti doučuje? Z jakých předmětů jsou nejčastěji doučovány? Přináší doučování pozitivní výsledky? Na tyto otázky se budu snažit odpovědět v následující kapitole.

4 Vzdělávání sociokulturně znevýhodněných žáků

Za sociálně znevýhodněné žáky považuje Průcha (2009) takové jedince, kteří nemají stejné příležitosti ke vzdělávání jako majoritní populace žáků, a to především v důsledku negativních sociokulturních podmínek, ve kterých vyrůstají. Vágnerová (2005) uvádí: „Znevýhodněné dítě z nějakého důvodu nedokáže plně profitovat ze vzdělávací a socializační nabídky školské instituce. Sociokulturně znevýhodněné bývají děti z minoritních etnik, děti s odlišným mateřským jazykem a děti sociálně zanedbané.“ Adaptaci na edukační prostředí a školní úspěšnost mohou negativně ovlivňovat různá znevýhodnění. Vágnerová (2005) se zmiňuje o přímé a nepřímé zátěži, které působí na školní úspěšnost dítěte. Přímou zátěž lze charakterizovat jako přímý vztah mezi postižením a školními výsledky, zátěž nepřímou lze popsat jako vztah mezi školní úspěšností a sociální oblastí, která ovlivňuje školní prospěch dítěte. Průcha uvádí: „ Sociální a ekonomická stratifikace každé společnosti se odráží v rozdílných podmínkách pro vzdělávání mladé generace. V mnoha zemích je tíživým problémem vzdělávání dětí, které nemají k svému rozvoji dostatečně podnětné prostředí.“ (Průcha, 2009, s. 454). Podle Vágnerové (2005) se dítě rodí do společnosti, v níž během svého vývoje získává určité sociální zkušenosti. V rámci dané společnosti používá jazyk, který slouží jako nástroj k dorozumívání. Právě jazyk je nedílnou součástí sociokulturního vybavení jedince a jeho nedostatečná znalost značně ovlivňuje školní úspěšnost dítěte a i celkovou adaptaci na neznámé prostředí. Nedostatečně rozvinutý jazykový kód je velmi častým jevem u žáků – cizinců. Jazyková neznalost nemusí být jednou či jedinou adaptační překážkou. Znevýhodněním, které by mohlo negativně působit na začleňování do majoritní společnosti, mohou být i odlišné zvyklosti, tradice, náboženská příslušnost, hodnoty a normy chování, ale i barva pleti nebo fyzické postižení.

4.1 Vývoj problematiky

Sociologické nálezy dokládají nejen nárůst sociálních a ekonomických nerovností v populaci, ale i vzdělanostní nerovnosti, které z nich pramení (Matějů, Straková, 2006). Problémy související s edukací dětí vyrůstajících v sociálně odloučeném prostředí byly předmětem zájmu českých pedagogů již na počátku 20. století a přetrvávají dodnes. Na počátku minulého století byla zveřejněna studie F. Housera *Výdělečná práce školních dětí (1907)*, ve které jsou uvedena data z dotazníkového šetření ve školách. Z průzkumu vyplynulo, že žáci, kteří byli nuceni pracovat, museli opakovat některý ročník během školní docházky. Průcha (2009) uvádí jméno významného sociologa a profesora Masarykovy univerzity v Brně Arnošta Bláhy (1879-1960), jenž objasňoval vliv sociálního zázemí žáka na utváření vzdělávací dráhy jednotlivce. Bláha dokázal rozpoznat důvody vedoucí k prohlubování vzdělanostních rozdílů sociálně vyloučených dětí a jejich vrstevníků vyrůstajících v podnětnějším rodinném prostředí. Největším přínosem sociologické pedagogiky se stala jeho monografie *Sociologie dětství (1927, 1948)*, v níž je zveřejněna typologie prostředí, ve kterých probíhá vývoj a vzdělávání jedince. V následujících letech se na tyto výzkumy a teorie z politických důvodů nenavázalo, v důsledku politického tlaku se tato problematika vědecky nezkoumala a na sociokulturní handicap v socialistické společnosti nebyl brán zřetel. Až 90. léta 20. století přinesla, podle Průchy (2009), důležitá fakta z výzkumů realizovaných jak v České republice, tak i na Slovensku, z nichž opět vyplynulo, že rodinné prostředí má vliv na školní úspěšnost dětí. Také výzkum prováděný brněnským psychologem J. Švancarou (1986), podal důkaz o významnějším vlivu vzdělanostní úrovně rodičů (především vzdělání matky), na rozvoj dětské osobnosti než vliv ekonomického statusu rodiny. Díky výzkumům, které proběhly do roku 1989, lze konstatovat, že školní úspěšnost dítěte je závislá na prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá a zároveň i na úrovni vzdělání rodičů, především pak matky. Na základě těchto výsledků je patrné, že problémy sociálních nerovností ve vzdělávání reálně existovaly i v době, kdy oficiální teorie vládnoucí strany zastávala názor, že vzdělanostní a sociální rozdíly ve společnosti jsou vyrovnané (Průcha, 2009). V západních zemích se teoriím

a výzkumům sociálního znevýhodnění mládeže ve vzdělání věnovalo více pozornosti než v České republice. Matějů, Straková (2006) píší o teorii B. Bernsteina, profesora Pedagogického ústavu Londýnské univerzity, jejímž jádrem je názor, že školní úspěšnost dítěte ovlivňuje sociokulturní prostředí, ve kterém dítě vyrůstá a dále je to jazykový kód, který má značné edukační důsledky. Lze rozlišit dvě rozdílné formy jednoho jazyka:

- rozvinutý jazykový kód
- omezený jazykový kód

Omezený jazykový kód, charakteristický pro nižší sociální vrstvy, slouží pro popis konkrétních situací a předmětů a převážně jako komunikační prostředek v rodinách, kde s dítětem rodiče příliš nerozmlouvají. Zároveň se domnívám, že méně rozvinutý jazykový kód je důsledkem školních neúspěchů dětí s odlišným mateřským jazykem, se kterými v současné době přicházíme do kontaktu téměř na každé české základní škole. Rozvinutý jazykový kód a současně i omezený jazykový kód se naučí děti ze střední a vyšší sociální třídy, kde se s dětmi diskutuje, rozebírají se jejich stanoviska. Tyto děti prospívají ve škole mnohem lépe než děti s méně rozvinutým jazykovým kódem. Jelikož je jazyk hlavním prostředkem edukace a socializace dítěte, závisí školní úspěšnost na sociálně -kulturním zázemí, ze kterého dítě do školy přichází. Platností Bernsteinovy teorie pro českou populaci se zabýval český sociolog J. Alan (1974), který popsal její jádro a uvedl: „Vzhledem k tomu, že převážná část výchovy a vzdělávání ve škole má verbální charakter, že tedy probíhá hlavně na jazykové bázi, a také vzhledem k tomu, že informační kapacita pedagogické komunikace (jako základ vzdělávání, učení) je podmiňována jazykovou kompetencí žáka, může se stát rozdílná sociálně podmíněná úroveň jazykového repertoáru žáka významným zdrojem školního úspěchu nebo neúspěchu a determinantou jeho vzdělávacích šancí“ (Alan, 1974, s. 70 - 71 in Průcha, 2009).

4.2 Současné poznatky o vlivu sociálního znevýhodnění na edukaci

Souvislostmi mezi sociokulturním znevýhodněním a výsledky školního vzdělávání se v České republice zabývají spíše sociologové než pedagogové. Průcha (2009) uvádí závěry z výzkumů některých sociologických pracovišť, které ukazují, že:

- vzdělanostní úroveň rodičů výrazně ovlivňuje vzdělanostní úspěchy dítěte
- existuje spojitost mezi rodinným prostředím a edukační dráhou dítěte
- vliv na prospěch ve škole má i socioekonomický status rodiny (např. méně knih, kulturních zájmů apod.)

Další faktory, které souvisí s prospěchem, zjistila Jerhotová (1970):

- počet dětí v rodině (prospěch žáků se zhoršuje s počtem čtyři a více dětí v rodině)
- doba návratu rodičů z práce a pracovní doba rodičů na směny (zvláště návrat rodičů až po 18. hodině a práce v různých směnách má na děti negativní vliv)

Výzkumná zjištění současné doby i výzkumy v období před rokem 1989 dokládají spojitosti mezi rodinným zázemím a edukačními úspěchy, zároveň deklarují jistou souvislost mezi vzdělanostní úrovní rodičů a vzdělanostní aspirací dítěte. Průcha (2009) odkazuje na výzkum I. Knausové, který prokázal platnost Bernsteinovy teorie i v současné české populaci mládeže. Bernsteinova teorie zkoumá vliv používaného jazyka na školní úspěšnost dítěte. Používaný jazyk není podle této teorie primárně ovlivněn vlastní inteligencí, ale prostředím, v němž dítě vyrůstá (<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jiid=9&jcid=72>). I. Knausová (2006) odhalila rozdíly v jazykových kódech u 12 letých dětí, jejichž matky dosáhly nízkého vzdělanostního stupně anebo naopak, u dětí matek, jež mají vyšší vzdělání. Přínosná zjištění k této problematice lze nalézt i ve studiích Rabušicové (1996, 2002), která se ve svých výzkumech zabývala vzdělanostními nerovnostmi a prokázala jistou spojitost jak mezi dosaženou gramotností rodičů a vzdělávací dráhou jejich dětí, tak i mezi vlivem rodinného zázemí a školní úspěšností dítěte. Přestože v České republice neexistuje takové množství

empirických výzkumů jako v západních zemích, můžeme i tak hovořit o zajímavých zjištěních, která nepočtené výzkumy přinesly. Shrňme-li výstupy z jednotlivých průzkumů, dojdeme ke shodě několika determinantů, majících nesporný vliv na edukaci dětí. Za nejvýraznější faktor, jež působí na celoživotní vzdělanostní ambice dítěte, považuji úroveň rodinného prostředí. Dítě přichází na svět s vrozenými schopnostmi a dovednostmi, které se v podnětném prostředí dále rozvíjí a utvářejí. Rodina mu tím zajišťuje vhodné podmínky pro celkový rozvoj osobnosti. Dítě vyrůstající v podnětném rodinném prostředí má předpoklady k úspěšnému zvládnutí svých studijních povinností. Na opačné straně však stojí děti, které z různých důvodů vhodné podmínky pro svůj rozvoj nemají nebo mít nemohou. O takových dětech hovoříme jako o dětech ze znevýhodněného prostředí.

Kdo je to vlastně „znevýhodněný žák,“ co je to sociokulturní handicap, jaké jsou možnosti pomoci těmto dětem při překonávání vzdělanostních bariér, jak je legislativně ošetřeno vzdělávání znevýhodněných dětí? Na tyto otázky se pokusím podrobně odpovědět v následujících kapitolách.

4.3 Současná školská legislativa

Vzděláváním dětí se speciálními vzdělávacími potřebami se zabývá § 16 Školského zákona, kde jsou definovány skupiny žáků se speciálními vzdělávacími potřebami – žáci se zdravotním postižením, žáci se zdravotním znevýhodněním a žáci se sociálním znevýhodněním. Vzhledem k zaměření této práce se budu dále zabývat vymezením pojmu žák se sociálním znevýhodněním. Školský zákon definuje sociální znevýhodnění jako:

- rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy,
- nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, nebo

- postavení azylanta a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky

V dalších ustanoveních § 16 pro všechny skupiny žáků je deklarováno právo na odpovídající podporu při vzdělávání. Pro všechny skupiny žáků se speciálními vzdělávacími potřebami platí:

- právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní, a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení

Kromě Individuálního vzdělávacího plánu, pro jehož sepsání jsou uvedena pravidla v prováděcím předpise (vyhl. č. 73/2005 Sb.), neexistuje žádný další nástroj, který by konkrétně uváděl podpůrná opatření pro dosažení zajištění potřebných podmínek pro vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami. Záleží tedy na vedení školy a jednotlivých učitelích, jaká další podpůrná opatření pro své žáky vytvoří.

- ustanovení odstavce 9 umožňuje řediteli školského zařízení zřídit ve třídě, kde se vzdělává žák se speciálními vzdělávacími potřebami, funkci asistenta pedagoga. Musí však písemně požádat příslušný krajský úřad, který musí funkci asistenta schválit. Praxe je, bohužel, mnohdy taková, že je asistent schválen jen na určitý počet vyučovacích hodin týdně, nebo je zamítnut. Podle mého názoru by měli odpovědní pracovníci krajského úřadu žádající školu navštívit a provést místní šetření, na základě kterého vydají konečné stanovisko. Rozhodovat o asistentovi „na dálku“ mi připadá krajně nezodpovědné. Kdo jiný než pedagog, který den co den přichází do kontaktu s dětmi, má tolik zkušeností se vzděláváním dětí z různého sociálního prostředí, aby byl schopen posoudit naléhavost podpůrného opatření, které usnadní vzdělávání žáků?
- Vyhláška č. 147/2011 a platná ustanovení vyhlášky č. 73/2005 Sb. specifikuje skupiny žáků se sociálním znevýhodněním uvedené v § 16 odst. 4 písm. a)

školského zákona - „rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy.“ Vyhláška definuje žáka se sociálním znevýhodněním jako žáka z prostředí, kde se mu nedostává potřebná podpora k řádnému průběhu vzdělávání včetně spolupráce zákonných zástupců se školou a žáka, který je znevýhodněn nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka. Novela vyhlášky obsahuje vyrovnávací opatření zaměřená na prevenci školního neúspěchu žáků se sociálním znevýhodněním. Tato vyrovnávací opatření zahrnují:

- využívání pedagogických, popřípadě speciálně pedagogických metod a postupů, které odpovídají vzdělávacím potřebám žáků
- poskytování individuální podpory v rámci výuky a příprav na výuku
- využívání poradenských služeb školy a školských poradenských zařízení
- individuální vzdělávací plán
- služby asistenta pedagoga

Legislativně se tedy podařilo sociální znevýhodnění ukotvit, v praxi je však velmi obtížné sociální znevýhodnění měřit a hodnotit. Neexistuje žádný nástroj, který by dokázal vyhodnotit míru sociálního znevýhodnění a navíc se jedná o velmi citlivou oblast.

- Rámcový vzdělávací program pro Základní vzdělávání je dalším dokumentem, ve kterém se věnuje určitý prostor pro vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Je zaměřen na děti pocházející z kulturně a jazykově odlišného prostředí (děti z etnických menšin a děti imigrantů). Nevěnuje se však problematice znevýhodněných dětí z majoritní populace, které vyrůstají v nepodnětném rodinném prostředí a podpůrnou péči by také potřebovaly.

4.4 Sociokulturní handicap

Co všechno se skrývá pod pojmem sociokulturní handicap? Vágnerová (2005) píše o sociokulturním handicapu jako o znevýhodnění, které vyplývá z odlišnosti sociální

a kulturní příslušnosti. V současné době navštěvují české školy téměř 2% dětí (<http://www.inkluzivniskola.cz/kdo-jsou-nove-prichozi/odkud-cizinci-prichazeji>), pro něž je čeština cizím jazykem. Kromě jazykové bariéry narážejí i na odlišné zvyklosti, obyčeje, vzorce chování, normy a hodnoty. Kulturní odlišnosti mohou způsobit tzv. kulturní šok a obecně platí, že z čím vzdálenější země dítě přichází, tím odlišnější je jejich kultura a o to větší pak prožívají kulturní šok. Děti jsou mnohdy vystavovány mnohem intenzivnějšímu tlaku většinové společnosti se přizpůsobit než jejich rodiče. Rodiče mohou pracovat v prostředí s ostatními cizinci, zatímco děti musí navštěvovat školu a prostřednictvím školy je od nich požadována co nejmenší míra odlišností a co možná nejrychlejší přizpůsobení se danému prostředí. Průběh integrace probíhá postupně a je s ním spojena řada problémů.

V české společnosti o sociokulturně znevýhodněných dětech nehovoříme jen v souvislosti s cizinci, ale do této kategorie ještě patří děti romského etnika. Názory a pohledy většinové populace na problematiku sociokulturní či rasové odlišnosti jsou různé, většinou nebývají příliš pozitivní. Práce pedagoga s dětmi ze sociokulturně odlišného prostředí je náročná, vyžaduje speciální přípravy např. vytvoření individuálního nebo vyrovnávacího plánu, příprava speciálních pomůcek, navázání úzké spolupráce s rodiči (Vágnerová, 2005). Možnosti podpory vzdělávání dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, které fungují v České republice, budou obsahem následující kapitoly.

4.5 Shrnutí

V této kapitole jsem se zabývala problematikou vzdělávání a doučování dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Školní úspěšnost mohou ovlivňovat přímo či nepřímo různé faktory např. rodinné zázemí, finanční zajištění rodiny, jazyková úroveň dítěte, odlišné tradice, náboženská příslušnost, barva pleti apod. Za nejvýraznější faktor ovlivňující vzdělanostní dráhu dítěte považuji úroveň rodinného zázemí. Probíhající reforma českého školství se vzděláváním dětí ze sociokulturně vyloučených oblastí zabývala doposud legislativně - § 16 Školského zákona, v němž učitel nalezne pouze definici sociálního znevýhodnění. Neexistuje

však žádný účinný a v praxi ověřený nástroj, jenž by pomohl pedagogům sociální znevýhodnění určit a zároveň by učiteli poskytoval oporu při zmírňování dopadů vyplývajících ze znevýhodnění. V českém školství postrádám efektivní systémovou podporu pedagogům, materiální vybavení, možnosti dalšího vzdělávání učitelů a osvětu širší veřejnosti. Dopady sociálního znevýhodnění v oblasti vzdělávání se daří zmírňovat organizaci např. Člověk v tísni, o.p.s. - cílovou skupinu tvoří děti ze znevýhodněného prostředí a sdružení META o. s. - specializující se na vzdělávání cizinců s českým občanstvím.

5 Programy podpory vzdělávání sociokulturně znevýhodněných žáků v ČR

Pro žáky sociálně znevýhodněné se obecně doporučuje „individuální podpora.“ Naplňování tohoto doporučení je dosti obtížné, jelikož je závislé na schopnostech a vůli pedagogů. Není podporováno žádným metodickým nebo organizačním nástrojem, v praxi může být ztíženo i vysokými počty žáků ve třídách. Pro praxi pedagogů chybí propracovaný popis konkrétních podpůrných opatření, ze kterých lze při vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami čerpat. Dalším a poměrně zásadním problémem je skutečnost, že školy na zavedení podpůrných vzdělávacích opatření pro sociálně znevýhodněné žáky nedostávají žádné finanční prostředky navíc. Spilková a kol. (2012, s. 63) upozorňuje na absenci efektivní systémové podpory transformace školství, nedostatečnou materiální podporu a cílené další vzdělávání pedagogů. Jak tedy pomoci překonávat vzdělanostní bariéry sociokulturně handicapovaných dětí? V České republice působí řada neziskových organizací, které ve svém programu mají začleněn program podpory vzdělávání pro děti ze sociokulturně vyloučeného prostředí.

Další část této práce bude věnována činnosti organizace Člověk v tísni a sdružení META, které se ve svých programech zaměřují na vzdělávání a doučování dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí.

5.1 Člověk v tísni, o.p.s.

Společnost Člověk v tísni vznikla v roce 1992 v okruhu válečných zpravodajů a novinářů věnujících se zahraničí, kterým už nestačilo jen přivážet do České republiky informace, a začali ven vyvážet pomoc. Během své dlouholeté činnosti se stali jednou z největších neziskových organizací ve střední Evropě. Zaměřují se na humanitární pomoc, rozvojovou spolupráci, podporu lidských práv a programy sociální integrace (<http://www.clovekvtisni.cz/cs/vzdelani-a-osveta>). V současné době působí v 60 městech v České republice i na Slovensku pracovníci programů

sociální integrace. Velkou pozornost věnují dětem a jejich edukaci. V předškolních klubech jsou zapojeni do příprav těch nejmenších na zápisy do škol, po nástupu do školy s nimi dobrovolníci pracují na zlepšení školního prospěchu, pomáhají jim hledat cestu k dalšímu rozvoji a uplatnění. Dětem se také věnují i ve volném čase. Všechny tyto činnosti probíhají za aktivní účasti rodičů.

5.1.1 Program podpory vzdělávání Člověk v tísni, o.p.s.

O činnosti společnosti Člověk v tísni v oblasti podpory vzdělávání jsem chtěla získat podrobnější informace, z toho důvodu jsem oslovila Mgr. Matouše Bořkovce, koordinátora vzdělávacích služeb, Program sociální integrace. Prostřednictvím osobního setkání jsem získala zajímavé a pro mou práci cenné informace k problematice doučování sociokulturně znevýhodněných žáků. Osobní setkání s rodiči a dětmi této cílové skupiny nebylo vzhledem k citlivosti problematiky možné zprostředkovat.

„Program podpora vzdělávání“ je jednou ze služeb Programů sociální integrace (dále PSI), rozvíjí se od roku 2006 a patří mezi nejmladší služby PSI. V rámci tohoto projektu byla vydána Metodika programu, jež slouží jako návod pro školy snažící se o implementaci dětí žijících v sociokulturně vyloučeném prostředí do majoritní společnosti.

5.1.2 Cíle programu podpora vzdělávání v rodinách

u dětí:

- zlepšení školních výsledků (zlepšení prospěchu, nabytí nových znalostí, zlepšení školní docházky)
- systematizace domácí přípravy
- podpora smysluplného trávení volného času
- posílení sociálních a komunikačních dovedností
- motivace k dalšímu vzdělávání
- podpora a zlepšení sebehodnocení
- orientace v prostředí mimo sociální vyloučení

u rodin:

- pedagogizace prostředí
- zlepšení podmínek pro domácí přípravu
- zlepšení spolupráce rodiny se školou

u veřejnosti:

- změna přístupu veřejnosti k problematice sociálního vyloučení
- podpoření inkluzivního přístupu ve vzdělávacím systému

Program podpora vzdělávání je příležitostí pro děti, které z důvodu sociálního znevýhodnění zažívají školní neúspěchy. Jeho cílem je předcházet sociálnímu vyloučení systematickou podporou dítěte a rodiny, a tím je vést i ke změně postojů ke vzdělávání. Cílovou skupinu tvoří děti ve věku povinné školní docházky. Důležitým kritériem pro přijetí do programu je míra znevýhodnění určeného odlišným přístupem a postojem ke vzdělávání, tedy není rozhodující materiální zabezpečení rodiny. Dalším kritériem pro zařazení do programu je vlastní iniciativa rodiny. Rodina se musí sama přihlásit a poskytnout prostor pro doučování. Podle M. Bořkovce jsou nejčastěji doučovány romské děti tvořící téměř dvě třetiny všech doučovaných. Další skupinou jsou děti cizinců a děti za smíšených manželství. Do programu se zapojilo v roce 2012/ 2013 téměř 100 dětí.

5.1.3 Priority Programu podpora vzdělávání

Program podpora vzdělávání se specializuje na pět oblastí:

- práce s rodinou – cílem je pedagogizace rodinného prostředí, zvýšení zájmu o vzdělávání dětí, zefektivnění spolupráce rodiny a vzdělávacího zařízení
- práce se školou a dalšími vzdělávacími institucemi – komunikace s pedagogy, poradenskými pracovníky, podpora inkluzivního vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami
- práce s dobrovolníky – nábor, zaškolování a odborné vedení

- volnočasové aktivity – realizace pravidelných i jednorázových aktivit, navázání bližšího kontaktu s rodinami a dětmi
- administrativa – reflexe spolupráce s klienty a s dalšími odborníky, kteří v rodinách pracují

Vzhledem k zaměření této práce se budu dále podrobněji věnovat následujícím třem aktivitám Programu podpora vzdělávání, které považuji za klíčové pro oblast školního vzdělávání a školní úspěšnosti dětí ze sociálně vyloučených lokalit:

- práce s rodinou
- práce se školou a dalšími vzdělávacími institucemi
- práce s dobrovolníky

5.1.4 Práce s rodinou

M. Bořkovec se při osobním rozhovoru zmínil o nelehké práci koordinátora, který se o případných klientech dozvídá od terénních sociálních pracovníků. Pokud rodina má zájem o služby Programu podpora vzdělávání, koordinátor se snaží citlivě přesvědčovat rodiče, aby vzdělávání svého dítěte věnovali větší pozornost, byli důslednější při domácí přípravě a zajistili pro své dítě co možná nejvhodnější podmínky pro domácí vzdělávání (např. klid, vlastní pracovní místo). Současně se koordinátor snaží zajistit dobrovolníka, jenž bude následně do rodiny docházet a doučovat dítě v těch předmětech, ve kterých vykazuje nedostatečné znalosti, a podporovat ho v jeho další vzdělávací kariéře. Tento model podpory vzdělávání dětí ze sociálně vyloučeného prostředí probíhá individuální formou, kdy se dobrovolník věnuje pouze jednomu dítěti po dobu 120 minut týdně. Toto považuji za nejvhodnější způsob podpory školní úspěšnosti dítěte. Výraznější pozitivní změna v pohledu rodičů na vzdělávání jejich dítěte je reálnější, pakliže dobrovolník dochází do rodiny pravidelně 1x týdně na dvě hodiny. Mgr. Bořkovec upozorňuje na možné komplikace, např. že se nedařilo udržet s některými rodinami pravidelný a dlouhodobý kontakt. Nejčastější příčiny spatřuje v obtížné dopravní dostupnosti a ve velké vzdálenosti bydliště rodiny od pobočky Člověka v tísní.

5.1.5 Práce se školou a dalšími vzdělávacími institucemi

Prioritou spolupráce společnosti Člověk v tísni se školským zařízením je informovanost ředitele školy a třídního učitele o tom, že konkrétní žák je zapojen do Programu podpora vzdělávání společnosti Člověk v tísni, o.p.s. Pokud si rodiče nepřejí, aby škola byla v tomto směru informována nebo pokud nejsou mezi školským zařízením a Člověkem v tísni narovnané vztahy, koordinátor nesmí školu kontaktovat a podávat o svém klientovi jakékoli informace. V případě, že výše zmíněné okolnosti nenastanou, koordinátor se školou udržuje pravidelný kontakt. Jedenkrát za pololetí školního roku si koordinátor a dobrovolník sjednají osobní schůzku s vyučujícím a rozebírají specifika vzdělávání dětí ze sociálně vyloučeného prostředí. Probíhá-li vzájemná spolupráce bez problémů, může být komunikace mezi dobrovolníkem a učitelem podpořena např. „notýskem,“ jehož prostřednictvím si vyměňují informace o školním prospěchu a vzájemně se domlouvají na konkrétní oblasti učiva, na něž je nutné se zaměřit. Zaujala mě motivační hra Žetonek, posilující ještě intenzivnější spolupráci školy a Programu podpora vzdělávání. Popis této hry je součástí přílohy č. 1. (Metodika programu s. 22 – 25).

5.1.6 Dobrovolnická činnost

Cílů Programu podpora vzdělávání je dosahováno skrze dobrovolníky. Dobrovolník je člověk, který bez nároku na finanční odměnu poskytuje svůj čas, energii, vědomosti a dovednosti ve prospěch ostatních lidí ve společnosti (Metodika programu s. 25).

Člověk v tísni hledá dobrovolníky v průběhu celého školního roku formou inzerce (tisk, nástěnky, web, facebook) a přednášek. Za účinnou metodu považuje M. Bořkovec také využívání kontaktů již zapojených dobrovolníků. Dobrovolníci jsou vybráni na základě vstupního pohovoru zaměřeného na obecné předpoklady pro doučování a motivaci k této dobrovolnické činnosti. Dobrovolník by měl souhlasit s minimální délkou spolupráce na 6 měsíců. Pokud seznamovací schůzka proběhne úspěšně, následuje úvodní školení, které je zaměřeno na obecný vhled do problematiky sociálního vyloučení a na zásady bezpečnosti práce v terénu.

Smlouva o výkonu dobrovolnické služby, v níž je uveden předmět smlouvy, podmínky výkonu dobrovolnické služby atd., se podepisuje až po úvodním školení. Nedílnou součástí této smlouvy je prohlášení dobrovolníka, že nebyl v minulosti pravomocně odsouzen pro trestný čin, že v době uzavření smlouvy není proti němu vedeno trestní řízení a že byl seznámen s prevencí infekčních nemocí. Dále se uzavírá dohoda o mlčenlivosti - dobrovolník je povinen zachovávat mlčenlivost o skutečnostech, která se dozví při výkonu své dobrovolnické služby pro společnost týkajících se klientů, pokud tyto informace mají nějaký vztah k činnosti, kterou bude dobrovolník vykonávat. O dobrovolnictví je největší zájem mezi studenty vysokých a středních škol. Uvedení dobrovolníka do rodiny by mělo nastat nejpozději do měsíce od podepsání dobrovolnické smlouvy. Při první schůzce je přítomen i koordinátor, který zpravidla tuto hodinu řídí. Následující hodiny již probíhají bez jeho účasti. Po první doučovací hodině je dobrovolníkovi poskytnuta zpětná vazba. Koordinátor může doprovázet dobrovolníka do rodiny až do té chvíle, dokud jej dobrovolník vyžaduje. Dobrovolník by měl jedenkrát měsíčně docházet na individuální konzultaci s koordinátorem. Dobrovolník každou odučenou hodinu vykazuje a koordinátor by měl tuto zprávu použít jako východisko při individuálních konzultacích. Na jednoho koordinátora na plný úvazek připadá zpravidla cca 20 dětí (Metodika programu s. 26).

5.1.7 Práce dobrovolníka

Práce dobrovolníka má svá pevně stanovená pravidla. Dobrovolník navštěvuje rodinu zpravidla 1x týdně na dvě hodiny a zpravidla se zaměřuje na individuální doučování předmětů, ve kterých aktuálně dítě selhává. Nejčastěji se jedná o učivo českého jazyka, matematiky a anglického jazyka. Méně často se doučuje vlastivěda a přírodověda. Dále by měl dobrovolník usilovat o rozšiřování celkového všeobecného přehledu dítěte, motivovat ho k učení. Kromě pomoci s domácími úlohami by se měl dobrovolník stát pro dítě partnerem, být mu oporou při zvládání krizových situací souvisejících se školou. Dále se dobrovolník zaměřuje i na pedagogizaci domácího prostředí, spolupodílí se na vytváření pracovních návyků, jež je třeba rozvíjet společně s rodiči doučovaných dětí. Součástí jeho služeb by mělo

být i zprostředkovávání norem, které platí v běžné společnosti a jsou důležité pro úspěšné zvládnutí školních povinností. Program podpora vzdělávání má pro své dobrovolníky stanoveny i hranice, které nesmí dobrovolník v rámci svých služeb pro rodinu překročit. Dobrovolník nesmí pomáhat s vyřizováním úředních záležitostí, doprovázet klienty na úřady, konzultovat se školou bez vědomí koordinátora a jednat jménem společnosti Člověk v tísni, o. p. s. nad rámec svých činností. V žádném případě nesmí dobrovolník rodinám půjčovat ani darovat jakékoli finanční prostředky (Metodika programu s. 25).

5.1.8 Skupinové doučování – nástroj Programu podpory vzdělávání

Za efektivní nástroj podpory pro školní úspěšnost považuje M. Bořkovec skupinové doučování. Skupinové doučování probíhá ve skupince zhruba šesti dětí, kterým se věnují dva dobrovolníci. Cílem skupinového doučování je nejen pomoc s procvičováním učiva, s přípravou na vyučování, ale i podpora a motivace dítěte pro školní docházku a volnočasové aktivity. Díky skupinovému doučování se také dosáhlo zlepšení vztahů s rodiči doučovaných dětí. V souvislosti s tímto způsobem podpory vzdělávání dětí ze sociálně vyloučeného prostředí jsem od M. Bořkovce získala informace o tom, jakým způsobem se do skupinového doučování děti zapojují. Vyhledávání dětí, jež by se mohly do skupinového doučování zapojit, probíhá několika způsoby:

- Navázání spolupráce koordinátora Programu podpory vzdělávání přímo se školou. Koordinátor nejprve seznámí ředitele školy o záměru realizace skupinového doučování a o fungování této služby. Škola musí pro tuto službu zajistit prostory v budově školy, jmenný seznam žáků a individuální plán. Třídní učitel doporučuje děti, kterým by skupinové doučování mohlo prospět. Předem si ujasní, o jak staré děti se bude jednat. Třídní učitelé písemně informují o této možnosti podpory rodiče vybraných dětí a požádají je o souhlas ke skupinovému doučování. V případě zájmu se kontaktují zákonní zástupci dítěte a koordinátor zjišťuje, zda je dítě vhodné zařadit do skupiny, zda opravdu o doučování mají jeho rodiče zájem a zda jsou schopni

spolupracovat. Pokud se nevyskytnou žádné nejasnosti či pochybnosti, koordinátor uzavře se zákonnými zástupci dítěte smlouvu.

- Spolupráce s organizacemi, které působí v sociálně vyloučených lokalitách. Jedná se o pedagogicko- psychologické poradny, orgán sociálně – právní ochrany dětí. Průběh hledání a výběr žáků probíhá v podobném režimu jako v první možnosti.
- Služby společnosti Člověk v tísni, o.p.s., konkrétně přes Sociálně aktivizační službu (dále SAS) a Terénní programy (dále TP). Sociálně aktivizační služby a Terénní programy jsou realizovány podle § 66 Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách na základě udělené registrace. (<http://www.socialniagentura.cz/cs/socialni-sluzby/socialne-aktivizacni-sluzby>). Terénní programy (<http://www.socialni-zaclenovani.cz/terenni-programy>) patří mezi nejčastěji poskytovanou službu v sociálně vyloučených lokalitách. Na rozdíl od Sociálně aktivizační služby poskytující své služby rodinám s dětmi. Terénní programy jsou určeny jednotlivcům různého věku. Koordinátor prostřednictvím těchto sociálních služeb získá informace o klientech, kterým se budou věnovat. Dobrovolníci a zástupci SAS a TP jsou v pravidelném kontaktu a předávají si informace o průběhu skupinového doučování. Kromě podpory a motivace k dalšímu vzdělávání a zlepšení školního prospěchu dítěte, je zde ještě jeden důležitý bod, a to doprovod dětí na skupinové doučování a zajištění tohoto doprovodu. Rodiče a děti si navyknou na pravidelné doučování docházet a navíc může dobrovolník pohovořit s rodiči a informovat je o pokrocích jejich dítěte.

6 Projekty organizace Člověk v tísni, o.p.s. zaměřené na problematiku vzdělávání v kontextu sociálního vyloučení

6.1 Projekt Systémová podpora inkluzivního vzdělávání

V současné době vzdělávací program Varianty společnosti Člověk v tísni realizuje projekt Systémová podpora inkluzivního vzdělávání (<http://www.varianty.cz/index.php?id=3&item=52>),

který potrvá až do 30. 6. 2015 a je zaměřen na rozvoj inkluzivního prostředí v českých školách. Výsledkem projektu by měl být katalog vyzkoušených a ověřených podpůrných opatření pro žáky sociálně a zdravotně znevýhodněné, zároveň by měla být řešena otázka pozice asistenta pedagoga (standards práce, metodické vedení, návrh systému financování a vzdělávání) a vytvoření kurzů a programů pro další vzdělávání pedagogických pracovníků v dovednostech a metodách směřujících k podpoře inkluze. Od tohoto projektu se dále očekávají návrhy na systémové a legislativní změny.

6.2 Projekt Daruj 2 hodiny týdně

Jeden z realizovaných projektů Daruj 2 hodiny týdně (<http://www.daruj2hodiny.cz/site/page?view=about>) byl zaměřen na podporu vzdělávání a doučování dětí se speciálními vzdělávacími potřebami ze sociálně vyloučených lokalit v Kladně, Neratovicích, Libčicích nad Vltavou a v Praze. Hlavním cílem bylo, pomocí individuálního a skupinového doučování ve spolupráci se školami a dalšími institucemi, napomoci zařadit děti z cílové skupiny do hlavního proudu vzdělávání.

6.3 Projekt Do lavic! - podpora a poradenství

V letech 2009- 2012 realizovala společnost Člověk v tísni projekt Do lavic! - podpora a poradenství. Projekt byl zaměřen na podporu vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, které vyrůstají v podmínkách sociálního vyloučení. V rámci tohoto projektu byly realizovány nejen aktivity s dětmi a jejich rodiči, ale zároveň se aktivity týkaly širší sítě institucí, jejichž činnost je zaměřena na cílovou skupinu. J. Šotola (2012) ve své publikaci Systémová spojení píše o expertních skupinách, jejichž jednání byla zaměřena na prezentaci pohledů, z jakých lze problematiku dopadů sociálního znevýhodnění ve vzdělávání vnímat a na návrhy možných řešení.

Expertní skupiny byly složeny ze zástupců těchto organizací:

- představitelé samospráv
- pracovníci magistrátů či městských úřadů z odboru školství, sociálních věcí a kontroly
- zástupci z vybraných škol – vedení školy, výchovní poradci, metodici prevence
- pracovníci pedagogicko-psychologických poraden, speciálně pedagogických center a středisek výchovné péče
- zástupci nestátních neziskových organizací
- představitelé příslušné Městské policie a Policie ČR
- pracovníci probační a mediační služby
- dětské praktičtí lékaři

O výstupech z jednání odborníků z různých sfér se píše v již zmíněné publikaci Systémová spojení, která vznikla v rámci projektu Do lavic – podpora a poradenství. Je zde podrobně popsána problematika skrytého záškoláctví - identifikovaného jako nejzávažnější překážka ve vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků. Následně tento jev potvrdili i pedagogičtí pracovníci, kteří rovněž uvedli, že záškoláctví brání žákům ze sociálně znevýhodněného prostředí dosáhnout školní úspěšnosti.

Skryté záškoláctví této cílové skupiny se vyskytuje již od prvních ročníků, má nežádoucí důsledky pro start ve škole. Svým charakterem se však liší od situací, jež mohou nastat na druhém stupni základní školy, kde se učitelé setkávají se záměrným vyhýbáním se psaní písemných prací útekem do nemoci nebo „chození za školu.“ Skryté záškoláctví žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí lze v praxi identifikovat podle pěti ukazatelů (Šotola 2012):

- velmi časté krátkodobé absence, obvykle kolem víkendu (pondělí, pátek)
- údajně nemocné děti bývají vídány jinými osobami na veřejných prostranstvích
- malý zájem o vzdělávací dráhu
- dítě nevlastní školní pomůcky ani svačinu
- objevuje se od prvních ročníků

Řešení skrytého záškoláctví není předmětem této práce, mým záměrem bylo pouze poukázat na další faktor, který může ovlivňovat školní úspěšnost dětí ze sociokulturně vyloučeného prostředí.

6.4 Projekt Skupinové doučování na základních školách v Praze

Dalším projektem bylo skupinové doučování na třech základních školách v Praze realizovaných ve školním roce 2012/2013. Tento projekt byl zaměřen na pomoc v oblasti domácí přípravy na druhý den do školy a naučit děti učit se. Cílovou skupinou byli žáci 3. - 7. ročníků. Žáci byli vybráni třídními učiteli a řediteli škol, rodiče dětí s tímto projektem museli souhlasit. Nejpočetnější skupinu tvořili žáci 5. ročníků, pro které byla velmi důležitou zkušeností pomoc s přípravou na přechod na druhý stupeň základní školy. Doučování probíhalo 2krát nebo 4krát týdně v 60 minutových blocích a zúčastnilo se ho na 60 žáků. Nevýhodu spatřoval Mgr. Bořkovec v tom, že se tohoto projektu neúčastnili aktivně i rodiče dětí, neboť na práci

dobrovolníků v domácím prostředí nikdo nenavazoval a nebylo výjimkou, že někteří žáci nechodili pravidelně nebo prostě přestali docházet na doučování úplně. V tomto projektu společnost Člověk v tísni, z důvodu vyčerpání finančních prostředků, již dále nepokračuje.

7 Sdružení META o. s.

O činnosti sdružení pro příležitosti mladých migrantů jsem získala informace od Štefánie Kubincové, asistentky projektů v Praze. Sdružení META poskytuje poradenství a vzdělávací aktivity cizincům a podporuje pedagogy v jejich práci s žáky s odlišným mateřským jazykem. Posláním sdružení je aktivně přispívat k nastavování podmínek podporujících rovné příležitosti migrantů, a to především v oblasti vzdělávání, které je jednou z podmínek úspěšného začleňování do majoritní společnosti. Sdružení META vydalo v roce 2012 Výroční zprávu, v níž se píše o službách pro cizince, kteří nejčastěji vyhledávali informace o českém vzdělávacím systému. Sociální pracovníci pomáhají také s výběrem školy, podporují žáky cizince během školní docházky, zprostředkovávají komunikaci se školou, doprovázejí rodiče žáků cizinců do škol a zajišťují tlumočení. Klienty sdružení META se mohou stát všichni migranti a azylanti bez rozdílu věku. Všechny poskytované poradenské služby jsou bezplatné. Projekty na podporu začleňování cizinců do české společnosti jsou hrazeny z grantových výzev Evropského sociálního fondu.

7.1.1 Dobrovolnická činnost ve sdružení META

Za klíčovou považuje Š. Kubincová spolupráci s dobrovolníky, kterých pro METU v roce 2012 pracovalo 39 a byli zapojeni do doučování a volnočasových aktivit. Dobrovolníci jsou převážně vysokoškolští studenti, důchodci, ale také cizinci, kteří umí velice dobře česky (<http://www.meta-os.cz/pic/59-dobrovolnicky-program-meta.aspx>).

Dobrovolníci se k dobrovolnické službě hlásí sami, stačí vyplnit formulář (<http://www.meta-os.cz/pic/11-meta-dobrovolnictvi-praxe.aspx#dotaznik>) a zaslat ho na adresu: kubincova@meta-os.cz nebo na adresu sdružení Ječná 546/17, 120 00 Praha 2. Dobrovolník by se měl ztotožňovat s posláním a cíli sdružení. Od podepsání smlouvy, nejdéle však do měsíce od podepsání smlouvy, je dobrovolník seznámen s žákem cizincem, kterého bude doučovat a se sociálním pracovníkem klienta. České školy nejsou na přítomnost žáků cizinců dostatečně

připraveny, a proto je velmi důležité se ihned od prvních dnů žákovi cizinci individuálně věnovat a pomoci mu s množstvím nové látky a se zvládnutím českého jazyka. Doučování probíhá v prostorách sdružení META v rozsahu 60 min. za týden a zaměřuje se převážně na český jazyk. Doučování může být i v jiných předmětech, zájem bývá u starších žáků a studentů středních škol i o literaturu, matematiku, historii a chemii. Nejčastěji jsou doučovány děti cizinců od 3. třídy a studenti střední školy, kteří se připravují na maturitu. Doučování probíhá nejintenzivněji od září do června, v letních měsících je zájem žáků cizinců a studentů nižší. Přesto sdružení META i přes letní prázdniny své doučovací služby nabízí, např. „letní škola“ - pomoc žákům cizincům s doučením učební látky z důvodu neúspěchu při závěrečném hodnocení a přípravou na opravnou zkoušku – reparát. Doučování není služba, jež může využít každý cizinec, přidělování má vlastní pravidla. Od Š. Kubincové jsem se dověděla, že doučování je především pro děti cizinců s českým občanstvím a kteří ovládají český jazyk, ale jejichž rodiče česky neumí. O doučování mohou mít zájem i dospělé osoby. V těchto případech také platí, že klient musí umět česky a mít české občanství. Doučování probíhá individuální formou - jeden dobrovolník doučuje jednoho žáka cizince a doučování vždy probíhá v prostorách sdružení META. Doučování se rodiče dětí cizinců neúčastní, pouze je na doučování doprovází. Většinou se používají stejné učebnice, ze kterých se žák cizinec učí ve škole. Pokud žák cizinec zruší 3x doučování na poslední chvíli, tedy neomluví se alespoň 24 hodin předem nebo se řádně nepřipravuje, může být z doučování vyloučen a sdružení META informuje sociální pracovníci o těchto okolnostech. Celkový počet klientů za jeden rok se pohybuje okolo 40, z toho polovinu tvoří děti cizinců. Dobrovolník si vede o průběhu doučování poznámky sloužící jako materiál k reflexi a evaluaci při společných setkáních externích odborných pracovníků a samotných dobrovolníků, kde si vzájemně vyměňují zkušenosti z doučování, pomáhají vzájemně nacházet řešení vzniklých problémů, které při dobrovolnické činnosti nutně vznikají. Tato setkání by měla zabránit pocitu vyhoření u dobrovolníků, neboť jejich práce je velmi náročná a spolupráce s rodinami cizinců nebývá vždy snadná. Dobrovolník naráží při své činnosti na řadu překážek, mezi které patří jazyková bariéra rodičů, odlišná kultura a životní hodnoty, různá míra podpory školního vzdělávání jejich dítěte

(informace jsem získala při osobní schůzce od Štefánie Kubincové, asistentky projektů sdružení META).

7.1.2 Služby pro pedagogy

Služby pro pedagogy jsou sdružením META rozděleny do tří oblastí:

- vzdělávací aktivity
- poradenství
- asistence na základních školách

Sdružení META organizuje semináře pro pedagogické pracovníky zaměřené na začleňování žáků s odlišným mateřským jazykem do českých škol, na výuku českého jazyka jako cizího jazyka a multikulturní výchovu.

Školy i samotní pedagogové vyhledávají poradenské služby sdružení META z důvodu řešení problematických situací při vzdělávání žáků cizinců. Nejčastější dotazy podle výroční zprávy se týkaly podpůrných učebních materiálů pro žáky cizince, hodnocení, způsobu výuky a tvorby vyrovnávacího plánu (<http://www.meta-os.cz/pic/112-sluzby-pro-pedagogy-vyukove-materialy-a-metodicka-podpora.aspx>).

Vyrovňovací plán je obdoba individuálního vzdělávacího plánu. Vyrovnávací plán je považován Kristýnou Titěrovou (odbornou pracovnící, metodičkou asistence pedagogům), za účinný nástroj k podpoře vzdělávání žáků cizinců, bohužel je v praxi velmi málo používán (<http://www.inkluzivniskola.cz/organizace-integrace-cizincu/vyrovnavaci-plan-pro-zaky-cizince>).

V rámci projektu Poradenské a informační centrum vzdělávání mladých migrantů byla v roce 2011 vytvořena metodika práce s žáky cizinci (<http://www.meta-os.cz/pic/112-sluzby-pro-pedagogy-vyukove-materialy-a-metodicka-podpora.aspx#metodika>) a v roce 2012 vyšla kniha Jaká je škola u mě doma, která přibližuje učitelům a jeho žákům způsob a podmínky výuky ve vybraných zemích (<http://www.meta-os.cz/pic/112-sluzby-pro-pedagogy-vyukove-materialy-a>

[metodicka-podpora.aspx#metodika](#)). Oba materiály lze zdarma získat přímo v sídle sdružení META v Ječné 17, Praha 2.

Asistence na základních školách probíhaly v roce 2012 ve Středočeském kraji a v Praze a byly zaměřeny na poskytování asistenční služby pedagogům pro žáky s odlišným mateřským jazykem (<http://www.meta-os.cz/UserFiles/doc/%C5%BD%C3%A1ci%20s%20MJ%20v%20%C4%8Desk%C3%BDch%20%C5%A1kol%C3%A1ch.pdf>).

Sdružení META provozuje a pravidelně aktualizuje internetový portál inkluzivní škola. cz, který je určený pedagogům i odborné veřejnosti (<http://www.inkluzivniskola.cz/>). Osobně považuji tento portál za vítanou podporu pedagogům, kteří zde mohou načerpat inspiraci pro výuku, praktické rady a tipy pro práci s žáky cizinci a pro komunikaci s rodiči dětí cizinců. Materiály jsou zde zdarma ke stažení.

7.1.3 Projekty sdružení META

Program na podporu pedagogických pracovníků při práci s žáky cizinci

Projekt byl realizován v období leden 2011 – červen 2012 a červenec 2012 – červen 2013. Byl zaměřen na integraci státních příslušníků třetích zemí do majoritní české společnosti, na metodickou a informační podporu pedagogických pracovníků pro práci s žáky cizinci a podporu začleňování žáků cizinců do českého vzdělávacího systému. Součástí projektu bylo také rozšíření webového portálu www.inkluzivniskola.cz, zpracování výukových materiálů pro výuku českého jazyka jako cizího jazyka a vznikly nové pracovní listy pro prvouku, přírodovědu, přírodopis, vlastivědu a dějepis.

Cizinci jako asistenti pedagogů

Cílem projektu Cizinci jako asistenti pedagogů byla podpora pracovního uplatnění cizinců dlouhodobě žijících na území hl. m. Prahy. Důvodem k realizaci tohoto projektu byl dlouhodobý nedostatek asistentů pedagogů, jak pro žáky cizince, tak i pro žáky s odlišným znevýhodněním. Účastníci tohoto projektu byli vzdělávání v akreditovaném kurzu pro asistenta pedagoga a dále byli proškoleni v oblasti práce s žáky cizinci. Následně bylo vytvořeno na 10 pražských školách 15 pracovních míst pro tyto asistenty pedagogů (Výroční zpráva za rok 2012).

Poradenství a asistence pro migranty v oblasti vzdělávání

V období leden 2011 – červen 2012 sdružení META realizovala v oblasti vzdělávání projekt na podporu cizinců ze třetích zemí. Cílovou skupinou byli žáci a studenti všech typů a stupňů škol a jejich zákonní zástupci. Hlavní myšlenkou projektu byla informovanost cizinců o systému českého školství a podpora komunikace mezi rodinou a školou. Po vyhodnocení projektu bylo zjištěno, že největší zájem byl o doprovody na zápisy do škol, o tlumočení na konzultacích o prospěchu dítěte a na třídních schůzkách (Výroční zpráva za rok 2012).

Nejste na to sami! II

V průběhu roku 2012 se realizoval projekt - Nejste na to sami! II, který poskytoval žákům s odlišným mateřským jazykem a jejich učitelům pomoc prostřednictvím asistentů pedagoga. Asistenti pedagoga vyučovali český jazyk jako cizí jazyk, podporovali děti ve výuce všech vyučovaných předmětů a vedli individuální doučování. Součástí byla i spolupráce s rodiči jednotlivých žáků cizinců. Do projektu bylo zapojeno také šest studentek Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, které asistovaly učitelům žáků cizinců (Výroční zpráva za rok 2012).

Do školy s METOU

Projekt Do školy s METOU proběhl v roce 2012 a jeho hlavním cílem byla podpora vzdělávání žáků cizinců ze sociálně znevýhodněného prostředí. Projekt nabízel bezplatnou poradenskou činnost pro žáky cizince, studenty cizince i jejich zákonné zástupce a jejich učitele. Dobrovolníci doučovali žáky základních škol, studenty středních škol a připravovali pro ně programy v rámci volnočasových aktivit (Výroční zpráva za rok 2012).

7.2 Shrnutí

V této části práce jsem se zabývala vzděláváním, doučováním žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, které potřebují individuální podporu při vzdělávání a možnostmi, jež jim mohou usnadnit začlenění do hlavního proudu českých škol. V českém školském systému chybí propracovaná podpůrná opatření sloužící pedagogům pro práci s žáky s odlišným mateřským jazykem. Podpora žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí by si, dle mého názoru, také zasloužila větší pozornost. V rámci běžné výuky, bez asistenta pedagoga, se lze jen velmi obtížně věnovat individuálně všem žákům, kterým by tento přístup usnadnil vzdělávání a začleňování do kolektivu. V České republice působí organizace zaměřující se ve svých programech na vzdělávání a doučování dětí ze sociokulturně odlišného prostředí a na děti s odlišným mateřským jazykem. Organizace Člověk v tísni, o. p. s. se zaměřuje na rodiny s dětmi ze sociokulturně znevýhodněného prostředí a prostřednictvím dobrovolnické služby zprostředkovává doučování dětí z nepodnětného rodinného prostředí. Sdružení META o. s. se specializuje na doučování dětí – cizinců a na podporu pedagogickým pracovníkům. Služby těchto organizací znamenají pro cílové skupiny jednoznačně velkou podporu při řešení jejich těžkých životních situací.

EMPIRICKÁ ČÁST

8 Výzkum doučování na prvním stupni ZŠ

8.1 Cíl výzkumu

Přestože je fenomén doučování poměrně známý a rodiči vyhledávaný, existuje u nás doposud pouze jedna diplomová práce (M. Höschlová, 2012), přibližující situaci o stavu doučování na prvním stupni základních škol u nás. Ví se, že doučování patří hlavně u žáků pátých a vyšších ročníků základní školy k poměrně běžným záležitostem. Jak je to s doučováním v nižších ročnících základní školy? Je nutné, aby děti v tomto období byly pravidelně doučovány? Základem výzkumu bylo navázat na již provedený výzkum M. Höschlové (2012) a získat další informace týkající se příčin a rozsahu doučování na prvním stupni základních škol v České republice. Zároveň se nabízelo také zaměřit pozornost na doučování sociokulturně znevýhodněných žáků. Výzkumný problém byl stanoven takto: **Jaké jsou příčiny a rozsah doučování na prvním stupni základních škol v České republice?** Doučování – forma pomoci žákům, kteří mají z různých důvodů učební problémy, nestačí tempu školního vyučování nebo dosahují horších studijních výsledků. V ČR dnes zpravidla není organizováno školou, probíhá mimo ni nejčastěji z iniciativy rodičů (J. Průcha; E. Walterová; J. Mareš, 2009, s. 59). Výzkum se orientoval nejen na důvody a rozsah doučování, ale zároveň se snažil zjistit možné společné znaky a tendence tohoto fenoménu. Základní informace o doučovaném žákovi měly být výzkumem doplněny o charakteristiku socioekonomického statusu rodiny, o tom, jakým způsobem si rodiče vybírají osobu, jež bude jejich dítě doučovat, jakou formu doučování považují rodiče za nejvhodnější. Dále chtěl výzkum zmapovat závislost frekvence doučování na doučovaném předmětu a ceně za jednotlivé lekce. Na základě těchto zjištění si výzkum klade za cíl aktualizovat výzkumná zjištění M. Höschlové o doučování dětí na prvním stupni základní školy a nastínit eventuální možnosti,

jež by mohly podpořit přímou pedagogickou činnost natolik, aby se u nás doučování nestalo přímou paralelou školského systému.

8.2 Metody výzkumu

Výzkum „Rozsah a příčiny doučování v české primární škole“ byl realizován v období od srpna 2013 do ledna 2014 ve 3. – 5. ročníku základních škol v České republice. V empirické části jsem použila stejnou metodologii jako M. Höschlová (2012), na jejíž výzkum navazuji. Jako výzkumný nástroj jsem použila dotazník „Doučování žáků na 1. st. ZŠ,“ který vznikl upravením původního dotazníku, jenž byl použit jako hlavní výzkumná metoda zmíněné diplomové práce. Zvolená metodologie umožňovala získat odpovědi od většího počtu respondentů, což bylo vzhledem k cíli výzkumu zásadní. Změny, jež jsem provedla v původním dotazníku, se týkaly limitů původní práce, a to zejména v použití typu otázek. Na základě doporučení po zhodnocení prvotního výzkumu, jsem všechny otevřené otázky přeformulovala na uzavřené. Další úprava se týkala otázek cílených na zaměstnání rodičů - ty jsem z důvodu citlivosti z dotazníku vyřadila. Dále jsem dotazník doplnila o tři otázky, jež blíže charakterizují situaci doučování na prvním stupni ZŠ. Stejně jako má předchůdkyně jsem se rozhodla distribuovat dotazník pouze rodičům dětí z prvního stupně, neboť jsou to právě rodiče, kteří o doučování rozhodují. Z vlastních rodičovských zkušeností bych mohla predikovat možné odpovědi na všechny uzavřené otázky, přesto jsem ještě před hromadnou distribucí využila konzultace svých kolegyň, jež mají zkušenosti s doučováním. Záměrem bylo ověřit způsob formulace otázek a tím zajistit celkovou validitu výzkumu u dalších respondentů. Pilotní verze přinesla přínosné podněty vedoucí k následnému upravení finální verze dotazníku. Kromě uzavřených otázek, jsem použila jednu škálovanou otázku (č. 10). Jednotlivé otázky jsou podrobně charakterizovány v kapitole 8. 3, dotazník je uveden v příloze č. 2 této práce.

8.2.1 Sběr dat

Vzhledem k tomu, že navazuji na výzkum realizovaný v loňském roce M. Höschlovou, jež získala nejvíce respondentů z Prahy (konkrétně 62%), snažila jsem se oslovit rodiče z menších měst a obcí a tím rozšířit výzkumný vzorek právě o tyto oblasti. Domnívám se, že získaná data by mohla být pro porovnání přínosem. Dotazník byl administrován jako webový dotazník (<http://www.surveio.com/survey/d/C3U2I3I7C1V3F3H3C>) na e-mailové adresy rodičů žáků prvního stupně mimopražských základních škol a zároveň byli požádáni třídní učitelé, rovněž ze základních škol mimo hlavní město, o rozdání dotazníků v tištěné podobě. Tištěná verze byla určena pro rodiče, kteří prostřednictvím elektronické pošty nekomunikují. Celkem bylo distribuováno zhruba 500 dotazníků, z toho přibližně 100 dotazníků v tištěné podobě. Zpět jsem získala vyplněné dotazníky od 134 respondentů (100 webových dotazníků, 34 tištěných).

8.2.2 Vzorek

Vzhledem k cíli výzkumu byl dotazník rozeslán rodičům dětí navštěvujících první stupeň základní školy. První a druhou třídu jsem do výzkumu cíleně nezařadila, jelikož se domnívám, že s ohledem na obsah a náročnost učiva v těchto ročnících, nebude doučování natolik vyhledávané. Školy jsem vybírala přednostně podle možnosti získat zpět co největší počet dotazníků, tedy jsem spoléhala na osobní vazby. Tímto způsobem se mi podařilo pokrýt zejména školy Středočeského, Libereckého, Ústeckého a Královéhradeckého kraje. Přednostně jsem se snažila oslovit respondenty z menších obcí a měst (do 3000 obyvatel), neboť diplomová práce M. Höschlové se zabývala zejména situací ve velkých městech. Záměrem bylo rozšířit výzkumný vzorek a aktualizovat již získaná data.

Díky zkušenostem z praxe jsem záměrně cílila na třetí, čtvrté a páté ročníky základních škol. S narůstající obtížností a množstvím nového učiva, jež by měly děti během vyučování zvládnout, se objevují čím dál častěji i školní neúspěchy. Tudíž lze očekávat snahu o řešení těchto problémů a právě doučování by zde mohlo hrát významnou roli. Značné úsilí jsem vynaložila na získání možnosti osobně se setkat

s rodinami ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Nejprve jsem požádala, prostřednictvím mailové komunikace, organizaci Člověk v tísni a sdružení Meta o osobní schůzku. Cílem bylo získat podrobné informace o jejich činnosti v oblasti vzdělávání a zároveň požádat o možnost setkat se přímo s rodiči dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Z důvodu zavedených a striktně dodržovaných vnitřních předpisů obou organizací nebylo možné získat na tyto rodiče kontakty a ani nebylo možné prostřednictvím zástupce organizace se s touto cílovou skupinou setkat. Z původního plánu oslovit přímo rodiče sociokulturně znevýhodněných dětí, zaregistrovaných u výše zmíněných organizací, jsem požádala o ještě hlubší spolupráci své kolegyně a spolužačky, jež samy učí a vědí o sociokulturně znevýhodněných rodinách, které by se do tohoto výzkumu mohly zapojit. Spoléhala jsem na zkušenosti pedagogů, kteří jsou v kontaktu s rodiči a dokáží jim dotazník osobně předat a následně od nich získat zpět.

Dvojí distribuci jsem si zvolila z důvodu jistého omezení webového dotazníku. I přes značné rozšíření internetového pokrytí a modernizaci počítačové sítě, jsou i dnes rodiny bez počítače či přístupu k internetu. Pravděpodobně takových případů nebude mnoho, nicméně jsem přistoupila i na tištěnou variantu dotazníku. Je nutné brát v úvahu fakt, že někteří rodiče dotazník nevyplní vůbec a někteří mohou záměrně uvést nepravdivé odpovědi. Kolik rodičů odpoví a zda odpoví pravdivě, nemohu ze své pozice ovlivnit. Spoléhala jsem na pochopení a vstřícnost rodičů.

Tvorba dotazníku

Pro účely tohoto výzkumu jsem vycházela z již vytvořeného dotazníku M. Höschlovou. Jednalo se o rodičovský dotazník použitý pro výzkum o doučování na prvním stupni ZŠ. Původní verzi dotazníku jsem mírně upravila. Úpravy se týkaly již zmíněných otevřených otázek, jež jsem přeformulovala pro snazší vyhodnocování na uzavřené. Dále byly doplněny otázky týkající se charakteristiky navštěvované školy a naopak jsem vyřadila otázky zjišťující povolání rodičů, neboť tyto údaje považovala za citlivé. Úlohou respondenta v uzavřených otázkách bylo označit

vhodnou odpověď. Dále byly zařazeny dvě otázky polozavřené nabízející nejprve alternativní odpověď a následně žádaly objasnění v podobě otevřené otázky. Tyto otázky se týkaly typu doučování, které rodiče vybrali a preferují. Pouze jedna otázka nabízela respondentovi odstupňované hodnocení důvodů vedoucích rodiče k zajištění doučování – škálovaná otázka.

Struktura dotazníku

- Struktura dotazníku se oproti původní variantě zásadně nezměnila. Úvodní otázky zahrnující základní informace o dítěti (pohlaví, věk, třída, počet sourozenců, mateřský jazyk, velikost obce) zodpověděli všichni rodiče. Otázka, zda dítě bylo či je doučováno, rozdělila respondenty na dvě části. Rodiče nedoučovaných dětí dále odpovídali na otázky, jež byly zaměřeny na rodinné zázemí. Následující otázky mohli tito rodiče vynechat. Celkem odpověděli na čtrnáct otázek. Na rodiče doučovaných dětí byly ještě zaměřeny otázky zjišťující důvod, který je vedl k zavedení doučování, formu doučování, cenu, četnost doučování, doučované předměty a způsob výběru doučující osoby. Celkem se vyjadřovali k dvaceti třem otázkám.

8.3 Výzkumné otázky

8.3.1 Výzkumné otázky deskriptivní

◆ Jaký je rozsah doučování na prvním stupni české primární školy?

Za hlavní úkol výzkumu pokládám navázat na výzkum M. Höschlové a rozšířit výzkumný vzorek o oblast mimo hlavní město Prahu. Zjištěná data o poměru doučovaných a nedoučovaných dětí by mohla posloužit k vytvoření ucelenějšího pohledu na problematiku doučování na prvním stupni české primární školy.

◆ Jaké příčiny vedou rodiče k zajištění doučování již na prvním stupni základní školy?

Během své praxe jsem se setkala s desítkami doučovaných dětí a s jejich rodiči, kteří uváděli příčiny vedoucí k zajištění doučovacích lekcí. Mezi důvody bylo nepochopení učiva ve škole, tedy potřeba opakovaného vysvětlení látky a procvičení tak, aby se dítě prospěchově nezhoršovalo a dalším důvodem byla příprava na přijímací řízení na víceletá gymnázia. Výzkumné šetření, z něhož vycházím, se v těchto bodech zcela shoduje.

◆ Jaké děti jsou nejčastěji doučovány?

Rabušicová (2004) píše o jistých souvislostech právě mezi vzděláním rodičů, finanční situací rodiny a tím, jak dítě ve škole prospívá. Předpoklad, že toto zjištění bude ve výzkum také odhaleno, je velmi nejistý, neboť hodnocení výzkumu M. Höschlové jednoznačnou souvislost mezi vzděláním, ekonomickou situací rodiny a tím, zda je dítě doučováno, neprokázalo. Výzkumem bych ráda ověřila, zda bude situace obdobná i v oblastech mimo Prahu.

◆ Jaký typ doučování je nejrozšířenější? Jakou formu pokládají rodiče za nejvhodnější?

Zajímalo by mne, zda budou rodiče volit pro své dítě spíše levnější formu doučování nebo si raději připlatí a zvolí individuální formu. Za moderní formu doučování je považováno doučování přes internet. Rozšíření této formy mezi dětmi prvního stupně základní školy by měl tento výzkum nastínit.

◆ Z jakých předmětů jsou děti prvního stupně základní školy nejčastěji doučovány? Kolik času zabírá dětem doučování?

Stále častěji se setkám s poptávkou rodičů prvostupňových dětí po soukromých lekcích cizího jazyka. Běžnou praxí jsou hodiny anglického jazyka jako nadstavba k běžné výuce a to již od prvního ročníku základní školy. Domnívám se, že mezi nejčastěji doučovanými předměty bude cizí jazyk. Ve výzkumu M. Höschlové byl

na prvním místě český jazyk, následovala matematika a na třetím místě byl anglický jazyk.

◆ **Podle jakých kritérií si rodiče vybírají doučujícího?**

Pokud se rodiče rozhodnou pro zajištění doučování pro své dítě, vybírají si doučujícího nejčastěji na základě doporučení od známých, tedy prověřenou osobu, nebo je pro jejich volbu rozhodující cena či kvalifikace? Připadá v úvahu i jiná osoba než je v nabídnutých odpovědích? Mohou to být např. prarodiče dítěte, kteří o něj pečují v odpoledních hodinách a pomáhají mu s přípravou do školy. Také by to mohla být „paní na hlídání“, která se stará o dítě po vyučování a její povinností je i pomoc s úkoly a přípravou na druhý den do školy. Budou mít rodiče z menších obcí shodné požadavky na doučujícího, jako měli rodiče z velkých měst (M. Höschlová, 2012)?

◆ **Kolik peněz vynakládají rodiče za jednu lekci soukromého doučování?**

V asijském regionu a některých postkomunistických státech Evropy vynakládají rodiče značné finanční prostředky na soukromé doučování. Doučování je zde vnímáno jako pozitivní forma pomoci při studiu a současně jako investice v oblasti lidských zdrojů (<http://www.periglobal.org/role-state/news/private-tutoring-rising-shadows>). Výzkum by měl přiblížit, kolik jsou ochotni zaplatit za soukromé doučování čeští rodiče a zajímavé jistě bude porovnání výše vynakládaných finančních prostředků za doučování se zahraničím.

8.3.2 Výzkumné otázky vztahové

◆ **Jaký je vztah mezi socioekonomickým statusem rodiny a tím, zda je dítě doučováno?**

Rabušicová (2004) přímo zmiňuje významnou roli rodiny na dosaženou vzdělanostní úroveň dítěte. Také zahraniční výzkum (Campbell, 2001) prokázal souvislost mezi vynaloženým úsilím rodičů a rozvojem intelektu dítěte. Zjištěná data predikují, že čím vzdělanější jsou rodiče, tím vzdělanější budou jejich děti.

◆ Jaký je vztah mezi doučováním a jeho vlivem na prospěch dítěte?

Zahraniční výzkumy se zmiňují o negativních důsledcích doučování, jež mohou nastat z důsledku přesvědčení rodičů dítěte, že doučování má pozitivní dopad na školní úspěšnost, a proto jsou jejich děti doučovány každý den (<http://www.periglobal.org/role-state/news/private-tutoring-rising-shadow>). České děti takové nepřiměřené zátěži zpravidla vystavovány nejsou, doučování by mohlo tedy pozitivně působit na studijní výsledky dítěte. Posoudit vliv doučování na míru zlepšení prospěchu je velmi problematické.

8.3.3 Výzkumné otázky kauzální

◆ Jsou častěji doučovány děti rodičů s vyššími příjmy a vyšším vzděláním než děti rodičů s nižšími příjmy a nižším vzděláním?

Za hlavní odkaz rodičů se již nepovažuje majetek ani společenské postavení, nýbrž vzdělání (Průcha, 2009). Současný trend tedy předpokládá investice do lidských zdrojů, což je potvrzeno i zahraničními studiemi (Bray, 2004).

◆ Jsou děti z menších obcí doučovány méně často než děti z velkoměsta?

Ze závěrů výzkumu M. Höschlové (2012) nevyplynulo jednoznačné stanovisko k této domněnce, neboť 62% respondentů pocházelo z větších měst. Rozšířený výzkumný vzorek o oblasti s nižším počtem obyvatel by mohl doplnit již získaná data a upřesnit situaci doučování na prvním stupni českých primárních škol.

9 Hypotézy

- ◆ **H 1: Doučování organizované přímo školou je méně časté než doučování organizované soukromými osobami či firmami.**

Tato hypotéza vychází ze zahraničních výzkumů (Bray, Lykins, 2012), upozorňujících na nezvykle progresivní nárůst soukromého doučování. Zároveň zohledňuje výsledky průzkumu webových stránek 15 škol v České republice. Školy byly vybírány podle kritéria umístění (zastoupení různých krajů, velikost měst) a zřizovatele (státní, soukromé). Dále přihlíží k četnosti nabídek doučování v různých periodikách, zejména lokálních, kde patří nabídka doučování mezi hojně zastoupené. Pokud škola na svých stránkách doučování nabízí, jedná se o přípravu k přijímacím zkouškám na víceletá gymnázia. Oproti tomu nabídka doučování formou inzerátů bývá nejčastěji cílená na individuální pomoc s učivem jednotlivých předmětů.

- ◆ **H 2: Reference o doučující osobě budou mít při rozhodování rodičů zásadnější vliv na výběr doučujícího než cena za jednu doučovací lekci.**

Z pozice rodiče se domnívám, že rozhodování o osobě, jež se bude pravidelně stýkat s dítětem a pomáhat mu v oblasti vzdělávání, by nemělo být podceňováno. Náplní doučovacích lekcí je pomoci dítěti lépe zvládat požadavky školy, proto by rodiče měli pečlivě zvážit, koho si zvolí. Nabídka doučování je poměrně pestrá a ceny různé. Předpokládám, že reference o doučující osobě budou pro většinu rodičů hrát zásadnější roli než cena za jednu hodinu doučování.

◆ H 3: Individuální doučování bude rozšířenější než jiné formy doučování.

Obecně se uvádí dvě základní formy doučování – individuální a skupinové. Výsledky PISA 2003 prokázaly jistou spojitost mezi individuální formou doučování a nápravou školní neúspěšnosti. Individuální doučování je zároveň historicky nejstarší organizační forma výuky (Průcha, 2009). Ve standardní škole patří stále k ojedinělým formám. Tento způsob výuky neumožňuje všem žákům rovné šance na školní úspěšnost. Ve velkém počtu žáků ve třídě není v silách pedagoga, aby se individuálně věnoval všem, kteří by to potřebovali. Tento fakt nabízí předpoklad, že individuální doučování bude považováno rodiči za nejvhodnější formu doučování, neboť se doučující může plně věnovat doučovanému, přizpůsobit tempo, metody a formy výuky.

H 4: Děti z venkova jsou doučovány méně často než děti z velkoměsta.

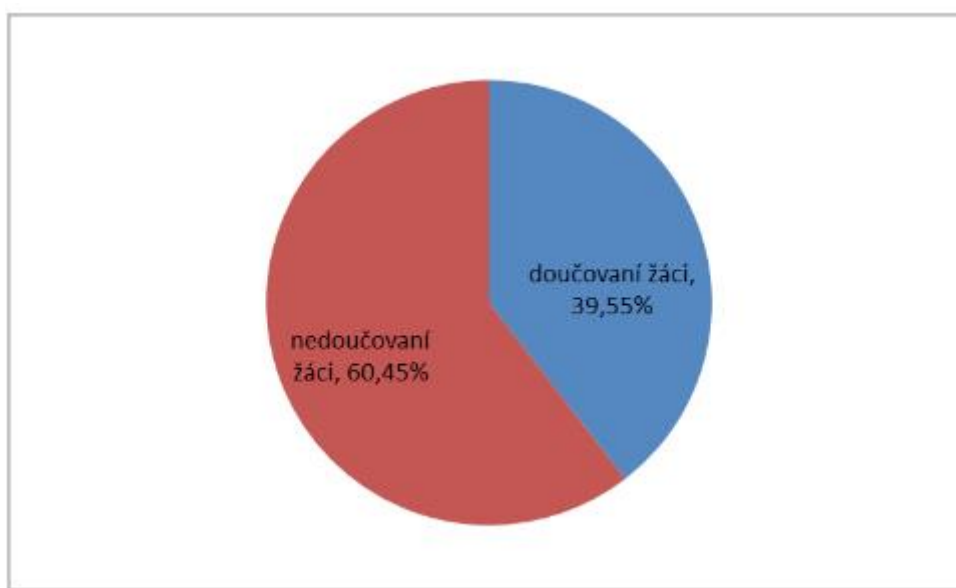
Tato hypotéza se opírá o výzkum provedený mezi respondenty z velkoměsta (M. Höschlová, 2012). Z výzkumu M. Höschlové je patrná orientace na velká města (nad 500.000 obyvatel) Zaměřila jsem se ve své práci na menší obce, abych potvrdila, případně vyvrátila, výsledky zmíněného výzkumného šetření. Výzkumný vzorek byl rozšířen o dalších 134 respondentů pocházejících z malých obcí a vesnic. Hypotéza zároveň vychází ze zahraničních zdrojů (Bray, 2003), které uvádějí, že děti z větších měst jsou doučovány častěji než děti z menších měst a vesnic.

10 Výsledky výzkumu

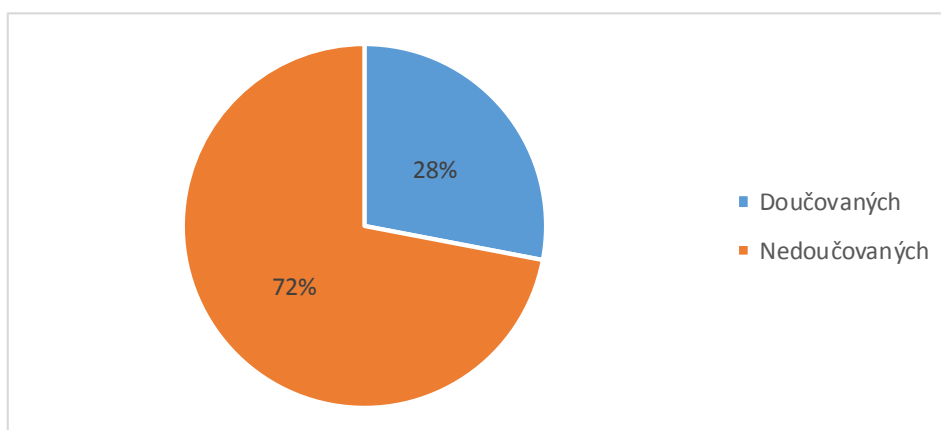
10.1 Výzkumné otázky

10.1.1 Deskriptivní otázky

Graf 1 Poměr mezi doučovanými a nedoučovanými žáky mimo velká města

Graf 2 Poměr mezi doučovanými a nedoučovanými žáky (M. Höschlová, 2012)

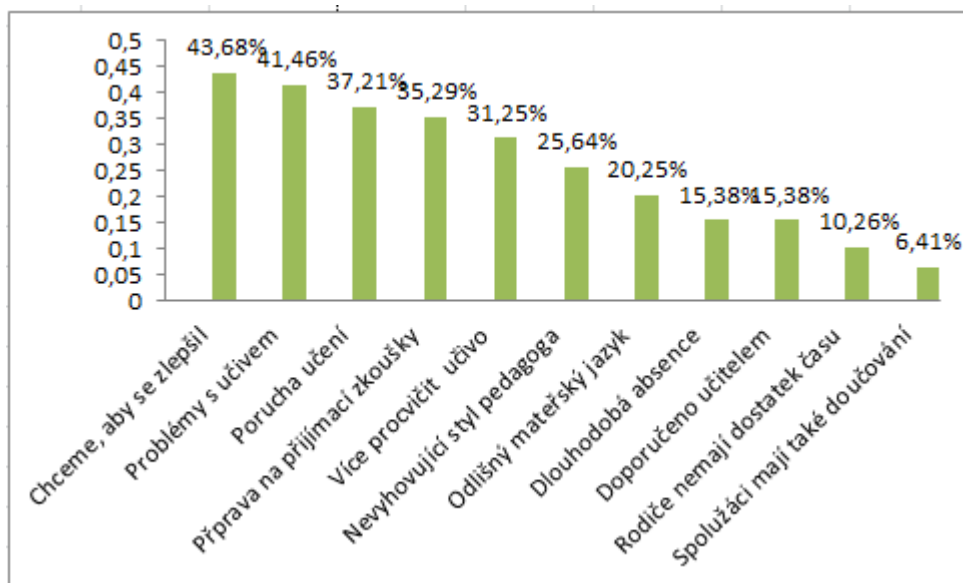
Výsledky výzkumných šetření (graf č. 1 a 2) dokládají poměr mezi doučovanými a nedoučovanými žáky. Míra doučovaných dětí není pravděpodobně závislá na velikosti obce či města. V případě, že bychom uvažovali o doučování jako o pomoci

s přípravou na druhý den do školy, znamenalo by to, že jsou doučované i nedoučované děti ve srovnatelném poměru. V případě, že bychom uvažovali o doučování jako o pomoci s nesrozumitelně vysvětlenou či nepochopenou látkou, je výsledek spíše alarmující, neboť by to mohlo signalizovat, že škola neplní svou funkci kvalitně.

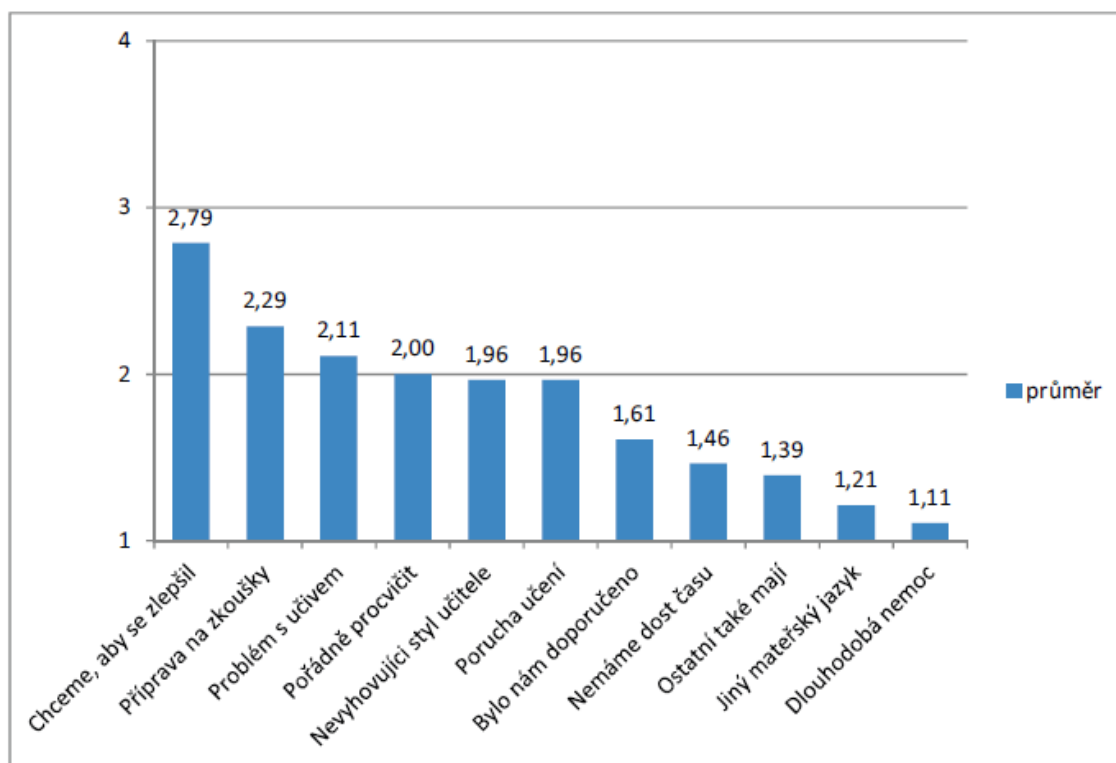
◆ Jaké příčiny vedou rodiče k zajištění doučování?

Tato otázka byla zaměřena na míru závažnosti důvodů, jenž vedly rodiče k zajištění doučování pro své dítě. Nabídnuté důvody byly ověřeny během výzkumu M. Höschlovou, proto jsem je považovala za vyčerpávající a jiné nedoplnila.

Graf č. 3 Pořadí příčin doučování podle jejich závažnosti

Graf č. 4 Pořadí příčin doučování podle jejich závažnosti (M. Höschlová, 2012)

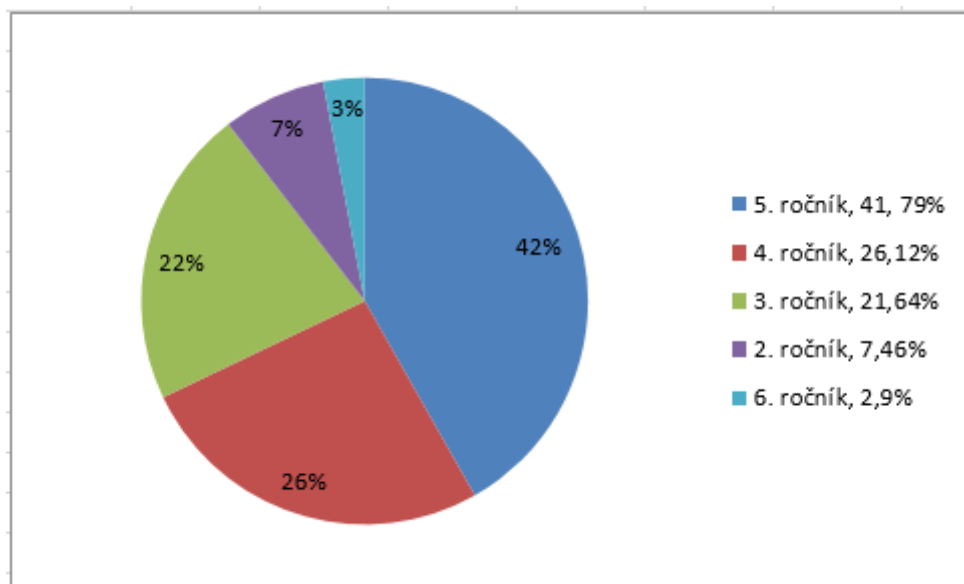

Ze získaných odpovědí rodičů z menších obcí lze vyčíst, že nejčastějším důvodem k zajištění doučování je přání rodičů, aby se jejich dítě zlepšilo. Nebylo možné získat stanovisko jednotlivých pedagogů, kteří by mohli posoudit, zda díky doučování opravdu ke zlepšení dochází. Efektivitě doučování z pohledu rodičů se budu věnovat později. Mohli bychom se zamýšlet nad tím, zda přání rodičů (zlepšení studijních výsledků jejich dítěte) je i dostatečným motivem pro samotné dítě. Z pozice pedagoga mohu konstatovat, že motivování žáků je pro přímou edukativní činnost důležité. Zajímavé by bylo zjistit, jak motivují rodiče své děti k tomu, aby doučování děti vnímaly jako pozitivní pomoc a podporu vedoucí mimo jiné ke zlepšení prospěchu. Nabízí se zde ještě jedna úvaha, jež by se týkala samotného pojmu „zlepšení.“ Touží rodiče pouze po lepších známkách nebo jim jde o získané znalosti, které jejich dítě dále v životě uplatní? Problémy s učivem, děti s SPU, nevyhovující styl učitele a procvičení učiva byly další nejčastěji uváděné příčiny doučování. U dětí s SPU lze problémy s učivem očekávat, přesto procento těchto doučovaných dětí je

vysoké. Nevíme, zda se jedná opravdu o děti s diagnostikovanou poruchou učení, nebo si jen rodiče myslí, že jejich dítě poruchu učení má a tím si částečně odůvodňují vzniklé problémy s učením. Téměř čtvrtina respondentů uvedla, že jejich dítěti nevyhovuje učební styl pedagoga. Nakolik rodiče znají způsoby, metody a přístupy pedagoga se nedá s určitostí odpovědět. Málokterý rodič má přesnou představu o tom, jak to v hodinách chodí. Učitel může být kvalitním pedagogem, a přesto jeho vyučovací metody nemusí všem žákům vyhovovat. Se strategiemi efektivního učení by měli být žáci seznamováni v průběhu školní edukace, nejlépe již na 1. st. ZŠ, aby již ve vyšších ročnících věděli, jaká forma učení jim nejvíce vyhovuje, a tím předcházeli problémům s učením. Příprava na přijímací zkoušky na víceletá gymnázia, a s tím související procvičování učiva, patří také mezi časté důvody k doučování. Odchod dětí po pátém ročníku základní školy na víceletá gymnázia je již několik let v naší společnosti jakousi společenskou normou. O studium se neucházejí pouze nadaní žáci, ale i žáci s horšími studijními výsledky, než které se u budoucích studentů obecně očekávají. Doučování těchto dětí lze tedy brát jako nadstavbu k běžné výuce. Další důvody k doučování již nebyly tak časté, přesto za zmínku jistě stojí i doučování cizinců. V současné české škole není výjimkou žák cizinec. Fakt, že doučování potřebují, není tedy překvapující. Pro přesnější představu o důvodech, které rodiče vedly k zajištění doučování, jsou zde uvedeny výsledky výzkumu realizovaného M. Höschlovou (graf č. 4). Prvních šest důvodů bylo shodných v obou realizovaných výzkumných šetřeních. Nejčastější důvod u rodičů z menších obcí i velkoměsta bylo přání rodičů, aby se dítě zlepšilo.

◆ Jak staré děti jsou nejčastěji doučované?

Graf č. 5 Procentuální vyjádření počtu doučovaných dětí na 1. st. ZŠ

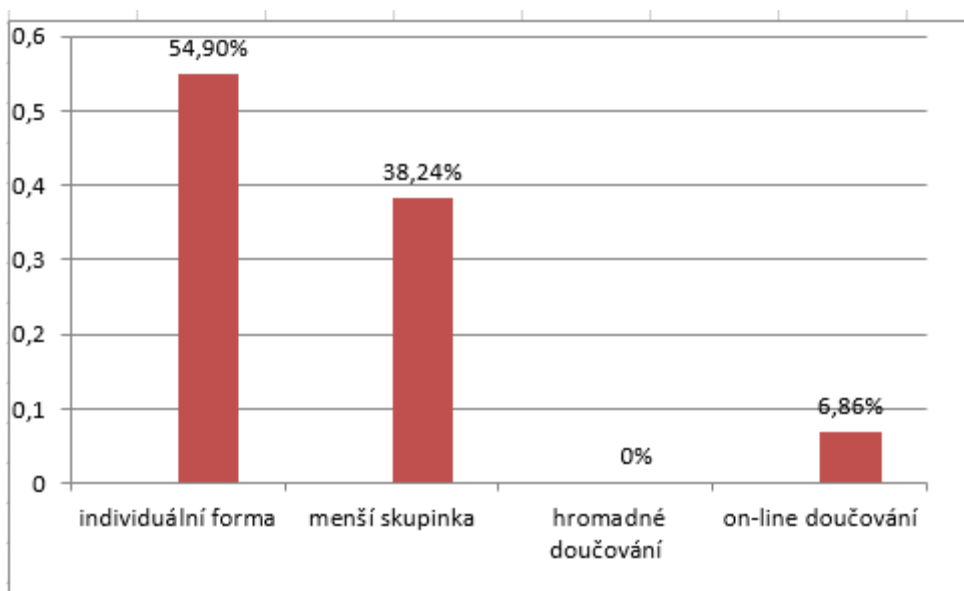

Z výzkumu vyplynulo, že doučování je nejrozšířenější mezi žáky 5. ročníků, což odpovídá přípravám na přijímací zkoušky na víceletá gymnázia a následně úzce souvisí s potřebou procvičování učiva. Jak již bylo uvedeno, právě tyto důvody vedly nejčastěji rodiče k zajištění doučování pro jejich dítě. Ve třetím ročníku procento doučovaných dětí je poměrně vysoké. Tento fakt koresponduje s mými zkušenostmi z praxe, neboť po zavedení cizího jazyka ve třetím ročníku, měla řada dětí, která se s anglickým jazykem setkala poprvé, zpočátku výrazné potíže. Rodiče těchto dětí situaci řešili hledáním doučování. Z grafu č. 5 je dále zřejmé, že i žáci čtvrtých tříd, poměrně v hojném počtu, mají zkušenosti s doučováním. Zde bych se přikláněla k tomu, že nároky a požadavky ve vyšších ročnících stoupají a úměrně k tomu se objevují školní nedostatky, jež se řada rodičů snaží řešit doučováním. I v tomto ročníku se žáci setkávají s novými předměty (jako je vlastivěda a přírodověda) a nastalé komplikace mohou být právě důsledkem zavedením těchto předmětů.

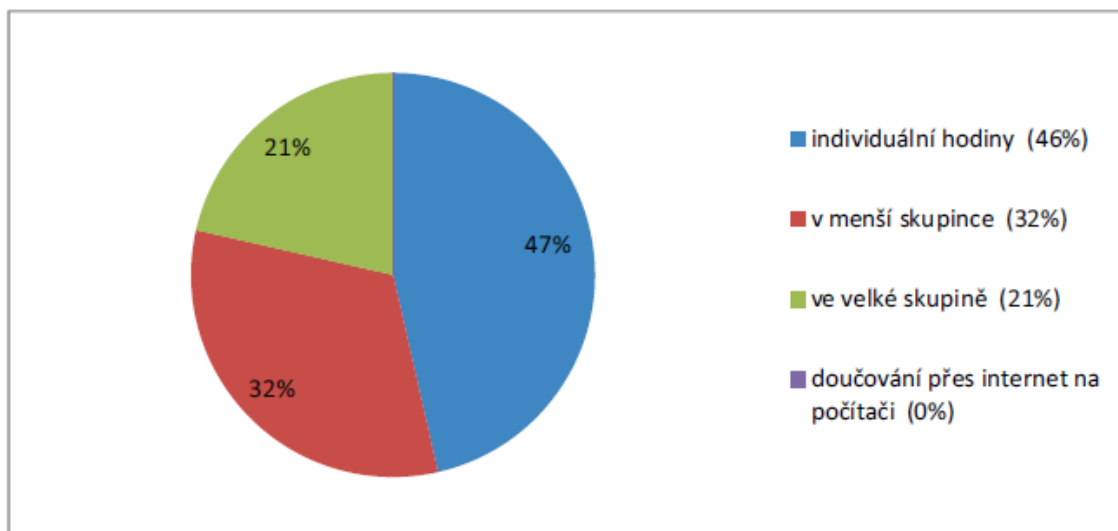
◆ Jaké formy doučování považují rodiče za nejlepší?

Rodiče se v dotazníku rozhodovali mezi individuální formou, menší skupinkou, hromadným doučováním a doučováním přes internet. Graf č. 6 dokládá, že za nejvhodnější formu doučování rodiče z menších obcí považují individuální lekce, následuje doučování v menších skupinkách. Překvapivě žádný z rodičů neoznačil hromadné doučování. Naopak ve velkoměstě (graf č. 7) bylo hromadné doučování zvoleno u 21% rodičů doučovaných dětí a žádný rodič nezvolil on-line formu doučování. Tato otázka bude podrobněji rozebrána ve třetí hypotéze.

Graf č. 6 Formy doučování mimo velkoměsta

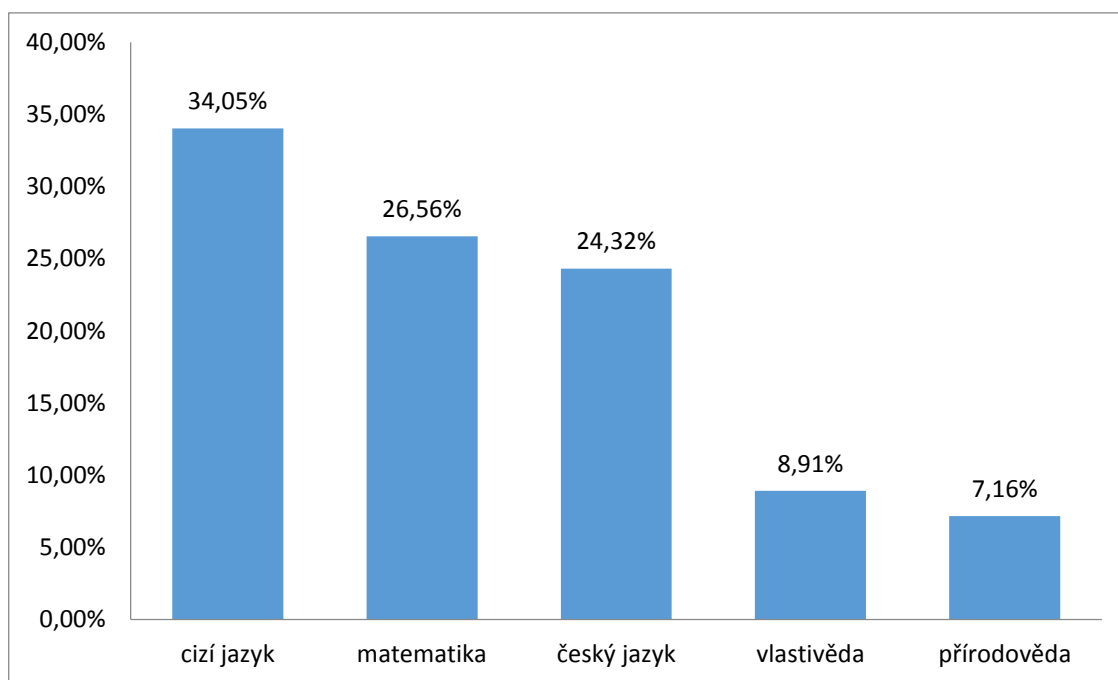
Graf č. 7 Formy doučování ve velkých městech (M. Höschlová, 2012)

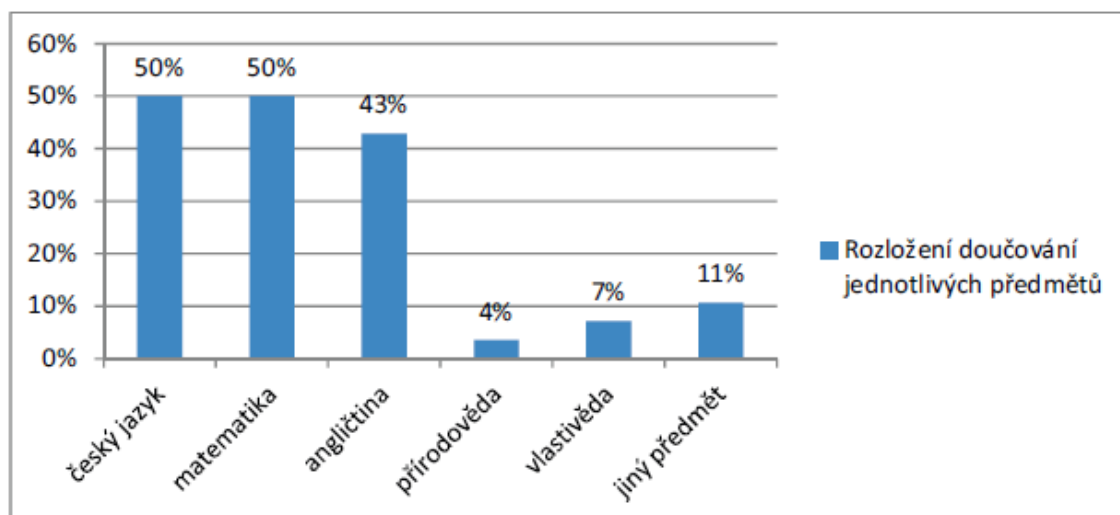
◆ Jaké předměty jsou nejčastěji doučované

Výzkumné šetření přineslo zajímavé zjištění o skladbě doučovaných předmětů v základních školách mimo hlavní město Prahu. Ve výsledcích hodnocení výzkumu (graf. 9), na který navazuji, byl nejčastěji doučovaným předmětem český jazyk, následovala matematika a anglický jazyk. Ostatní předměty se objevily minimálně. V porovnání s daty, jež přinesl výzkum z oblastí mimo hlavní město, je pořadí předmětů rozdílné. Jak ukazuje graf č. 8, cizí jazyk patří mezi nejčastěji doučované předměty. Tato skutečnost může mít souvislost s již zmíněnými potížemi ve třetím ročníku, kdy do rozvrhu přibývá nový předmět – cizí jazyk a také se ctižádostí rodičů, aby děti od útlého věku uměly cizí řeč. Matematika a český jazyk jsou zastoupeny ve vyrovnaném poměru a ostatní předměty jsou doučovány minimálně.

Graf č. 8 Frekvence doučovaných předmětů v menších obcích

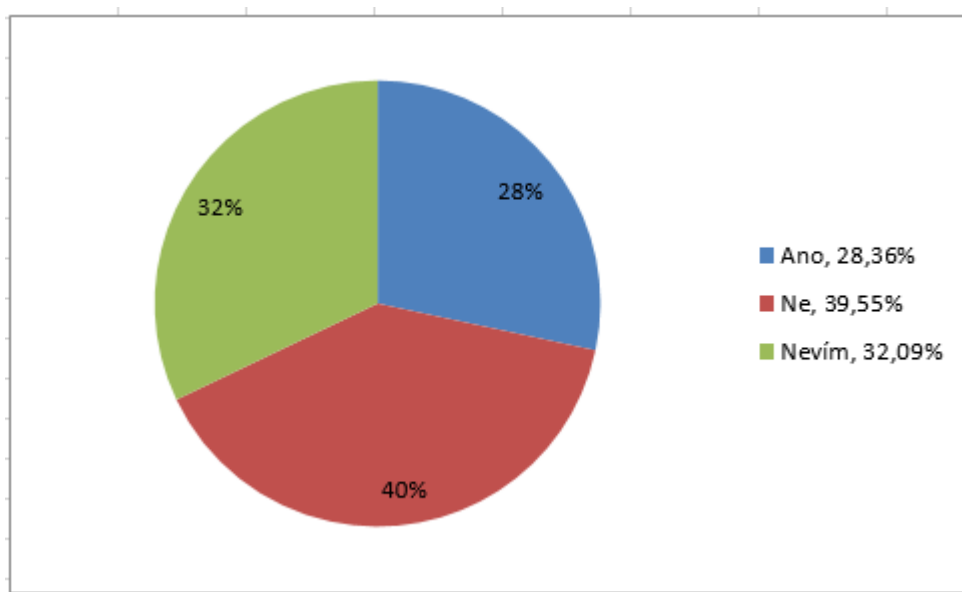
Graf č. 9 Frekvence doučovaných předmětů ve velkoměstě (M. Höschlová, 2012)

◆ Nabízí škola doučování?

Procento škol, které nabízejí doučování je v porovnání se zbývajícími variantami nejnižší, přesto není úplně nízké. Podrobněji bude tato otázka zpracována v první hypotéze.

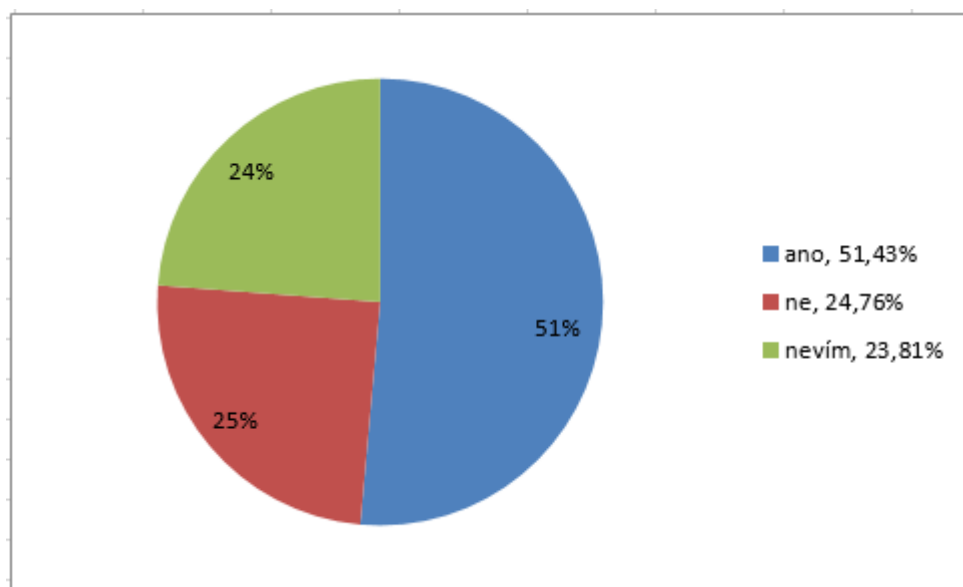
Graf č. 10 Nabídka doučování školou

◆ Ví učitel, že je dítě doučováno?

Tato otázka rozdělila respondenty, jak ukazuje graf č. 11, téměř na vyrovnané skupiny. Výsledky mohou odrážet skutečnost, že doučováním se málokdo bude „chlubit.“ Znamenalo by to doznání k tomu, že dítě ve škole nestačí a to si málokterý rodič, potažmo dítě, chce připustit. V případě, že bude doučování chápáno jako nadstavba, rodiče tuto skutečnost tajit pravděpodobně nebudou.

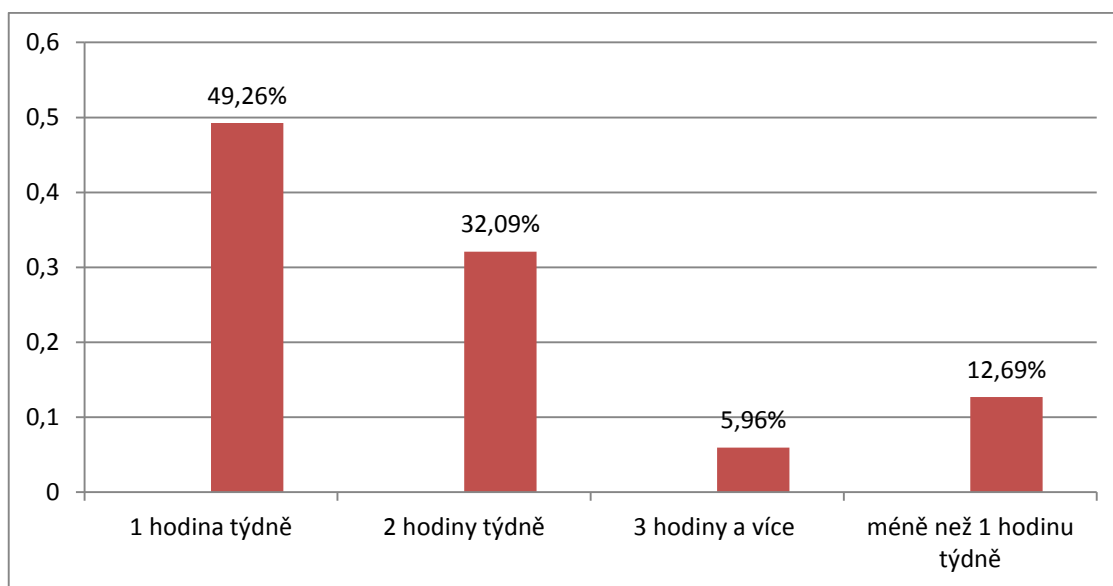
Graf č. 11 Jaká je informovanost pedagoga o doučování žáků

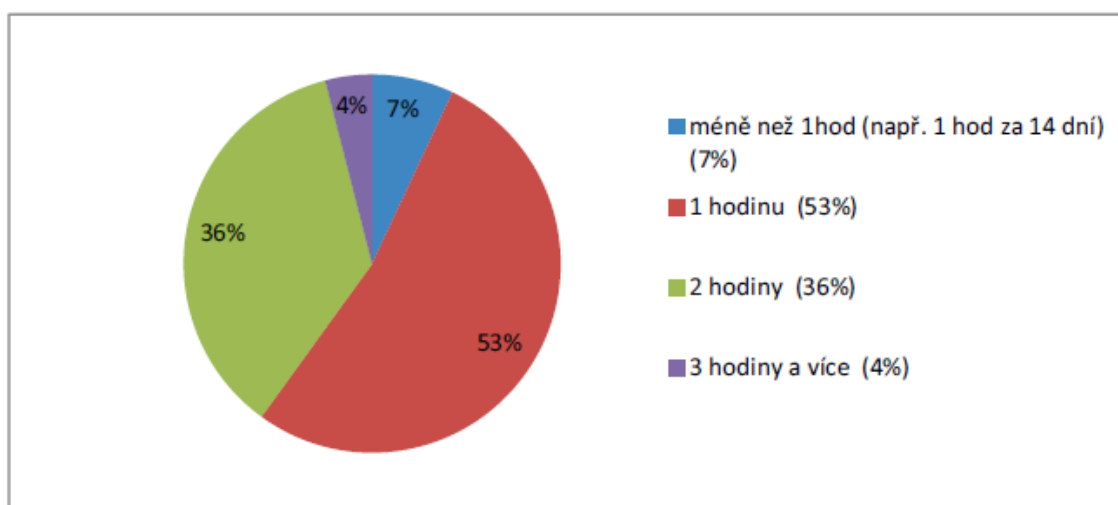
◆ Jak často jsou děti doučovány? Jaké jsou náklady na jednu doučovací lekci?

V porovnání s časovou náročností doučování v zahraničí nejsou české děti doučovány v takové míře. Největší část dětí (graf č. 12) je doučována jednou za týden, část dětí má zavedené doučování dvakrát týdně a nejméně dětí je doučováno třikrát a vícekrát za týden. Z grafu č. 13, který popisuje situaci ve velkých městech, lze vyčíst shodná zjištění, což signalizuje, že četnost doučování dětí nezávisí na velikosti obce či města. Doučování probíhá nejčastěji pravidelně po celý školní rok, nárazové doučování bylo uvedeno od malého vzorku rodičů. Smysluplnost a efektivnost doučování vidím v jeho pravidelnosti a systematičnosti. Pozitivně lze hodnotit fakt, že české děti mají více volného času na své zájmy a relaxaci než děti z asijského regionu.

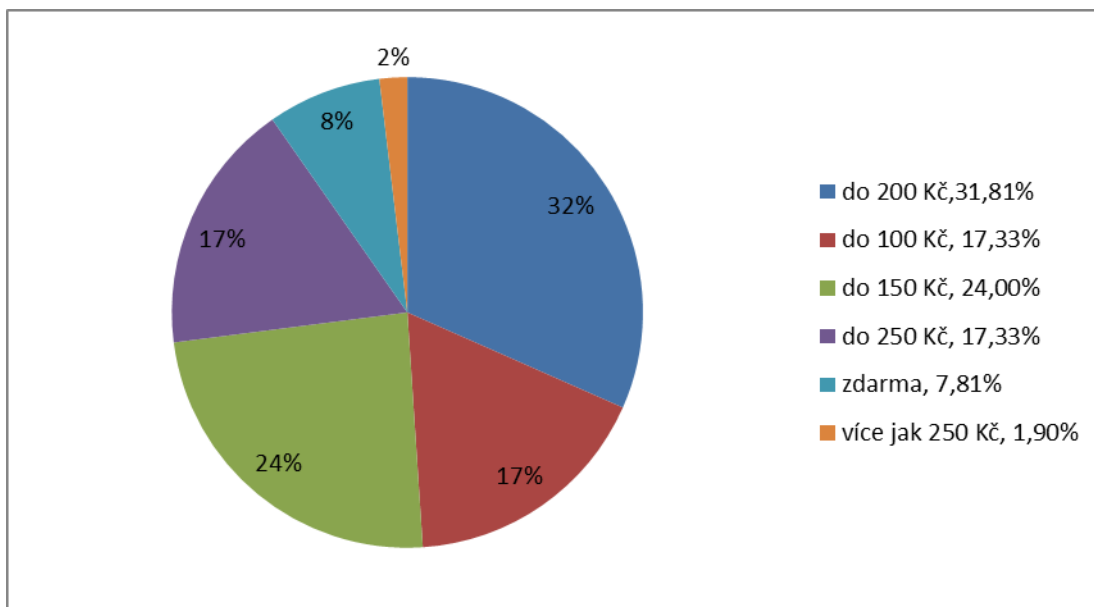
Graf č. 12 Četnost doučování žáka z menší obce za týden

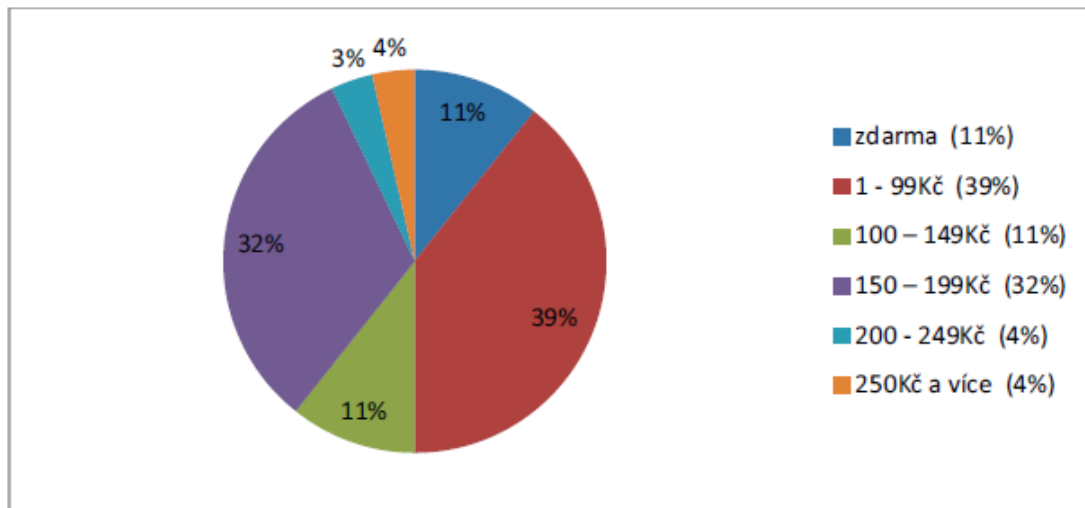
Graf č. 13 Četnost doučování žáka z velkoměsta za týden (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 14 Cena za jednu doučovací lekci v menších obcích

Graf č. 15 Cena za jednu doučovací lekci ve velkoměstě (M. Höschlová, 2012)

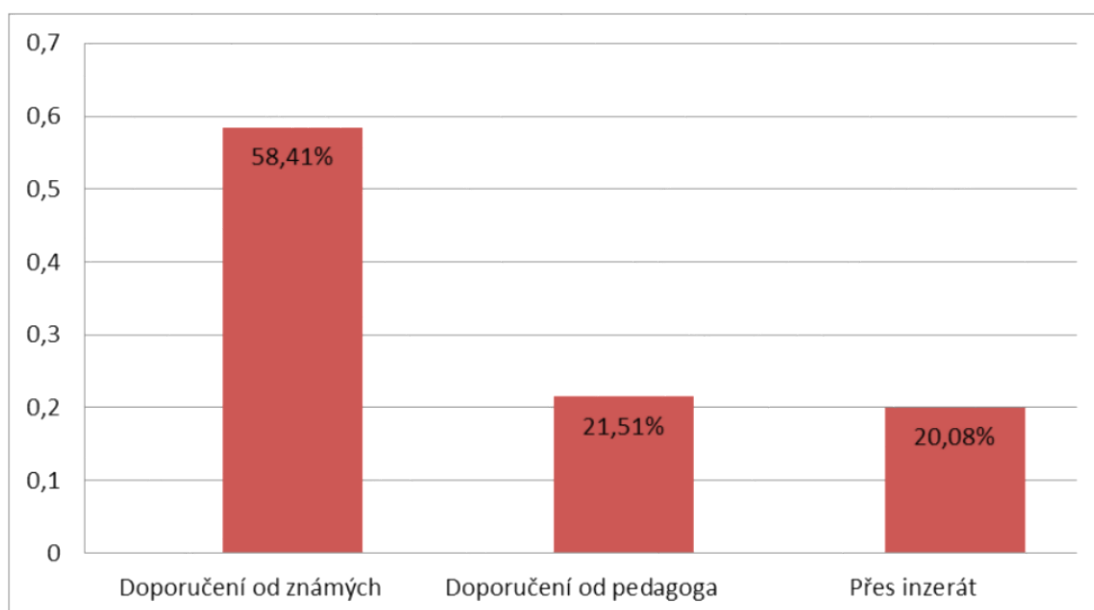
Grafy č. 14 a 15 udávají ceny za jednu hodinu doučování. Z výsledků vyplývá, že rodiče z menších obcí zaplatí za jednu hodinu doučování o něco více než rodiče z velkých měst. Cenový rozdíl nepovažuji za zásadní. Domnívám se, že mírně vyšší ceny v menších obcích mohou být zapříčiněny poptávkou po doučovacích službách, které nemusí být mimo velká města běžnou záležitostí. Za 60 minutovou lekci zaplatí

rodiče z menších obcí nejčastěji částku do 200 Kč, téměř čtvrtina rodin pak do 150 Kč, dále stejné procento rodičů do 100 Kč. Těch, kteří naplatí nic nebo naopak těch rodičů, jež vynakládají více jak 250 Kč, bylo ve výzkumném vzorku zastoupeno zanedbatelné množství.

◆ Podle jakých kritérií si rodiče vybírají doučujícího?

Doporučení od známých bylo rozhodujícím aspektem pro výběr doučující osoby. Rodiče z menších obcí se zajímali o odbornost doučujícího, jakým má vztah k dětem a jeho spolehlivost. Rovněž výsledky výzkumu realizovaného M. Höschlovou mezi rodiči z velkoměst dokládají shodná zjištění. Další možností bylo doporučení pedagoga, což využila téměř čtvrtina rodičů mimo velká města. Překvapivé bylo, že poměrně dost rodičů z menších obcí hledá doučujícího přes inzerát (20,08%). Zde se nabízí domněnka, že rodiče chtějí co nejrychleji někoho najít a díky široké nabídce inzerce na internetu a nejrůznějších vývěskách se jim to může podařit rychleji, než přes kontakty od známých. V obou realizovaných výzkumech pro výběr doučující osoby nehrála rozhodující roli cena za jednu doučovací hodinu.

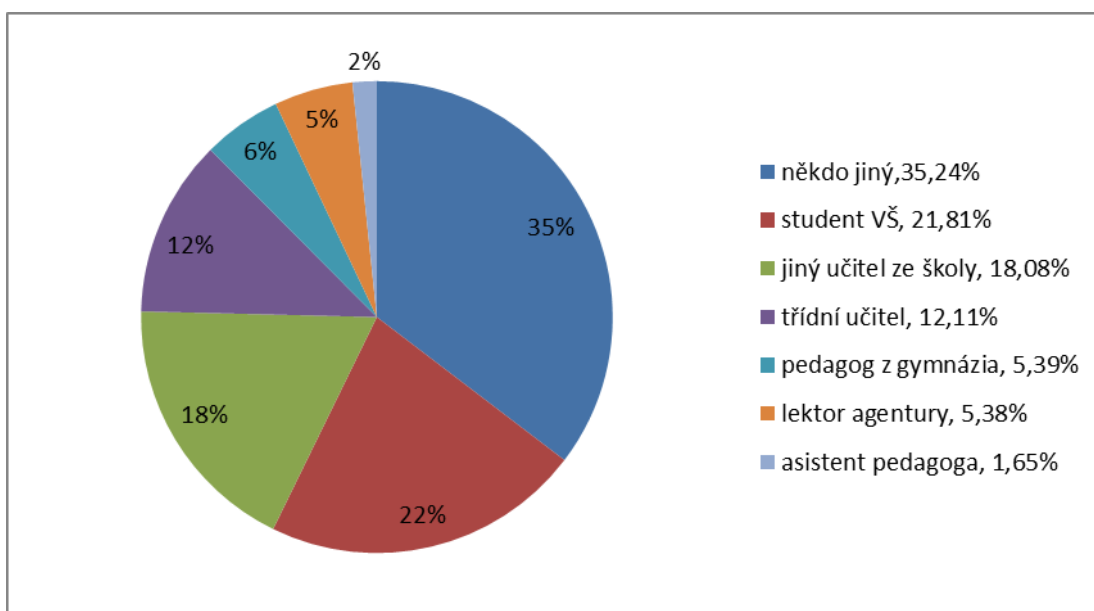
◆ Graf č. 16 Na základě čeho si rodiče vybírají doučující osobu

◆ Kdo děti nejčastěji doučuje.

Vyhodnocení této otázky (graf č. 17) je zajímavé v tom, kolik rodičů neuvedlo konkrétní osobu, ale označilo možnost „jiná osoba.“ Nabízí se zde úvaha, zda nabídka odpovědí byla dostačující. Výběr možností bych pro příště rozšířila o další varianty (např. rodiče, prarodiče, rodinný příbuzný). Tím bychom získali přesnější představu o doučující osobě. Studenti vysokých škol, jiný učitel ze školy, byly rovněž poměrně častou osobou, jež děti doučovala. Podle výsledků výzkumu M. Höschlové byl nejčastěji doučující osobou ve velkoměstě jiný učitel ze školy nebo student vysoké školy.

Graf č. 17 Kdo děti nejčastěji doučuje

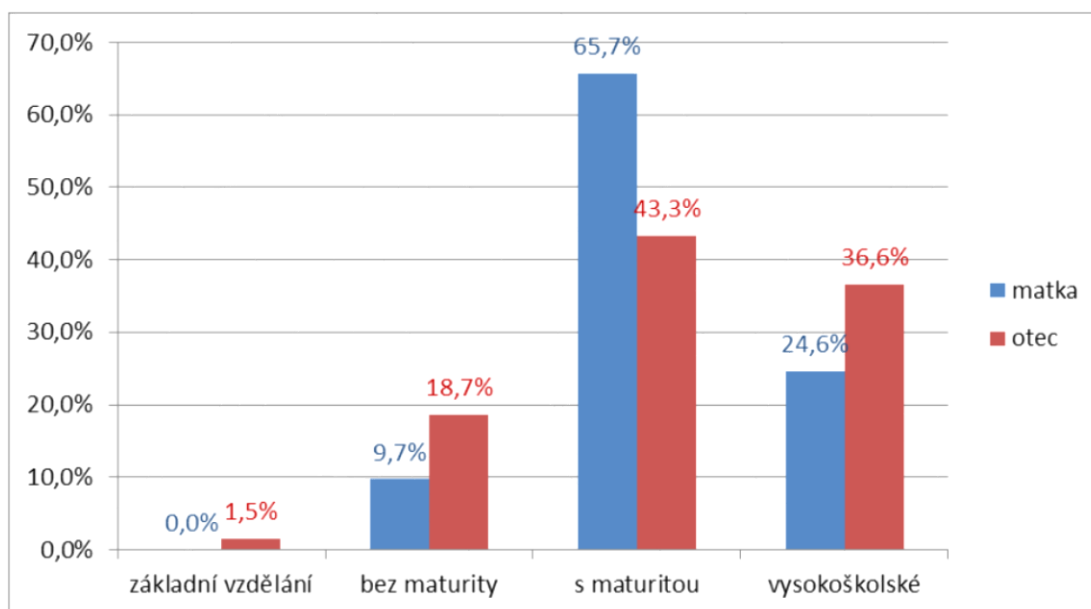
10.1.2 Otázky vztahové

◆ Jaký je vztah mezi socioekonomickým statusem rodiny a tím, zda je dítě doučováno?

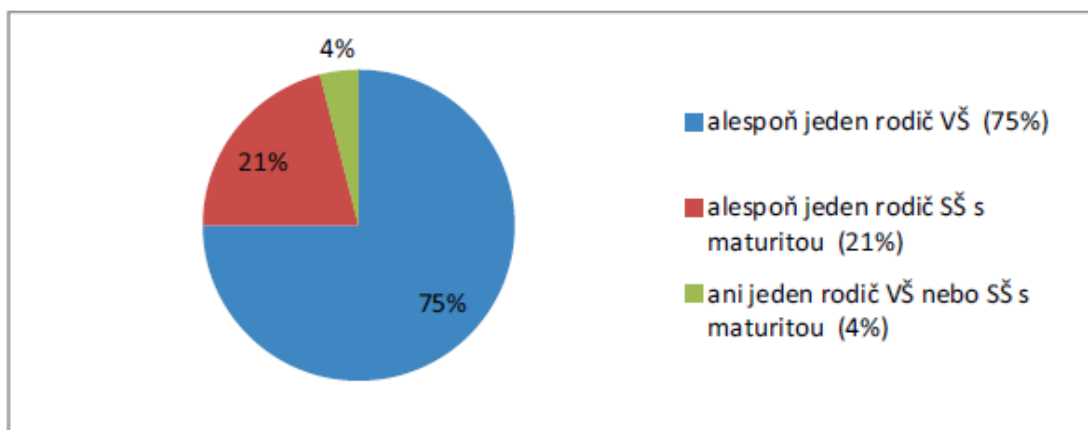
Důležitá fakta z realizovaných výzkumů v České republice hovoří jasně o vlivu rodinného prostředí na školní úspěšnost dětí (Průcha, 2009). Důkaz o významnějším vlivu vzdělanostní úrovně rodičů (především vzdělání matky)

na rozvoj dětské osobnosti podal český psycholog J. Švancara (1986). Další čeští odborníci - Matějů, Straková (2006) píší o Bernsteinově teorii, jejímž základem je názor, že školní úspěšnost dítěte ovlivňuje sociokulturní prostředí, v němž dítě vyrůstá. Zmíněné závěry z výše uvedených výzkumů prokázaly spojitost mezi rodinným zázemím, vzděláním rodičů a školní úspěšností dětí. Ze získaných odpovědí (graf č. 18) se ani v jednom případě nejednalo o matku, se základním vzděláním. Nejpočetněji byla zastoupena skupina matek se středoškolským vzděláním ukončeným maturitou, čtvrtina matek měla vysokoškolské vzdělání. Z grafu č. 18 dále vyplývá, že pouze zanedbatelná část otců má pouze základní vzdělání, nejvíce jich má středoškolské studium ukončené maturitou a vysokoškolsky vzdělaných otců je více než matek. Pro porovnání vzdělanostní úrovně rodičů z velkých měst je zde uveden graf č. 19. Blíže bude tato otázka rozebrána ve čtvrté hypotéze.

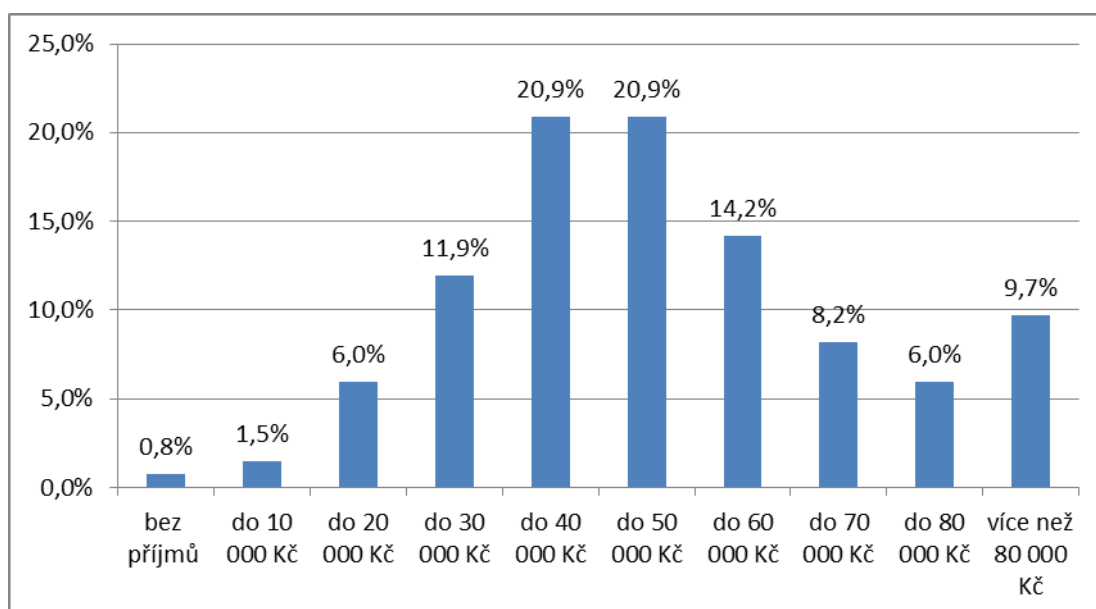
Graf č. 18 Vzdělání rodičů žáků z menších obcí

Graf č. 19 Vzdělání rodičů žáků z velkoměsta (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 20 Měsíční příjem rodiny

Finanční stránka rodiny patří mezi citlivá témata. Někteří rodiče v tištěné verzi dotazníku na tuto otázku neodpověděli. Výsledek výzkumu nebude vzhledem k typu otázky zcela přesný. Ve výzkumném vzorku byly nejpočetnější skupinou rodiny s měsíčním příjmem 40 000 – 50 000 Kč. Bez příjmů byla pouze jedna rodina, což je ve výzkumném vzorku zanedbatelné. Mezi respondenty ve výzkumném šetření M. Höschlové rovněž nebyly v dostatečné míře zastoupeny rodiny s nejnižšími příjmy či zcela bez příjmů. Rodiny z menších měst s příjmem vyšším než 60 000 Kč

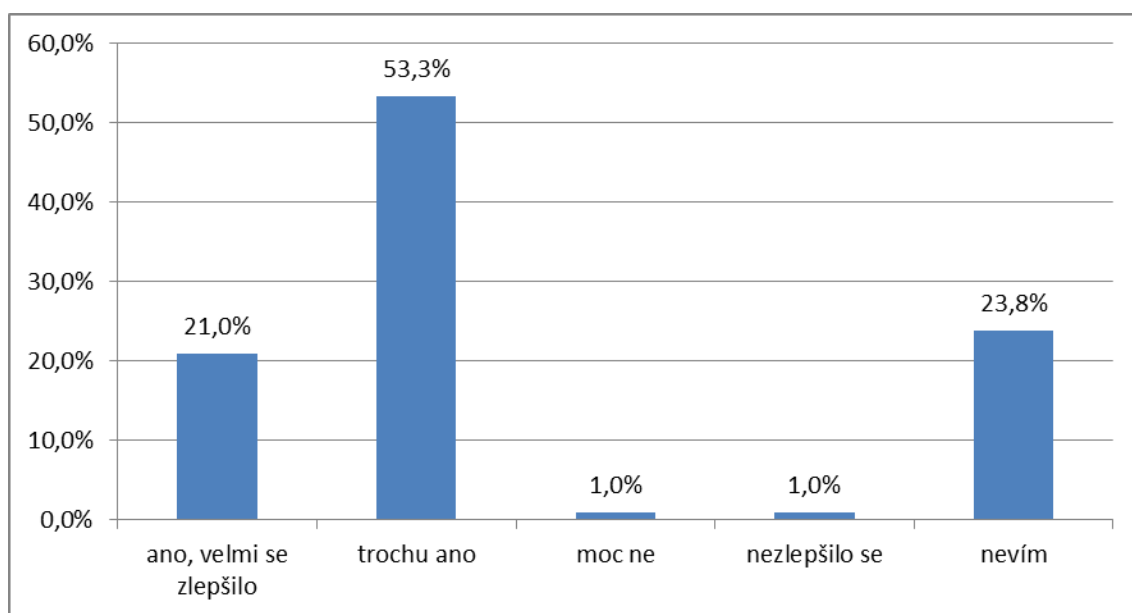
tvořily 23, 88% z celkového počtu respondentů. U rodin z velkoměst tvořily nejpočetnější skupinu rodiny s měsíčními příjmy 30 000 – 50 000 Kč.

◆ Jaký je vztah mezi doučováním a školní úspěšností?

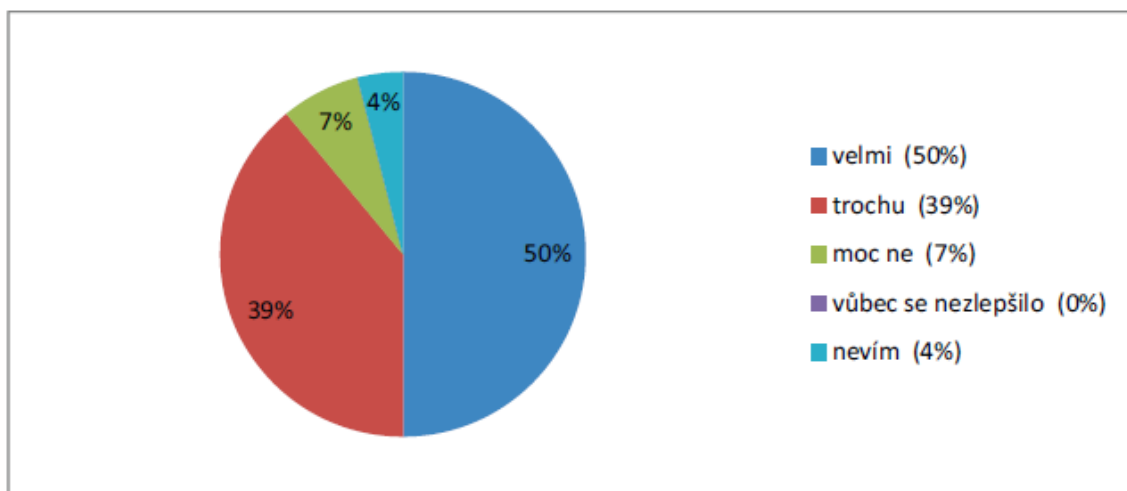
Hodnocení prospěchu a jeho případné zlepšení z pohledu rodiče je založeno na subjektivním vnímání každého rodiče. Nebyla stanovena žádná zpřesňující kritéria, na nichž by se míra zlepšení prospěchu dala testovat. Zahraniční studie uvádějí i příčiny, díky nimž nemusí zlepšení prospěchu vždy nastat (<http://www.periglobal.org/role-state/news/private-tutoring-rising-shadow>).

Graf č. 21 dokládá, že většina rodičů z menších obcí je přesvědčena o zlepšení školního prospěchu díky doučování. Bylo by zajímavé položit stejnou otázku i vyučujícím a následně porovnat s výpověďmi rodičů. Rodiče mohli záměrně uvést, že ke zlepšení došlo, neboť v opačném případě by nepřímě přiznali, že vynaložené prostředky a čas na doučování byly investovány zbytečně. Z grafu č. 22 lze vyčíst, jak vnímají vliv doučování na zlepšení prospěchu rodiče dětí z velkých měst. Zajímavý je rozdíl v poměru rodičů z menších obcí a velkoměsta, kteří neví, zda se dítě zlepšilo. V menších obcích uvedlo 23, 8% rodičů, že neví, zda k zlepšení prospěchu díky doučování došlo, naopak ve velkém městě to byla pouze 4% rodičů.

Graf č. 21 Zlepšení prospěchu vlivem doučování u žáků z menších obcí

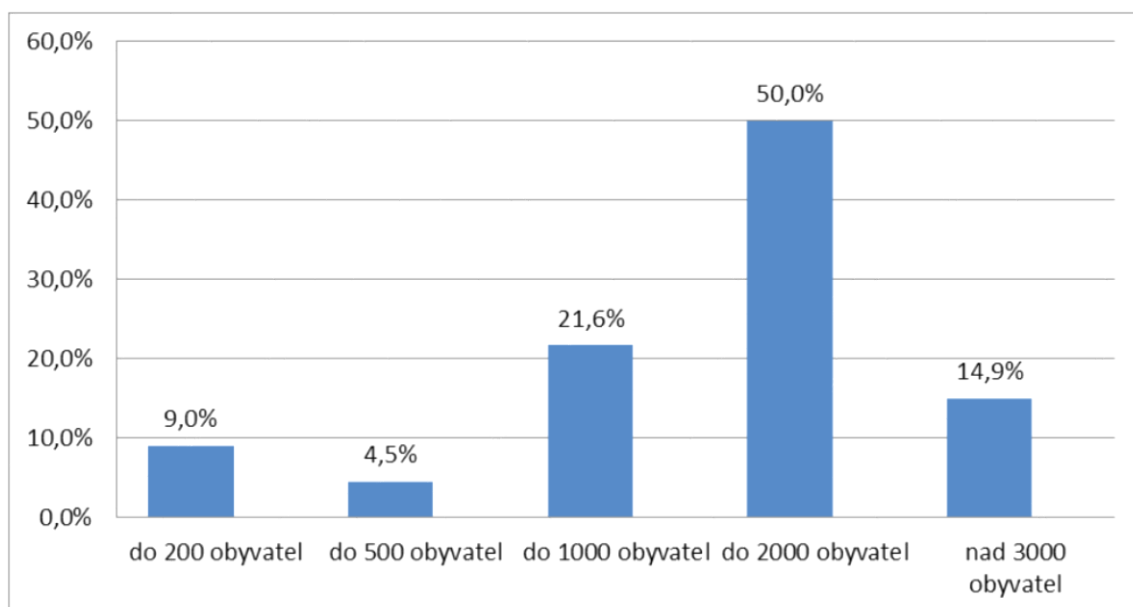
Graf č. 22 Zlepšení prospěchu vlivem doučování u žáků z velkých měst (M. Höschlová, 2012)

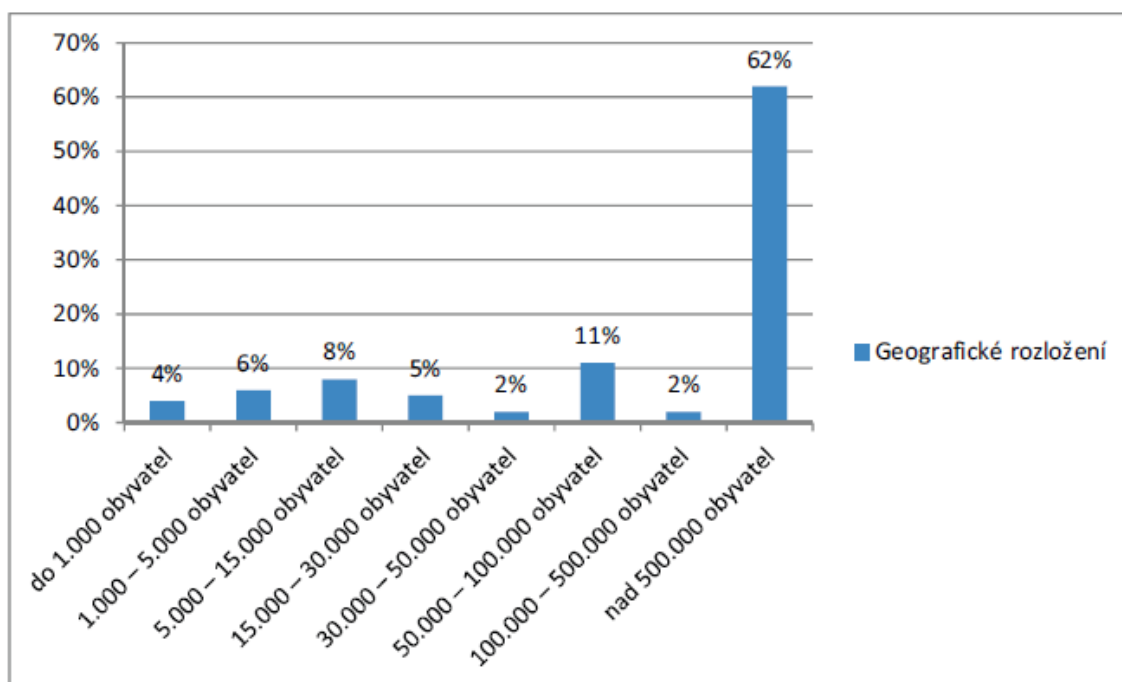
10.1.3 Otázky kauzální

- ◆ Jsou děti z menších obcí doučovány méně často než děti z velkoměsta?

Graf č. 23 Geografické rozložení respondentů

Graf č. 24 Geografické rozložení respondentů (M. Höschlová, 2012)

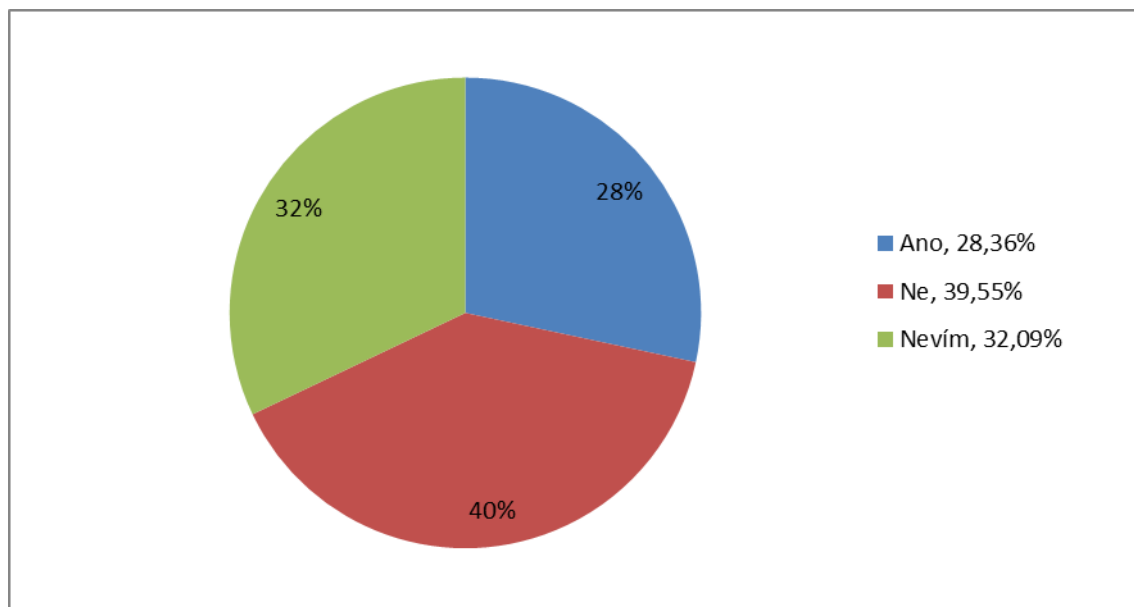
Výsledky výzkumu provedeného M. Höschlovou (2012) nepotvrdily zahraniční výsledky (Bray, 2003), podle nichž jsou častěji doučovány děti z větších měst než děti z menších obcí. Důvodem bylo nedostatečné zastoupení respondentů z různých velkých oblastí. Výzkumný vzorek jsem se pokusila rozšířit právě o ty oblasti, jež Höschlové ve výzkumu chyběly. Nejvíce respondentů bylo z obcí do 2000 obyvatel, necelá čtvrtina pocházela z obcí do 1000 obyvatel. Graf č. 23 ukazuje, že i v obcích s nižšími počty obyvatel než má hlavní město Praha je doučování dětí poměrně rozšířené. Srovnáme-li výsledky tohoto výzkumu s výsledky výzkumu realizovaného M. Höschlovou (graf č. 24) dojdeme k závěru, že rozšíření doučování není jednoznačně ovlivněno velikostí obcí a měst.

10.2 Hypotézy

◆ H 1: Doučování organizované přímo školou je méně časté než doučování organizované soukromými osobami či firmami.

Na základě výsledků výzkumu, jenž popisuje graf č. 25, nebyla tato hypotéza zcela potvrzena. Procento škol, které doučování nabízejí, není zanedbatelné (28, 36%). Výsledný údaj je z mého pohledu relativně vysoký, neboť primárně se základní školy snaží své žáky ve škole udržet. Ze získaných dat nelze s jistotou vyvodit, co je obsahem doučování poskytovaného školou. Předpokládám, že se jedná převážně o přípravu k přijímacímu řízení na víceletá gymnázia (41,79% bylo žáků pátých tříd, nějakou formu doučování uvedlo 60, 45% všech dotázaných), nicméně pro přesnější vyhodnocení by bylo třeba zařadit otázku, jež by blíže specifikovala náplň tohoto doučování. Z grafu č. 25 dále vyplývá, že značná část rodičů (32, 09%) neví, zda ve škole, kam jejich dítě dochází, je doučování nabízeno. Zda opravdu škola doučování nabízí či nenabízí, by muselo být ověřeno přímo v konkrétní škole, což nebylo možné realizovat, neboť adresy škol nebyly v dotazníku požadovány.

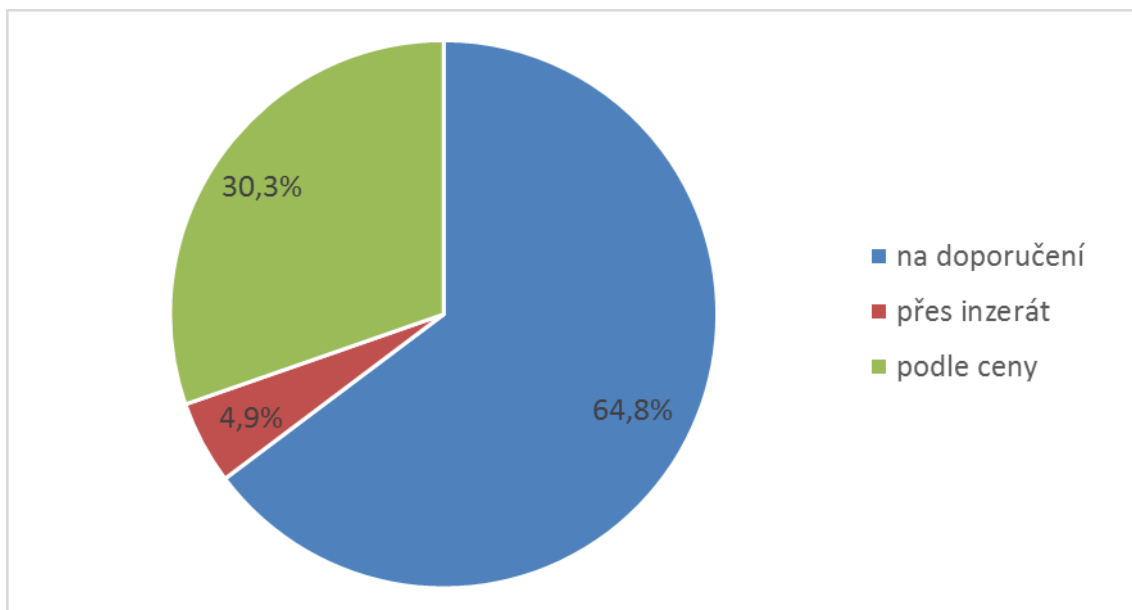
Graf č. 25 Míra doučování na základních školách

◆ **H 2: Reference o doučující osobě budou mít při rozhodování rodičů zásadnější vliv na výběr doučujícího než cena za jednu doučovací lekci.**

Tato hypotéza se potvrdila. Vyhodnocení získaných odpovědí popisuje důležitost kritérií, podle nichž rodiče vybírají osobu, jež bude doučovat jejich dítě. Jak již bylo výše popsáno, rodiče do vzdělání svých dětí investují nemalé finanční prostředky. Přesto pouze třetina rodičů uvedla cenu za doučování jako rozhodující. Většina rodičů (konkrétně 64, 8%) si vybírá doučujícího na základě doporučení známých nebo pedagoga.

Graf č. 26 Zastoupení kritérií pro výběr doučující osoby

◆ **H 3: Individuální doučování bude rozšířenější než jiné formy doučování.**

Tabulka č. 1 uvádí, jaké formy doučování považují rodiče z menších měst a obcí za nejvhodnější. Nejvíce rodičů zvolilo individuální hodiny. Přestože se jedná o jednu z dražších forem doučování, patří jednoznačně mezi nejžádanější. Podíl individuální formy doučování převyšuje zbývající možnosti, hypotéza se tedy potvrdila. Překvapivě žádný z rodičů neoznačil hromadné doučování. Očekávala jsem, že přípravné kurzy na přijímací zkoušky ovlivní poměr mezi doučovacími formami, přesto ani v jednom případě se tak nestalo. Zajímavé je pomalu se rozšiřující on-line doučování, jež je zastoupeno zatím v malé míře. Vzhledem k bohaté nabídce on-line doučovacích služeb, bychom mohli do budoucna očekávat jeho četnější využívání.

Tabulka č. 1 Zastoupení forem doučování mimo Prahu

Forma doučování	Rozšířenost
Individuální hodiny	54,90%
Menší skupinka	38,24%
Velká skupina	0,00%
On-line doučování	6,86%

Výzkumné šetření mezi rodiči z hlavního města (Höschlová, 20112) bylo rozšířeno o výzkumný vzorek rodičů mimo hlavní město Prahu. Výsledky, že toto rozšíření přineslo, stojí za úvahu. Z tabulky č. 2 je zřejmé, v čem se lišily výpovědi respondentů v závislosti na velikosti obce. Individuální hodiny a doučování v menších skupinkách bylo v obou případech zastoupeno poměrně vyrovnaně. Překvapující však je nulové zastoupení doučování ve velké skupině u mimopražských dětí oproti 21% dětí z velkoměsta. Očekávala jsem, že i děti z menších obcí budou navštěvovat přípravné kurzy na přijímací zkoušky na víceletá gymnázia, proto budou volit rodiče doučování ve velké skupině. Výsledek však ukázal opak. Děti z menších obcí a malých měst budou pravděpodobně připravovány na zkoušky individuálně nebo v menších skupinkách v místě svého bydliště či v sousedství. Příčinou může být komplikovanější dostupnost z menších obcí na přípravné kurzy, jež se zpravidla konají ve velké městě.

Tabulka č. 2 Rozšíření forem doučování v závislosti na velikosti bydliště

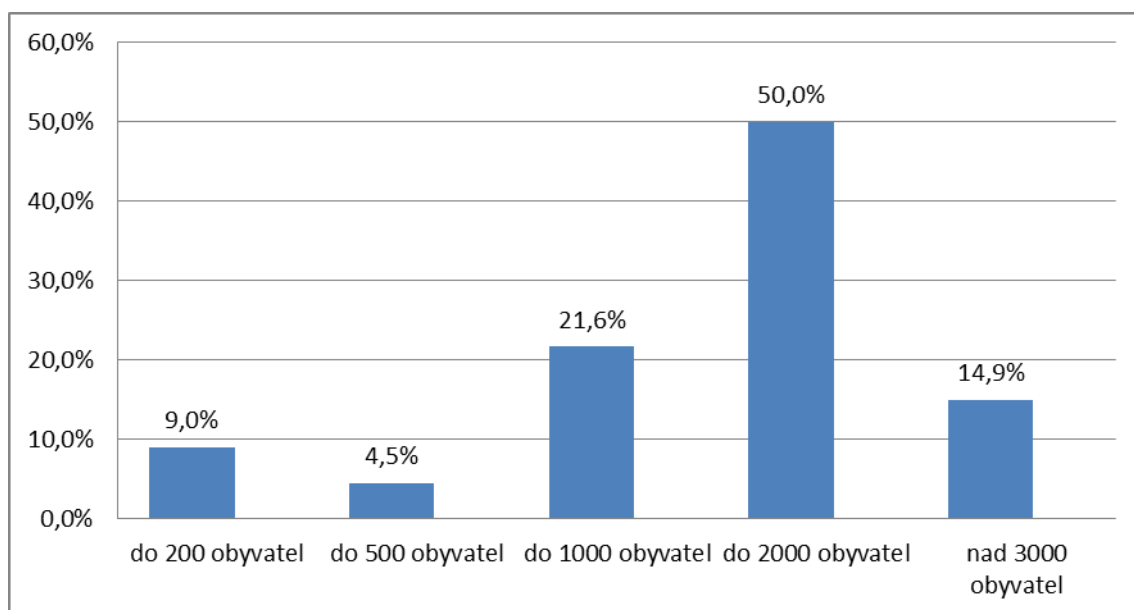
Forma doučování	Rodiče z Prahy	Rodiče mimo Prahu
Individuální	46,00%	54,90%
Menší skupinka	32,00%	38,24%
Velká skupina	21,00%	0,00%
On-line doučování	0,00%	6,86%

◆ H 4: Děti z venkova jsou doučovány méně často než děti z velkoměsta.

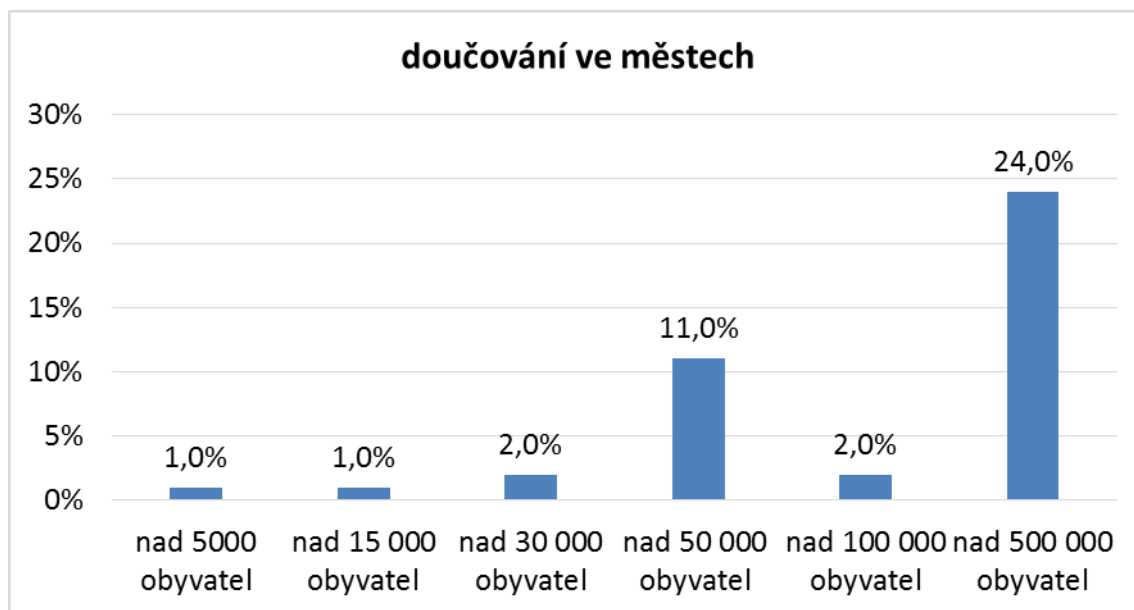
Tato hypotéza se opírá o výzkum provedený M. Höschlovou mezi respondenty z velkoměsta (graf č. 28). Výzkumný vzorek byl rozšířen o dalších 134 respondentů pocházejících z malých obcí a vesnic (graf č. 27). Hypotéza zároveň vychází ze zahraničních zdrojů (Bray, 2003), které uvádějí, že děti z větších měst jsou doučovány častěji než děti z menších měst a vesnic. Porovnáme-li výsledky obou výzkumů, dojdeme k závěru, že míra doučování není závislá na velikosti měst a obcí. Tímto zjištěním byla čtvrtá hypotéza popřena.

Ačkoli celkový počet respondentů obou realizovaných výzkumů stále nelze považovat za reprezentativní, podařilo se alespoň získat ucelenější představu o rozšířenosti doučování na prvním stupni českých základních škol.

Graf č. 27 Míra doučování v menších obcích

Graf č. 28 Míra doučování ve velkoměstě (M. Höschlová, 2012)

10.3 Shrnutí

Vyhodnocení výzkumného šetření přineslo zajímavá zjištění o situaci doučování žáků české primární školy. Rozšířený vzorek respondentů potvrdil, že doučování žáků prvního stupně je běžným a stále se rozšiřujícím fenoménem v ČR. Téměř 40% rodičů (což je o 10% více než uvádí M. Höschlová), kteří se zapojili do dotazníkového šetření, uvedlo, že jejich dítě je doučováno. Pokud bychom ve všech případech doučovaných dětí měli potvrzeno, že doučování je zavedeno jako pomoc s nedostatečně vysvětlenou a nepochopenou učební látkou, vycházel by z toho systém českého veřejného školství jako nekvalitní. Vzhledem k možným důvodům (např. přání lepšího prospěchu, příprava na zkoušky), jež vedou rodiče k zajišťování soukromého doučování, míra doučování nebude tedy jednoznačně znamenat selhávání školského systému. Přání rodičů, aby se jejich dítě zlepšilo, bylo nejčastějším důvodem doučování, jenž respondenti v dotazníku označili. V odpovědích na tuto otázku také nastala shoda s výsledky výše uvedené diplomové práce. Mezi další časté příčiny byly i rodiči z menších obcí uváděny problémy s učivem, poruchy učení příprava na přijímací zkoušky. Právě díky přípravě na zkoušky byli nejpočetnější skupinou doučovaných dětí žáci pátých tříd. Výsledky týkající se forem doučování žáků z menších obcí se s formami doučování žáků z velkoměsta mírně rozcházejí. Děti z menších obcí jsou podle výzkumného šetření nejčastěji doučovány v individuálních lekcích a menších skupinkách. Ve velkých městech je podle výzkumu Höschlové (2012) také nejvíce rozšířeno individuální doučování. Výsledky se liší u hromadného doučování, které bylo mezi žáky z velkého města uvedeno u 20% respondentů, rodiče z menších obcí tuto formu neuvedli ani v jediném případě. Některé prvostupňové děti jsou doučovány prostřednictvím internetu (téměř 7%). Lze očekávat, že oblíbenost tohoto způsobu doučování bude i nadále narůstat. Třídní učitel o doučování svých žáků je informován v polovině případů doučovaných dětí, zároveň je třídní učitel uváděn jako osoba, která doučuje. Závěry výzkumu o doučované osobě neprokázaly jednoznačně, kdo nejčastěji doučuje, neboť respondenti převážně označili z nabídky odpovědí variantu – jiná osoba. Nelze tedy s určitostí uvést, o koho se přesně jedná. V úvahu připadá člen

rodiny nebo někdo z příbuzných. Studenti vysokých škol a jiní učitelé ze školy byli rodiči vybráni jako další osoby, jež doučují. Doučující osobu si rodiče nejčastěji vybírali na základě doporučení od známých nebo pedagoga, cena při výběru doučujícího nebyla hlavním kritériem. Cena za jednu doučovací lekci nebyla rozhodující ani v jediném případě. Frekvence doučovaných předmětů u žáků z menších obcí a žáků z velkoměsta se ukázala jako rozdílná. Mezi nejčastěji doučované předměty u žáků mimo velkoměsto patří cizí jazyk, matematika a český jazyk. Ve velkoměstě byl na prvním místě český jazyk, následovala matematika a pak cizí jazyk. Jako možný důvod k rozdílnému postavení doučovaných předmětů by mohl být stále větší zájem rodičů o znalost cizího jazyka již v raném věku jejich dítěte. Doučování probíhá zpravidla jednou týdně, pravidelně po celý školní rok. Více krát probíhá spíše v ojedinělých případech. Za jednu doučovací hodinu rodiče nejčastěji zaplatili od 100 Kč do 200 Kč. Rozdíly mezi částkami vydávanými rodiči za doučování v menších obcích a ve velkém městě nebyly výzkumem prokázány. V porovnání s daty, jež přinesl výzkum výše zmiňované diplomové práce, můžeme konstatovat, že zásadní rozdíly mezi doučovanými žáky z menších obcí a velkoměsta nejsou patrné. Vliv geografického rozložení respondentů na příčiny a frekvenci doučování, skladbu doučovaných předmětů a cenu za doučování nebyl jednoznačně potvrzen. Výzkumem se bohužel nepodařilo zmapovat situaci doučování dostatečného počtu dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí a tím získat další fakta, jež by posloužila ucelenější představě o tomto fenoménu v ČR. Za hlavní překážku považuji vysokou míru citlivosti, jež problematiku sociokulturně znevýhodněných rodin doprovází. Nebylo v mých možnostech se k této cílové skupině přiblížit a provést zde výzkum, jenž byl plánovanou součástí této práce. Snažila jsem se alespoň získat konkrétní informace o doučování dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí od zástupců organizace Člověk v tísni a sdružení Meta., které v naší republice působí a vzdělávání výše uvedené cílové skupiny mají ve svých programech.

Vyhodnocením výzkumu nebyla zcela potvrzena hypotéza, která předpokládala, že doučování organizované přímo školou je méně časté než doučování organizované soukromými osobami či firmami. Více jak čtvrtina respondentů (konkrétně 28,30%)

avedla, že škola, kde se jejich dítě vzdělává, doučování nabízí. Neznáme však obsah těchto doučovacích lekcí. Jako možné vysvětlení se nabízí, že školy reagují na požadavky rodičů, aby pro jejich děti probíhaly na škole např. přípravné kurzy na přijímací zkoušky nebo nápravné kurzy pro žáky s SPU. V případě, že škola sama přichází s nabídkou doučování učební látky (vysvětlování nepochopeného učiva), znamenalo by to, že si škola uvědomuje nízkou kvalitu vzdělávání. Téměř 30% rodičů neví, zda ve škole doučování probíhá a zbývajících 39% rodičů uvedlo, že škola doučování nenabízí. Za pozitivní považují, že čeští rodiče důvěřují veřejnému školskému systému více, než rodiče např. v zemích střední Asie a v zemích bývalého Sovětského svazu (Sílová, 2011).

Hypotéza předpokládající důležitost kritérií, podle nichž rodiče vybírají doučující osobu, byla tímto výzkumem potvrzena. Za nejdůležitější při výběru doučujícího považují rodiče doporučení známých nebo učitele. Pouze pro malý vzorek rodičů (4,92%) byla cena při výběru doučující osoby rozhodující. Musíme si však uvědomit, že ve výzkumném vzorku nebyly v dostatečném počtu zastoupeny rodiny ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, u nichž lze předpokládat, že právě cena za doučování bude rozhodující.

Individuální forma doučování byla tímto výzkumem potvrzena jako nejrozšířenější forma doučování mezi žáky prvního stupně základní školy. Výzkumné šetření mezi rodiči z menších obcí přineslo v porovnání s realizovaným výzkumem M. Höschlovou rozdílná fakta. Rozdíly se týkají hromadného doučování, které ve velkém městě využívá značná část rodičů (21%), naopak v menších obcích rozšíření doučování ve velkých skupinách prokázáno nebylo. On-line doučování bylo naopak častější formou doučování v menších obcích než ve velkoměstě.

Hypotéza předpokládající závislost rozšíření doučování na velikosti obce, v níž respondenti žijí, nebyla potvrzena. Výzkumný vzorek byl rozšířen o respondenty mimo velká města a získaná data byla porovnána s výsledky výzkumného šetření M. Höschlové (2012), které přineslo data od respondentů z velkoměsta. Ačkoli celkový počet respondentů nebyl zanedbatelný (234 rodičů), nelze jej brát stále za dostatečně reprezentativní. Získaná fakta by mohla být dostačující k vytvoření

přesnější představy o míře rozšíření doučování mezi žáky prvního stupně základních škol

11 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo navázat na diplomovou práci Marie Höschlové (2012), aktualizovat teoretická východiska, rozšířit výzkumný vzorek respondentů a pokusit se oslovit rodiny ze sociokulturně znevýhodněného prostředí.

V první kapitole teoretické části je vymezen pojem doučování a dále jsou zde specifikovány možné důvody doučování žáků a faktory, jež mohou negativně ovlivňovat školní úspěšnost dítěte. Za zásadního činitele, jenž má vliv na kvalitu vzdělanostní úrovně dítěte, je považována socioekonomická situace rodiny, v níž dítě vyrůstá. Závěrečná část této kapitoly je věnována tendencím v proměnách současné rodiny. V současné době se začínají vytrácet tradiční vazby mezi společností a rodinou, za nejdůležitější odkaz rodičů dětem již není považován majetek ani společenské postavení, nýbrž vzdělání.

Druhá kapitola aktualizuje nabídku doučování a jejich možných forem a blíže popisuje doučování přes internet. On-line doučování patří zatím mezi nejméně rozšířené, přesto výzkum prokázal jeho rostoucí tendenci. Jako zajímavý spatřuji projekt Doučování.cz, který s využitím internetu po celé České republice zajišťuje výuku běžně vyučovaných předmětů. Za zmínku dále stojí portál videodoučování.cz, jenž prostřednictvím video přednášek zprostředkovává učivo pro domácí přípravu.

Problematika doučování ve světě, jeho možné negativní dopady a progresivní rozvoj je na konkrétních příkladech objasněna ve třetí kapitole. Doučování ve světě je v některých zemích (např. Kambodža, Azerbajdžán) chápáno jako důsledek negativního vnímání tradičního školství a naopak v některých postkomunistických zemích (např. Bosna a Hercegovina) je považováno za investice do vlastních zdrojů. Efektivita doučování nebyla zatím žádnou studií jednoznačně prokázána.

Čtvrtá kapitola popisuje vzdělávání sociokulturně znevýhodněných žáků. Jak již bylo uvedeno výše, vliv rodinného prostředí je jeden z možných faktorů ovlivňující školní úspěšnost. Vzděláváním dětí ze sociokulturně vyloučených oblastí se zabývá

§16 Školského zákona, bohužel v něm pedagogové naleznou pouze definici sociálního znevýhodnění. Neexistuje žádný účinný a praxí ověřený nástroj, jenž by pomáhal pedagogům sociální znevýhodnění diagnostikovat, a který by zároveň sloužil ke zmírňování nežádoucích dopadů vyplývajících ze znevýhodnění. V České republice působí nestátní sdružení a organizace (např. Člověk v tísni, Meta), kterým se částečně daří negativní dopady sociálního znevýhodnění v oblasti vzdělávání zmírňovat.

Pátá kapitola podrobně informuje o programech podpory vzdělávání sociokulturně znevýhodněných žáků realizované v České republice organizací Člověk v tísni. Jsou zde popsány cíle, průběh, realizace a výstupy jednotlivých programů. Část kapitoly popisuje dobrovolnickou činnost, bez které by nebylo možné programy na podporu vzdělávání realizovat.

Šestá kapitola se věnuje dobrovolnické činnosti, službám pro pedagogy a projekty sdružení Meta. Sdružení Meta se specializuje na děti s odlišným mateřským jazykem, kterým pomáhá se začleněním do hlavního vzdělávacího proudu. Dále tvoří podpůrné materiály, jenž slouží jak dětem, tak pedagogům a nabízí rovněž poradenskou činnost pro pedagogy vzdělávající žáky cizince. Nabízené služby znamenají pro cílové skupiny jednoznačně velkou podporu, bohužel na ně nedosáhne většina sociokulturně znevýhodněných klientů, neboť možnosti neziskových organizací jsou omezeny. Stát se podpoře vzdělávání této cílové skupiny bohužel dostatečně nevěnuje.

Empirická část obsahuje cíle výzkumu, výzkumnou metodologii, způsob sběru dat, charakteristiku výzkumného vzorku, strukturu dotazníku. Dále jsou zde popsány výzkumné otázky, stanovené hypotézy. V osmé kapitole jsou zveřejněny výsledky výzkumného šetření.

Výzkum navazoval na zjištění, která přinesla ve své diplomové práci M. Höschlová (2012). Výzkumný vzorek byl rozšířen o 134 respondentů mimo velká města. Přestože se nepodařilo oslovit dostatečně reprezentativní vzorek rodičů ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, přinesl tento výzkum data, díky nimž

došlo k aktualizaci výzkumných závěrů již zmiňované diplomové práce. Podařilo se získat informace o doučování žáků v menších obcích, které byly následně porovnávány s daty od respondentů z velkoměsta. Výsledky obou šetření potvrdily značnou rozšířenost doučování žáků již na prvním stupni základní školy, data se shodovala i v důvodech k zajišťování doučování. Jako nejčastěji uváděný důvod doučování bylo přání rodičů, aby se jejich dítě zlepšilo. Vliv geografického rozložení respondentů na částku za jednu doučovací lekci, frekvenci doučování a výběr doučující osoby nebyl výzkumem prokázán. Výzkumné šetření zcela nepotvrdilo domněnku, že doučování organizované přímo školou je méně časté než doučování organizované soukromými osobami či firmami. Výsledky výzkumu přinesly spíše překvapující fakta – 28% škol doučování nabízí. Pro získání ucelenější představy o jaké doučování se jedná, by bylo třeba oslovit přímo školy a nabídku doučování blíže specifikovat. Potvrzena byla hypotéza, jež predikovala, že doučující osobu si rodiče nejčastěji vybírají na základě doporučení od známých či pedagoga a že cena za doučování není hlavním kritériem pro výběr doučujícího. Individuální doučování bylo potvrzeno jako nejčastěji volená forma, v níž doučování žáků mladšího školního věku probíhá. Posoudit skutečnou míru zlepšení prospěchu vlivem doučování považují z důvodu subjektivního vnímání každého rodiče za problematické. Pro zpřesňující data by bylo nutné požádat pedagogy doučovaných žáků o jejich stanovisko. Pro ještě podrobnější analýzu doučování by bylo vhodné zapojit do výzkumu i samotné žáky, jejich výpovědi by mohly přinést zajímavá a doplňující fakta, a zástupce pedagogů, kteří by mohli poskytnout informace týkající se již zmíněné efektivity doučování. Pokud by se podařilo realizovat výzkum v celostátním měřítku, mohla by získaná fakta posloužit nejen k porovnání situace doučování se zahraničím, ale mohlo by se jednat o podklady k vypracování podpůrných opatření, jež by zmírňovala negativní dopady doučování na systém veřejného školství a sociální nerovnosti. Domnívám se, že by se stát měl hlouběji zabývat tímto fenoménem a zaměřit se více na problematiku vzdělávání sociokulturně znevýhodněných žáků. Vzdělanostní úroveň obyvatelstva by měla být pro stát prioritou a měla by jí být věnována dostatečná pozornost a podpora.

12 Seznam grafů a tabulek

Graf č. 1 Poměr mezi doučovanými a nedoučovanými žáky 1. st. ZŠ mimo velká města

Graf 2 Poměr mezi doučovanými a nedoučovanými žáky (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 3 Pořadí příčin doučování podle jejich závažnosti

Graf č. 4 Pořadí příčin doučování podle jejich závažnosti (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 5 Procentuální vyjádření počtu doučovaných dětí na 1. st. ZŠ

Graf č. 6 Formy doučování mimo velkoměsta

Graf č. 7 Formy doučování ve velkých městech (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 8 Frekvence doučovaných předmětů v menších obcích

Graf č. 9 Frekvence doučovaných předmětů ve velkoměstě (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 10 Nabídka doučování školou

Graf č. 11 Jaká je informovanost pedagoga o doučování žáků

Graf č. 12 Četnost doučování žáka z menší obce za týden

Graf č. 13 Četnost doučování žáka z velkoměsta za týden (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 14 Cena za jednu doučovací lekci v menších obcích

Graf č. 15 Cena za jednu doučovací lekci ve velkoměstě (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 16 Na základě čeho si rodiče vybírají doučující osobu

Graf č. 17 Kdo děti nejčastěji doučuje

Graf č. 18 Vzdělání rodičů dětí z menších obcí

Graf č. 19 Vzdělání rodičů dětí z velkoměsta (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 20 Měsíční příjem rodiny

Graf č. 21 Zlepšení prospěchu vlivem doučování u žáků z menších obcí

Graf č. 22 Zlepšení prospěchu vlivem doučování u žáků z velkých měst (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 23 Geografické rozložení respondentů

Graf č. 24 Geografické rozložení respondentů (M. Höschlová, 2012)

Graf č. 25 Míra doučování na základních školách

Graf č. 26 Zastoupení kritérií pro výběr doučující osoby

Graf č. 27 Míra doučování v obcích

Graf č. 28 Míra doučování ve velkoměstě (M. Höschlová, 2012)

Tabulky

Tabulka č. 1 Zastoupení forem doučování mimo Prahu

Tabulka č. 2 Rozšíření forem doučování v závislosti na velikosti bydliště.

13 Seznam použité literatury

Bořkovcová, M., a kol. *Mají na to! Jak podpořit sociálně znevýhodněné děti na ZŠ.* Praha: Člověk v tísní, 2013.

Campbell, J., R. *Jak rozvíjet nadání vašich dětí.* Praha: Portál, 2001.

ISBN 80-7178-516-4.

Gabčo, Š., Karasová, V., Klingerová, P., Schweidlerová, M., *Metodika programu podpora vzdělávání.* Praha: Člověk v tísní. ISBN 978-80-87456-27-9.

Gavora, P. *Úvod do pedagogického výzkumu.* Brno: Paido, 2010.

ISBN 978-80-7315-185-0.

Habart, T. a kol. *Pojďte do školy! (Ne)rovné šance na vzdělávání znevýhodněných dětí.* Praha: Člověk v tísní, 2011. ISBN 978-80-87456-19-4.

Hájková, V., Strnadová, I. *Inkluzivní vzdělávání.* Praha: Grada, 2010.

ISBN 978-80-247-3070-7.

Helms, W. *Lépe motivovat – méně se rozčilovat.* Praha: Portál, 1996.

ISBN 80-7178-087-1.

Helus, Z., Kratochvílová, J., Lukášová, H., Rýdl, K., Spilková, V., Zdražil, T. *Proměny pojetí vzdělávání a školního hodnocení.* Praha: asociace waldorfských škol, 2012. ISBN 978-80-905222-0-6.

Höschlová, M. *Rozsah a příčiny doučování na prvním stupni ZŠ.* Diplomová práce. Praha, 2012. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. Katedra primární pedagogiky. Vedoucí práce J. Stará.

Lukášová, H. *Kvalita života dětí a didaktika.* Praha: Portál, 2010.

ISBN 978-80-7367-784-8.

Martin, M., Waltmanová, C., *Jak řešit problémy dětí se školou.* Praha: Portál, 1997.

ISBN 80-7178-125-8.

- Matějů, P., Straková, J. a kol. *(Ne)rovné šance na vzdělávání: Vzdělanostní nerovnosti v České republice*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1400-4.
- Petty, G., *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-681-0.
- Pokorná, V., *Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-135-5.
- Průcha, J., Mareš, J., Walterová, E. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
- Průcha, J., *Srovnávací pedagogika*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-155-7.
- Průcha, J. a kol. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-546-2.
- Rabušicová, M., *Škola a /versus/ rodina*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3598-6.
- Serfontein, G. *Potíže dětí s učením a chováním*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178315-3.
- Šotola, J. a kol. *Systémová spojení. Spolupráce jako nástroj překonávání důsledků sociálního znevýhodnění ve vzdělávání*. Praha: Člověk v tísní. ISBN 978-80-87456-25-5.
- Meta o. s. – Sdružení pro příležitosti mladých migrantů, *Výroční zpráva za rok 2012*. Praha, 2012.
- Vágnerová, M., *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1074-4.
- Vališová, A., Kasíková, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.
- Walterová, E. a kol. *Školství – věc (ne)veřejná? Názory na školu a vzdělávání*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1882-1.

Elektronické zdroje

Bangkok Post. *Asia spending billions on tutors: study*. [online] [cit.2013-8-30]

Dostupné na: <<http://www.bangkokpost.com/news/asia/301066/asia-spending-billions-on-tutors-study>>

Bray, M., Lykins, Ch. *ABD Study Highlights Dark Side of „Shadow Education.“* [online]

[cit. 2013-8-30] Dostupné na: <<http://www.adb.org/news/adb-study-highlights-dark-side-shadow-education>>

Bray, M., Sílová, I. *Private Tutoring: Rising in the Shadows*. [online] [cit. 2013-9-9]

Dostupné na: <<http://www.periglobal.org/role-state/news/private-tutoring-rising-shadows>>

Farah, S. *Private Tutoring Trends in the UAE*. [online] Policz Brief No. 26, June 2011.

[cit. 2013-8-30] Dostupné na: <[http://www.dsg.ae/en/Publication/Pdf Ar/DSG Policy Brief 26 Arabic.pdf](http://www.dsg.ae/en/Publication/Pdf%20Ar/DSG%20Policy%20Brief%2026%20Arabic.pdf)>

Fenomen privatnog podučavanja slučaj Bosne i Hercegovine. [online] [cit. 2013-8-

30] Dostupné na: <http://www.promente.org/NEPC-PT2-bih-report-b.pdf>

Kubáňová, M. *Doučovanie za miliardu*. [online] [cit. 2013-9-9] Dostupné na:

<http://skolstvo.tyzden.sk/martina-kubanova/2013/04/24/doucovanie-za-miliardu/>

Organizace Člověk v tísni [online] [cit. 2013-12-10] Dostupné na:

<<http://www.clovekvtisni.cz/cs/vzdelani-a-osveta>>

Sdružení Meta [online] [cit. 2013-12-10] Dostupné na: [http://www.meta-](http://www.meta-os.cz/pic/17-uzitecne-info-spolupracujici-organizace-a-institute.aspx)

[os.cz/pic/17-uzitecne-info-spolupracujici-organizace-a-institute.aspx](http://www.meta-os.cz/pic/17-uzitecne-info-spolupracujici-organizace-a-institute.aspx)

Školský zákon č. 561/2004 [online] [cit. 2013-12-11] Dostupné na:

<http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>

University of Hong Kong, Faculty of Education, Prof. Bray, Mark [online] [cit. 2013-

12-10] Dostupné na: <http://web.edu.hku.hk/academic_staff.php?staffId=mbray>

Internetové odkazy

použité v teoretické části na stranách 14 - 44. [online] [cit. 2013-12-5]:

<<http://www.daruj2hodiny.cz/site/page?view=about>>

<<http://www.doucovani.cz/index.php>>

<<http://www.inkluzivniskola.cz/>>

<<http://www.inkluzivniskola.cz/organizace-integrace-cizincu/vyrovnavaci-plan-pro-zaky-cizince>>

<<http://www.meta-os.cz/pic/59-dobrovolnický-program-meta.aspx>>

<<http://www.meta-os.cz/pic/112-sluzby-pro-pedagogy-vyukove-materialy-a-metodicka-podpora.aspx>>

<<https://www.paypal-europe.com/cesky/?kw=paypal&mpch=ads&mplx=3484-129730-12439-249>>

<<http://www.socialniagentura.cz/cs/socialni-sluzby/socialne-aktivizacni-sluzby>>

<<http://www.socialni-zaclenovani.cz/terenni-programy>>

<<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jiid=9&jcid=72>>

<<http://www.varianty.cz/index.php?id=3&item=52>>

<<http://www.zkousky-nanecisto.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=42&menuzvol=pata&ak=23>>

Příloha č. 1 - Motivační hra Žetonek

(http://www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_84.pdf)

Motivační hra Žetonek spočívá v principu drobného odměňování sociálně znevýhodněného dítěte za dlouhodobé úsilí v mimoškolním doučování i snahu ve škole. Děti jsou za vynaložené úsilí a vytrvalost odměňovány body – tzv. žetony, které současně získávají od koordinátora doučování, dobrovolníka i třídního učitele. Tím dochází k unikátnímu propojení školy a programu individuálního doučování v rodinách. Pro získávání žetonů sloužila jednoznačná bodovací metodika, v níž bylo jasně uvedeno, kolik žetonů za danou aktivitu může dítě získat. Díky pravidelnému hodnocení získávaly děti aktuální zpětnou vazbu např. za své snažení, chování apod.

Hra Žetonek má tři fáze:

1. Příprava (1 – 2 měsíce)

- průzkum mezi doučovanými dětmi -o jaké ceny mají největší zájem (např. školní batohy, sportovní oblečení, kolečkové brusle, knihy apod.)
- příprava všech podkladů např. sešity, žetony, pravidla apod.
- informování ředitelů školy a třídních učitelů
- proškolení dobrovolníků

2. Realizace (4 -5 měsíců)

- odměňování dětí žetony
- průběžná komunikace koordinátora s dobrovolníky a učiteli

3. Vyhodnocení

- vyhodnocení prvních tří míst
- zajištění prostor pro slavnostní předávání cen pro všechny účastníky